

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE SCIENTIFIC JOURNAL

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 5(48), 2018

№ 5(48), 2018

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ КВ № 20878-10678Р

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20878-10678P

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»;
Люблінський технологічний університет (Люблін, Польща)
кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук Вінницького національного технічного університету;
кафедра філософських та соціальних наук Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Center for International Scientific Cooperation "TK Meganom";
Lublin University of Technology, Lublin (Poland)
Department of Economics, Lviv Academy of Commerce;
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University;
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute Kyiv National Trade and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising (Kyiv);
Crimean Institute of Economics and Commercial Law (Sevastopol branch);

Кримський інститут економіки та господарського права (Севастопольська філія);

NGO "Association "Analitikum" (Vinnytsia);
International Society for Human Rights (Ukrainian section);

Громадська організація "Асоціація "Аналітикум" (м. Вінниця);
Міжнародне товариство прав людини (Українська секція);

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Економічні науки

- Башнянин Григорій Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
- Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;

- Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ "Університет банківської справи";
- Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, професор, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету;
- Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ;
- Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький кооперативний торговельно- економічного інститут;

Медичні науки

- Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичних і косметологічних технологій, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Пекліна Галина Петрівна, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Бочарова Вероніка Володимирівна, кандидат медичних наук, Одеський національний медичний університет;
- Лебедюк Михайло Миколайович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дерматології та венерології, Одеський національний медичний університет;
- Куц Лариса Вікторівна, доктор медичних наук, доцент, завідувач курсом дерматовенерології, клінічної імунології, алергології, Медичний інститут Сумського державного університету;

Технічні науки

- Вальдемар Вуйцик, доктор технічних наук, професор, Люблінський технологічний університет;
- Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
- Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Природничих наук, Донецький національний технічний університет;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор технических наук;

Політичні науки

- Корнієнко Валерій Олександрович, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Історичні науки

- Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Коцур Надія Іванівна, доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;
- Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;
- Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;
- Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;
- Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет;
- Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Філософські науки

- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор філософських наук;
- Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;
- Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;
- Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Правові науки

- Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;
- Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;
- Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Педагогічні науки

- Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології, "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради;
- Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;
- Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

- Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля;
- Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;
- Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Психологічні науки

- Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;
- Симоненко Світлана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;
- Мурат Еліоз, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport;

Мистецтво та мистецтвознавство

- Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, професор, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;
- Сізова Олена Равільєвна, доктор мистецтвознавства, професор, Державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Південно-Уральський державний університет мистецтв ім. П.І. Чайковського»;
- Прокопова Наталія Леонідівна, доктор культурології, доцент, декан факультету режисури і акторського мистецтва, Кемеровський державний інститут культури;
- Пучков Андрій Олександрович, доктор мистецтвознавства, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаніка;
- Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;
- Русудан Кварацхелія, доктор мистецтвознавства, Кавказький Міжнародний університет, Грузія;
- Бадалов Олег Павлович, кандидат мистецтвознавства, Чернігівський інститут мистецтв та менеджменту культури Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв;
- Куц Євген Вадимович, кандидат мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;

Філологічні науки

- Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;
- Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;

- Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Географічні науки

- Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

CORE

WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

РИЦ SCIENCE INDEX

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

УДК 330.3:338.2

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

кандидат економічних наук, доцент, Євдокимова Н. М.,

кандидат економічних наук, доцент, Котенок Д. М.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана» Україна м. Київ

Ідентифікована проблемна ситуація у сфері інформаційного взаємообміну усіх заінтересованих сторін в системі управління національною економікою. Вивчений стан інформаційно-аналітичного забезпечення розробки управлінських рішень в бізнес-організаціях. Обґрунтоване використання методології бізнес-аналізу для побудови ефективної системи управління. Досліджені можливості звітності вітчизняних підприємств в задоволенні інформаційних потреб стейкхолдерів. Виділені особливості розвитку інформаційно-аналітичного супроводження процесів публічного управління й адміністрування. Проаналізований вплив євроінтеграційних чинників на розвиток інформаційно-аналітичних процесів в Україні. Виведені напрямки пошуку системних рішень у контексті інформування про покладання та досягнення цілей сталого розвитку України.

Ключові слова: бізнес-аналіз, звіт про управління, інтегрована звітність, нефінансова звітність, публічне управління й адміністрування, стейкхолдер, цілі сталого розвитку.

кандидат экономических наук, доцент Евдокимова Н. Н., кандидат экономических наук, доцент Котенок Д. М. Развитие информационно-аналитического обеспечения управленческих решений / ГВУЗ «Киевский

*национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана»,
Украина, Киев*

Идентифицирована проблемная ситуация в сфере информационного взаимодействия всех заинтересованных сторон в системе управления национальной экономикой. Изучено состояние информационно-аналитического обеспечения разработки управленческих решений в бизнес-организациях. Обосновано использование методологии бизнес-анализа для построения эффективной системы управления. Изучены возможности отчетности отечественных предприятий в удовлетворении информационных потребностей стейкхолдеров. Выделены особенности развития информационно-аналитического сопровождения процессов публичного управления и администрирования. Проанализировано влияние евроинтеграционных факторов на развитие информационно-аналитических процессов в Украине. Выведены направления поиска системных решений в контексте информирования о постановке и достижении целей устойчивого развития Украины.

Ключевые слова: бизнес-анализ, интегрированная отчетность, нефинансовая отчетность, отчет об управлении, публичное управление и администрирование, стейкхолдер, цели устойчивого развития.

PhD in Economic associate professor Evdokimova N., PhD in Economic associate professor Kotenok D. Development of information and analytical management / Kyiv National Economic University named after Vadym Getman", Ukraine, Kiev

The problem situation in the sphere of information exchange among all stakeholders in the national economy management system has been identified. The state of information and analytical provision of development of

managerial decisions in business organizations is studied. The use of business analysis methodology for building an effective management system is substantiated. The possibilities of reporting by domestic enterprises in satisfying the information needs of stakeholders have been studied. The specifics of the development of information and analytical support for public administration and administration processes are highlighted. The influence of eurointegration factors on the development of information and analytical processes in Ukraine is analyzed. The directions of the search for system solutions in the context of informing about setting and achieving the goals of sustainable development of Ukraine are shown.

Keywords: business analysis, integrated reporting, non-financial reporting, management report, public administration and administration, stakeholder, sustainable development goals.

Вступ. Інтеграція України в систему світових економічних відносин формує нові вимоги до якості управління соціально-економічним розвитком в країні. Аналізуючи нинішні етапи євроінтеграційного процесу України, слід зазначити, що об'єктивно формується спільний з ЄС економічний, соціальний, екологічний, інформаційний, політичний та правовий простір. Наразі в Україні вибудовується модель нової формації взаємовідносин усіх заінтересованих сторін (стейкхолдерів), які ґрунтуються на інтеграції та узгодженні інтересів щодо отримання ними належної інформації з урахуванням істотного розширення як просторових меж, так і управлінських рівнів взаємовпливу. Рішення задач такого класу й масштабу потребує активного перегляду працездатності багатьох інститутів та дієвості традиційних інформаційно-технологічних підходів. Проблемна ситуація претендує нині на визнання її надскладною настільки, що вона не може бути досліджена з позицій однієї галузі знань. Процеси нової економіки доволі часто нагадують

зміни революційного характеру, які ламають аналітичні стереотипи і потребують міждисциплінарних підходів до їх вивчення. Також істотно урізноманітнілась структура та відбулись якісні зміни в складі інформації, котра необхідна для розуміння складних і динамічних явищ в економіці. Разом з тим, вітчизняна наукова думка продовжує пояснювати події і явища сучасного життя в основному з позицій традиційних областей знань навіть у тих випадках, коли вочевидь потрібен міждисциплінарний підхід.

Метою статті є розгляд проблеми інформаційно-аналітичного забезпечення розробки управлінських рішень, яке б дозволило посилити як залученість учасників суспільного життя до усебічної зваженості завдань, так і взаємну відповідальність за наслідки їх виконання.

Виклад основного матеріалу. Особливість нових вимог полягає у тому, що вони висуваються до організації інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень не лише у бізнес-організаціях, а й в органах публічного управління та адміністрування. Управлінський механізм сучасної організації втрачає свою інформаційну автономію, він стає невід'ємною частиною єдиної аналітичної системи, що забезпечує інформаційні потреби різних груп користувачів. За таких обставин в зону особливої уваги дослідників потрапляє проблема зміни конфігурації інформаційної взаємодії бізнес-структур з усіма заінтересованими сторонами. Вирішення цієї надскладної задачі так чи інакше пов'язується багатьма дослідниками з аналітикою й, зокрема, з бізнес-аналізом. Така думка репрезентована в роботах таких зарубіжних і вітчизняних вчених, як-то: Девенпорт Т. і Харріс Д., Пейдж Д., а також Андрейчиков О. і Андрейчикова О., Бариленко В., Горшкова Л., Дробишевська А., Дуденков Д., Кравченко Т., Курносів Ю., Новікова В., Орешков В. і Паклін М., Сатир Л., Свірідова А. і та інші. Процеси європейської інтеграції актуалізували проблему імплементації

законодавства ЄС у сферу вітчизняного бухгалтерського обліку і аудиту. Цьому були присвячені наукові праці багатьох вчених, з-поміж яких варто виділити Ф. Бутинця, Н. Гуру, С. Голова, В. Єфіменка, С. Зубілевич, Л. Ловінську, Н. Лоханову, А. Озеран, В. Пархоменка, В. Швеця, які аналізували положення Директив ЄС у сфері бухгалтерського обліку і аудиту та вивчали зарубіжні практики. Разом з тим, процеси наукового пошуку в зазначеній області ще далеко не завершені.

Запровадження спільних підходів чи навіть стандартів інформаційно-аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень обумовлена, на наш погляд, посиленням впливовості двох доволі різних за джерелом виникнення груп чинників. Перша з них безпосередньо пов'язана з розвитком процесів глобалізації та включення національних економік до світової економічної спільноти. Іншими словами, імплементація заведених у світі процедур є каталізатором міжнародної бізнес-співпраці. Друга група – трансформація органів державного регулювання в органи публічного управління й адміністрування та визнання Україною цілей сталого розвитку.

Спільними очікуваними результатами від дотримання єдності в зазначених підходах є підвищення рівня якості управління, а саме:

- поінформованості суспільства загалом та стейкхолдерів, зокрема, про особливості функціонування організацій;
- прозорості прийняття рішень;
- відповідальності за прийняті рішення та їх наслідки;
- порівнянності (зіставності) результатів діяльності.

Незважаючи на спільність намірів, методологічне підґрунтя нинішніх стандартів є відмінним, оскільки відповідає різним (бізнесовим і суспільним) цілям організацій, для яких узагальнюються кращі практики професійної спільноти. Прикладом цього може слугувати виникнення бізнес-аналізу, що традиційно розглядається як наслідок істотного

урізноманітнення структури та якісних змін в складі інформації, котра необхідна для розуміння складних і динамічних явищ бізнес-середовища.

Міжнародний інститут бізнес-аналізу (International Institute of Business Analysis – IIBA) розробляє та публікує стандарти, так звані Зводи знань (Business Analysis Body of Knowledge – BABOK), залучаючи до їх формування кращих фахівців з усього світу, що сприяє досягненню належної якості й практичності методик нинішнього бізнес-аналізу[1]. Варто зазначити, що динамічний розвиток зазначеної сфери від початку свого виникнення і донині супроводжується поєднанням різноманітних прийомів і способів та набуває ознак міждисциплінарності, а точніше, трансдисциплінарності. Про це яскраво свідчить постійне оновлення обсягів знань, накопичених в рамках професійного бізнес-аналізу, що вже втретє за останні півтора десятиліття знаходить своє відображення в версіях BABOK [1]. З кожним варіантом підготовки зазначених узагальнень відбувається інтенсивна інтеграція прийомів і способів, характерних для різних наук: традиційного класичного аналізу господарської діяльності, економіко-математичних методів, стратегічного та маркетингового аналізу, соціологічних і екологічних досліджень, технік колективної генерації ідей та експертних методів, а також сучасних інформаційних і когнітивних технологій. Важливим, на нашу думку, є визнання оглядачами того факту, що хоча BABOK прагне дистанціюватися від інформаційних технологій, проте в нього включені усі кращі методології розробки предметних областей, що з'явилися за останні 15 – 20 років. Цілком очевидно, що BABOK екстенсивно розширюється у всі сторони, захоплюючи суміжні області знань. Процеси інтеграції, як зазначають дослідники, ще далеко не завершені, а їх вивчення визнається доволі перспективним напрямком актуальних наукових досліджень [2, с. 11].

Для підтвердження цього може слугувати трансформація сутності й задач бізнес-аналізу, яка відбулась впродовж підготовки другої та третьої версій BABOK. Так, в «Керівництві до Зводу знань з бізнес-аналізу» (A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge) в другій версії BABOK, бізнес-аналіз визначався як набір задач і методів, які використовуються як засіб для передачі інформації між стейкхолдерами з метою розуміння структури, політики й процесів організації та використовуваних для складання плану дій, котрі дозволять організації досягнути своїх цілей[3, с.3]. В третій версії це визначення було трансформоване, і бізнес-аналіз став тлумачитись ширше, а саме як діяльність, яка дозволяє на основі виявлених потреб обґрунтовувати і впроваджувати зміни, розробляти й описувати рішення, котрі будуть мати цінність для стейкхолдерів [4, с. 2].

Незважаючи на значний доробок науковців та доволі плідну систематичну організаційно-методологічну діяльність міжнародних організацій з бізнес-аналізу, цю галузь діяльності у вітчизняному бізнесі навряд чи можна вважати освоєною. Вітчизняним практикам особливо гостро бракує науково обґрунтованих рекомендацій стосовно побудови системи управління бізнес-аналізом в організаціях. Якщо уявлення про суб'єкта й об'єкта такої системи зрештою в загальних рисах можна скласти з документів BABOK, то модель системи та механізм її функціонування практично відсутні. Деталізовано прописані лише функції та сфери, з якими взаємодіє бізнес-аналітик в рамках рішення поставлених перед ним задач. Очевидно, що у великих компаніях певною мірою відбулось формування системи (або принаймні, підсистеми) управління аналітичними роботами, що охоплює різні сфери діяльності підприємства: інвестиційну, виробничу, маркетингову, фінансову тощо. Тут частими стають проблеми «влаштування» однієї підсистеми в іншу, їхньої організаційної та технологічної узгодженості, а

також потребують уваги функціональний, організаційний та мотиваційний аспекти системи управління бізнес-аналізом. Чимало вітчизняних організацій, які використовують в своїй діяльності потужні інформаційно-аналітичні системи, витративши на їх придбання доволі великі кошти, роблять це без належних знань і продовжують працювати з інформацією низької якості. Причина слабкості інформаційних систем в частині аналітики полягає, на думку фахівців, в тому, що при їх створенні основна увага приділялась автоматизації операційного управління, а не технологіям підтримки прийняття рішень. Зазначений дисбаланс, незважаючи на його визнання професіоналами у цій сфері, так і не вдається усунути. Водночас на середніх та малих підприємствах розбудова системи інформаційно-аналітичного забезпечення розробки рішень є істотною проблемою з ускладненими ресурсними можливостями.

Для багатьох складних випадків аналітична діяльність полягає також у розробці інноваційних методів роботи з інформацією та створенні оригінальних дослідницько-аналітичних процедур. Відмітною рисою методології сучасного бізнес-аналізу є так зване гнучке мислення (Agile Perspective), тобто особливі властивості забезпечувати гнучкість аналітичної роботи за умов усіляких можливих змін та використовувати когнітивні інформаційні технології. Це виводить бізнес-аналіз на ключову позицію в розробці управлінських рішень. Визнаний гуру менеджменту Г. Мінцберг, визначаючи характерні особливості сучасного управління бізнесом, зазначав, що «вирішуючи складні питання, керівник вищої ланки повинен з максимальною користю використовувати тісні взаємовідносини з бізнес-аналітиками, котрі працюють в його організації... Співробітництво цих двох груп буде ефективним, якщо керівник навчиться ділитися своєю інформацією з аналітиками, а аналітики – адаптуватися до потреб керівника. Для аналітиків це

означає, що їм треба менше турбуватись про елегантність пропонованих методик і більше – про швидкість їх розробки і гнучкості [5, С. 34].

Ключового значення для виконання бізнес-аналітичної роботи набуває управління аналітичною інформацією, тобто інформацією, яку бізнес-аналітики виявили, створили, узагальнили і розповсюдили в процесі здійснення бізнес-аналізу. У процесі формування системи організації аналітичної інформації слід передбачити, що бізнес-аналітики зобов'язані нести відповідальність не лише за забезпечення належного доступу до неї та ефективного використання, а і систематизацію й структурування інформації, щоб гарантувати швидке її знаходження, виявлення суперечностей з іншою інформацією або невиправдане дублювання, а також внесення змін чи внесення нових даних.

Іншими словами, управління інформацією в бізнес-структурі має бути налагоджене таким чином, щоб аналітична інформація була організована у такій функціональній і конструктивній формі, яка стане доступною для її споживачів та зберігатиметься впродовж необхідного проміжку часу. Разом з тим, акцент інформаційних повідомлень підприємства про нинішню ситуацію зміщений на проблему відображення стану господарюючого суб'єкта для себе самого та для податкових органів, чим власне й займаються на підприємстві бухгалтери та фінансисти. Мова йде про те, що в системі управління бізнес-організацією виділяється інформаційний потік з особливою економічною природою – звітність, яка традиційно пов'язана з бухгалтерським та управлінським обліком. Водночас нинішнє трактування звітності підприємства як такої, що відображає лише економічну інформацію, втрачає свою актуальність. Назріла гостра потреба в різнобічній інформації, яка дозволить виявляти як фінансові, так і нефінансові чинники створення цінності, а також оцінювати той вплив, який чинить компанія на навколишнє економічне,

соціальне й природне середовище. Фінансова звітність, як відомо, має інформувати передовсім акціонерів, кредиторів, інвесторів та регуляторів. Нефінансова звітність інформує ширше коло стейкхолдерів, зокрема працівників компанії, а також громадські організації, органи влади, експертів про вплив компанії на суспільство, економіку та довкілля.

Отже, на сьогодні звітування стає пов'язаним з розмаїттям сфер, в які спрямовують свої активи бізнес-структури, окрім звичайної господарської діяльності, а саме: розробка й реалізація довгострокових стратегічних планів розвитку, організація різноманітних проектів, інвестиційна діяльність, а також упровадження соціальних стандартів, інструментів екологічного менеджменту, вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій та ін.

Проблема звітності стала предметом нещодавно проведеного спеціального дослідження однієї з найбільших міжнародних компаній з бухгалтерського обліку та консультаційних послуг КПМГ(KPMG). Впродовж дослідження була проаналізована річна звітність 90 компаній з різних країн світу. Основною темою аналізу було з'ясування того, чому інформація, що розкривається в річних звітах, слугує основою для прийняття рішень лише в короткостроковій перспективі, а також чому її зміст не завжди і не повною мірою відповідає очікуванням заінтересованих сторін. В оприлюднених рекомендаціях були сформульовані ключові напрямки удосконалень, які були зведені в 4 групи. Першим з них було зазначення того, що в звітних показниках діяльності підприємства має бути відображений вплив чинників створення вартості бізнесу [6, с. 7.] Впродовж дослідження виявилось, що цьому приділяється недостатньо уваги. Так, операційну ефективність як чинник створення вартості, розглядали лише 21% опитаних компаній. На другому місці за частотою згадувань опинився чинник

клієнтоорієнтованості (7% компаній). По-друге, особливої уваги набуває перенесення у звіті основного акценту з фінансових показників на нефінансові, оскільки саме нефінансові операційні показники можуть стати інструментами, які дозволять найточніше оцінити перспективи розвитку бізнесу та проілюструвати порядок управління ключовими чинниками, що впливають на його вартість [6, с. 8.]. Було виявлено, що на практиці описова частина звіту часто присвячена саме фінансовим показникам, і в цьому дослідниками вбачалась втрачена можливість представити повнішу картину діяльності і створення вартості бізнесу. По-третє, річний звіт має бути концептуально єдиним і логічно взаємоузгодженим [6, с.8]. Справа в тому, що відповідальність за підготовку окремих його частин традиційно розподілена між різними структурними підрозділами компанії, і без належної концептуальної погодженості між учасниками цього процесу та зведенні окремих розділів в єдиний документ така інформація не матиме значної цінності.

Важливо, щоб інформація, яку подають про себе бізнес-організації, була належно консолідованою стосовно фінансової і нефінансової звітності. Слід зазначити, що останнім часом в компаніях відбуваються процеси посилення взаємообумовленості показників фінансових та нефінансових звітів. З одного боку, у фінансових звітах знаходять відображення обґрунтування інвестицій в створення нових продуктів та розвиток технологій, що відображається на розвитку громад на територіях присутності, які відбуваються під впливом довгострокових нефінансових чинників, тобто стратегією соціально відповідального бізнесу. З другого боку, нефінансові звіти компаній містять все більше кількісних даних щодо впливу діяльності бізнес-організацій на довкілля, що нагадує фінансові звіти. В нефінансовій звітності, особливо коли вона виконується в довільній формі, допускається використовувати багато візуальних елементів, зокрема, інфографіки, завдяки чому

величезні обсяги статистичних даних стають зручними і доступними для розуміння. Нефінансова звітність спроможна задовольнити інформаційні запити більшої аудиторії, враховуючи інтереси тих, хто не володіє достатніми знаннями для тлумачення тих чи інших економічних показників.

Водночас варто зауважити, що нефінансовий звіт по відношенню до фінансового традиційно вважається другорядним та лише доповнює його. Вичерпну інформацію про соціально-економічну діяльність компанії можна отримати після ретельного вивчення обох звітів.

Найрозповсюдженішим стандартом у світі, за яким ведеться нефінансова звітність, як відомо, є стандарт GRI (Global Reporting Initiative) [7]. В його основу покладена ідеологія того, що економічні, соціальні й екологічні результати діяльності компанії напряму пов'язані з її сталим довгостроковим розвитком. Таким чином, підготовлена за стандартом GRI нефінансова звітність сприяє кращому розумінню бізнес-структурами проблем і можливостей, переваг і ризиків розвитку, а також уявленню усіх стейкхолдерів про фінансову, економічну й соціальну результативність її діяльності. Наразі при створенні звітності в області сталого розвитку використовується новий модульний стандарт GRI, який є останньою версією формату розкриття інформації в нефінансових звітах компаній, що функціонують в усіх секторах економіки. Фахівці зазначають, що за його допомогою організація з будь-якої точки світу зможе максимально відкрито показати вплив своєї діяльності на економіку, довкілля й суспільство [8,9]. Варто зазначити, що шлях до створення модульної структури стандарту GRI був доволі тривалим – 15 років, впродовж яких Глобальна Рада зі стандартів у сфері сталого розвитку (GSSB) випустила 4 покоління стандартів GRI – від G1 у 2000 році до G4 у 2013 році, і кожен з рівнів удосконалювався під впливом

багатьох груп стейкхолдерів. За планом GSSB новий стандарт має повністю замінити версію GRI G4 до 1 липня 2018 року [9].

Деякі провідні вітчизняні бізнес-структури за прикладом кращих зарубіжних зразків давно вже стали прибічниками інноваційного управлінського мислення, проте число таких організацій зростає надто уповільнено, чому є пояснення об'єктивного і суб'єктивного характеру. Існуюча система звітності не завжди має внутрішні взаємозв'язки, тому пошук необхідної інформації в іншому, незвичному, аспекті потребує докладання істотних зусиль і збільшує витрати. Нефінансова звітність, яка ведеться переважно як звітність про сталий розвиток, є необов'язковою, а оскільки включає якісні характеристики часто необлікового характеру, то бухгалтерські й фінансові працівники цілком справедливо ставляться до неї як до непрофільної щодо своїх компетенцій.

Ці та деякі інші обставини в останні десятиліття зумовлюють компанії та експертне середовище до пошуку такого формату звітності, який краще інтегрує фінансову і нефінансову звітність. Певною мірою розв'язати зазначену проблему покликані інструменти інтегрованої звітності, що є результатом еволюції облікової системи підприємства в напрямку забезпечення зростаючих вимог користувачів та покращання прозорості облікової інформації.

Відмітною ознакою інтегрованої звітності як способу узагальнення аналітичної інформації є її орієнтація на виявлення тих аспектів діяльності підприємства, які впливають на його стратегічну стійкість та довгострокову перспективу. Набір запропонованих в ній елементів виходить за рамки як традиційної фінансової звітності, так і нефінансової, а саме: людський та інтелектуальний капітал, природні ресурси, ринкове і нормативне регулювання, конкуренція та орієнтація на визначення вартості підприємства, що є визначальними цінностями

для розвитку підприємницького середовища і викликають інтерес у стейкхолдерів. Чимало аргументів від методологів інтегрованої звітності є дуже переконливими. Так, випускаючи інтегровані звіти, компанія збільшує довіру та впевненість своїх стейкхолдерів, а також законність своїх операцій. Це може збільшувати бізнес-можливості компанії та покращувати її систему ризик-менеджменту. Випускаючи внутрішні інтегровані звіти, компанія оцінює свою етику, фундаментальну вартість, рівень управління та зовнішні покращання і впевненість, в яких заінтересовані стейкхолдери [10, с. 12].

Прийняття інтегрованої звітності по всьому світу сприяло опублікування в 2013 році Міжнародного стандарту інтегрованої звітності, підготовленого Міжнародним комітетом з інтегрованої звітності (IIRC), метою якого стало встановлення провідних принципів і елементів змісту, що визначають загальний зміст інтегрованого звіту , а також пояснення фундаментальних концепцій , котрі лежать в їхній основі[11, с.6]. Принципи та концепції, на яких базуються його положення, вводять свого роду «інтегроване мислення» упорядника, який ламає внутрішні обмеження і усуває дублювання. В стандарті визначена інформація, яка має бути включена в інтегрований звіт з метою оцінки здатності організації створювати цінність. По суті, інтегрований звіт являє собою стислий виклад інформації про те, як стратегії бізнес-організації, управління нею, її діяльність та перспективи в контексті зовнішнього середовища допомогли створити цінність в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі. Як наслідок, потенційні постачальники капіталу отримують більш якісну інформацію, яка фокусується на створенні вартості і показує найефективніші стратегії інвестицій.

В нинішній ситуації з впровадженням інтегрованої звітності має проявитись заінтересованість передовсім бізнес-структур, адже краще

розуміння власної бізнес-моделі та впливовості ключових ресурсів(капіталів): фінансового, промислового, людського, інтелектуального, природнього – допоможе компаніям артикулювати у визначений спосіб ті стратегічні переваги, які істотно впливають на вартість бізнесу.

Проте й донині багато питань залишаються невирішеними через деяке звуження предметної області наукових пошуків. Переважна більшість досліджень проводяться фахівцями з обліку, а тому й необхідність реформування системи бухгалтерського обліку в Україні обґрунтовується з економічних позицій. Водночас нормативно-правовій та господарсько-правовій складовій забезпечення відповідної реформи приділяється недостатньо уваги, а комплексні системні підходи відсутні взагалі. Означена проблема, на нашу думку, вже вийшла за рамки предметного поля монопрофільного характеру, і її розв'язання потребує міждисциплінарного підходу.

Міжнародною спільнотою безперервно напрацьовуються рекомендації з урахуванням кращих практик, в яких пропонуються вивірені рішення з питань управління ресурсами, активами, інвестиціями, проектами, ризиками, також взаємодії зі стейкхолдерами. Інтенсивно ведеться розробка стандартів для цифрової економіки. Ініціативами Міжнародної Ради з інтегрованої звітності передбачене надання інтегрованої звітності обов'язкового статусу для усіх глобальних компаній в 2020 - 2025 роках та відповідне поглиблення консолідації зі звітністю GRI. Наразі провідні фахівці зазначеної організації вбачають чималу складність таких процесів, а саме: наявність проблеми взаєморозуміння бухгалтерів з практиками в області сталого розвитку, враховуючи їх різну професійну підготовку. Цю перешкоду пропонується долати на університетському рівні з тим, щоб готувати, наприклад, фінансиста, який бачитиме і фінансові, і нефінансові показники звітності. Можливо,

для цього знадобиться розробити інноваційний механізм організації звітності, що дозволить подолати одвічні комунікаційні бар'єри між службами маркетингу, внутрішнього аудиту чи PR-департаментом [12].

Новим етапом розвитку інформаційно-аналітичної підтримки управлінських рішень варто вважати 1 вересня 2017 року, коли була ратифікована і набула міжнародно-правової чинності у повному обсязі Угода про асоціацію між Україною та ЄС [13]. Згідно зазначеної Угоди стосовно звітності з'явився новий контекст у ставленні до вимог євростандартів. Якщо раніше національні положення (стандарти) у сфері бухгалтерського обліку мали не суперечити міжнародним стандартам, відтак вони розробляються на основі міжнародних стандартів фінансової звітності і законодавства Євросоюзу. Тому вітчизняним обліковцям прийдеться врахувати чимало новацій, які були введені в Євросоюзі в 2013 році та істотно відрізнялися від правил Міжнародних стандартів фінансової звітності. Це стосується умов складання, подання та оприлюднення фінансової звітності, а також порядку визнання та оцінки певних видів активів та зобов'язань, доходів і витрат, які були ухвалені Європейським Парламентом та Радою ЄС в Директиві про річну фінансову звітність, консолідовану фінансову звітність та пов'язану звітність певних типів підприємств від 26.06.2013 р. № 2013/34/ЄС [14].

Впровадження положень Директиви на національному рівні мало відбутись через відповідні зміни законодавчих актів. Тому після ратифікації Угоди в жовтні 2017 року в чинний Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» були внесені численні зміни, у тому числі стосовно звітності підприємств [15].

Передовсім варто зазначити, що з'явився новий різновид звітності – звіт про управління – документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства

та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності [15, ст. 1]. Зазначений звіт має подаватися разом з фінансовою звітністю в порядку та строки, встановлені законом [15, ст. 11.7]. Його зміст дещо детальніше пояснений свого часу Директивою ЄС, а саме: « У річному звіті слід привести достовірний огляд розвитку діяльності компанії і її стану разом з викладом наявних у неї основних ризиків і невизначеностей. ... В обсязі, необхідному для розуміння розвитку, діяльності або стану компанії, аналіз включає як фінансові, так і там, де необхідно, не фінансові основні показники діяльності, що відносяться до певного виду діяльності, в тому числі інформацію з питань навколишнього середовища і персоналу [15, Глава 5, стаття 19]».

Згідно положень зазначеного Закону від подання звіту про управління звільняються мікропідприємства та малі підприємства, а середні мають право не відображати у такому звіті нефінансову інформацію. Таким чином, вітчизняні підприємства мають змогу поступово впроваджувати в свою аналітичну практику процедури із формування нефінансових звітів.

Відмітним є те, що рішення про впровадження додаткових (понад національно визначених) стандартів інформаційно-аналітичного забезпечення та форм звітування бізнес-організація приймає самостійно, керуючись стратегічними орієнтирами. В публічному управлінні така «самостійність» не допускається. На державному рівні розробляються вимоги та стандарти, які є обов'язковими для впровадження всіма органами публічного управління та адміністрування.

Впровадження світових стандартів публічного управління було започатковано в Україні ще у 2004 з прийняттям Концепції адаптації інституту державної служби до стандартів Європейського Союзу. В подальшому було прийнято низку законодавчих актів, які мали забезпечити імплементацію стандартів ISO у вітчизняну практику.

Нині в Україні реалізується ціла низка проектів, які спрямовані на впровадження світових практик аналітично-інформаційного забезпечення прийняття рішень в органах публічного управління та адміністрування. Серед них слід зазначити інструменти Twinning та TAIEХ, програма SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management) Організації економічного співробітництва і розвитку та Європейського Союзу[16].

В основі перших двох інструментів закладено обмін інформацією та поширення європейських практик публічного управління, а також надання експертної оцінки та консультування у відповідній сфері державного управління, навчання персоналу ефективним методам та процедурам роботи, допомога в розробленні законодавства. На відміну від перших спроб застосування світового досвіду, акцент зроблено не на чітке дотримання рекомендованих процедур, а на їх адаптацію з урахуванням вітчизняних умов. Так, метою започаткування програми SIGMA є потреба у наданні допомоги Україні в модернізації системи державного управління, посилення інституційної спроможності державного сектору, зміцнення горизонтального врядування, вдосконалення процесу розробки та впровадження реформи державного управління. Відсутність напрацьованих і узагальнених, як це відбувається, наприклад, в бізнес-аналізі, зводів знань в державному управлінні обумовлює постійний пошук, а також не завжди вдале запозичення та адаптацію інформаційно-аналітичних інструментів з бізнесової сфери до сфери публічного управління.

На сьогодні Європейським Союзом накопичено значний досвід реформування та вдосконалення публічного управління та державної служби. На відміну від бізнес-сфери до публічного управління не висувається жорстких вимог щодо інформаційно-аналітичної підтримки прийняття рішень. Надбання у сфері організації державного управління

та державної служби переважно має вигляд “м’яких” стандартів - Білих книг та комунікацій Європейської Комісії (White Paper on a European Communication Policy), рекомендацій конференцій міністрів, відповідальних за питання державного управління та/чи голів департаментів державних служб. Кращі практики узагальнені у формі принципів та загальних вимог до організації державного управління, вони викладені в численних публікаціях і дослідженнях, що з’являлися напередодні розширення Євросоюзу [17]. Серед найважливіших напрацювань варто виділити такі: визначення європейських принципів державного управління й принципів європейського адміністративного права; введення та визначення поняття “європейський адміністративний простір” та ін..

Серед подій, які мали значний вплив на змістове наповнення аналітично-інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень як у бізнесі, так і в публічному управлінні, стало представлення Урядом України Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Національна система ЦСР включає 86 завдань розвитку та 172 показники для моніторингу їх виконання [18]. Вона надає бачення орієнтирів досягнення Україною тих ЦСР, котрі, в свою чергу, були затверджені на Саміті ООН зі сталого розвитку в 2015 році та включили 17 цілей і 169 конкретних завдань, яких дотримуються, адаптуючи власні показники, всі країни світу [19]. Проте показники, що призначені для аналізу тенденцій та проведення міжнародних зіставлень, є не завжди прийнятними у національному контексті. Як свідчать висновки експертів, аналіз наявної в Україні інформаційної бази для моніторингу глобальних показників досягнення ЦСР виявив проблеми методологічного характеру. Наразі органи державної статистики збирають інформацію щодо 96 показників з 172 включених в національну систему ЦСР. При цьому інформація збирається та розробляється у

повній відповідності до існуючих міжнародних стандартів – за 52 показниками, у неповній відповідності (частковій) до існуючих міжнародних стандартів – за 44 показниками, а не підлягають кількісному вимірюванню 35 глобальних показників. Решта показників залишаються взагалі невизначеними (щодо їх наявності потрібні додаткові консультації з органами державної влади) або потребують методологічних пояснень від Міжвідомчої групи експертів [20, с.174].

Запровадження моніторингу виконання завдань для досягнення ЦСР потребує застосування комплексних аналітичних підходів та використання різноманітних типів інформації, а також проведення поглиблених досліджень, які дозволять визначити масштаби та напрями зрушень, виявити впливові та ще не проявлені фактори. Слід відмітити, що пропозиції щодо цілей сталого розвитку України надали представники міністерств та відомств, урядових установ, агентств ООН в Україні, міжнародних організацій, бізнес-спільноти, громадських організацій та громадянського суспільства. Разом з тим, чимало питань щодо практичного використання показників ЦСР в процесах стратегування та проведення моніторингу їх виконання на всіх рівнях управління національною економікою залишаються без відповідей. Залишається не розв'язаною також важлива проблема інформаційно-аналітичного характеру, а саме: багато даних чи навіть отриманих аналітичних висновків потребують кваліфікованого експертного тлумачення для широкого кола користувачів. Кращі міжнародні практики доводять доцільність ознайомлення споживачів інформації з методологічними особливостями розрахунків показників та можливостями їх інтерпретації і використання для зіставлень, порівнянь, аналізу причинно-наслідкових зв'язків, виявлення тенденцій, прогнозів тощо. При цьому фахові коментарі мають супроводжувати всі дані, які оприлюднюються, особливо ті, які публікуються статистичними

службами. Зазначена проблема, на думку провідних фахівців-аналітиків, стосується не лише бізнес-організацій, а й усіх ланок управлінської системи в національній економіці [21]. Виникає низка питань, пов'язаних з поєднанням кількісних і якісних, суб'єктивних та об'єктивних характеристик із застосуванням експертних методів і нечіткої логіки в оцінюванні рівня сталого розвитку в регіонах, які досі залишаються нерозв'язаними, незважаючи на неослабну увагу з боку науковців. Доцільним є використання ефективних засобів донесення інформації до її споживачів, наприклад, засобів масової інформації, через які також можуть бути доведені до широкої громадськості всі необхідні пояснення та коментарі стосовно поширюваних статистичних і економічних показників, які були б за змістом і формою доступними для розуміння як фахівцям, так і пересічним громадянам, а також виключали можливість неправильної їх інтерпретації. Копітка повсякденна робота з користувачами даних робитиме таку інформацію все більше відкритою і зрозумілою, що сприятиме подальшому підвищенню рівня з одного боку, обґрунтованості управлінських рішень, а з другого – усвідомленню адекватності ситуації виконавцями рішень та іншими стейкхолдерами. Особливості такої роботи пояснює, наприклад, інструкція по використанню згаданого вище стандарту GRI: «В тих випадках, коли процеси взаємодії із заінтересованими сторонами використовуються для цілей підготовки звіту, вони мають ґрунтуватись на систематичних або загальноприйнятних підходах, методиках або принципах. Загальний підхід повинен бути достатньою мірою ефективним для того, щоб забезпечити вірне розуміння інформаційних потреб заінтересованих сторін» [22, Розділ 3,с.10].

Висновки. Отже, перехід України як визнаної світом сучасної європейської держави до сталого економічного розвитку передбачає запровадження сучасної взаємодії держави і бізнесу, а також бізнесу і

суспільства, які б дозволили посилити взаємну відповідальність учасників суспільного життя. Кожна з цих заінтересованих сторін у своєму виборі цілей має спиратись на інформацію, яка усебічно характеризує ситуацію та може бути зрозумілою й адекватно використаною. Подальші розвідки у цій області мають виявити можливості системних рішень з тим, щоб інтеграція відбулась на якісно новій основі.

Література:

1. Аналитические информационные технологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://studopedia.ru/3_112496_analiticheskie-informatsionnie-tehnologii.html
2. Основы бизнес-анализа: учебное пособие / В. И. Бариленко, В. В. Бердников, Р. П. Булыга [и др.]; под ред. В. И. Бариленко. — М.: КНОРУС, 2014.— 272 с.
3. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (Babok Guide) // International Institute of Business Analysis, Toronto, Ontario, Canada, Version 2.0 – 2009. – 265 с.
4. A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (Babok Guide) // International Institute of Business Analysis, Toronto, Ontario, Canada, Version 3.0 – 2015. – 503 с.
5. Менеджмент: природа и структура организаций глазами гуру / Генри Минцберг. М.: Эксмо, 2009. – 464 с.
6. Подготовка корпоративной отчетности: международное исследование КПМГ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/07/kz-scg-business-reporting.pdf>
7. Руководство по отчетности в области устойчивого развития G4 – [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<https://www.globalreporting.org/resource/library/Russian-G4-Part-Two.pdf>

8. *Новый формат стандарта GRI: социальная ответственность бизнеса в тренде. [Электронный ресурс] – Режим доступа:*

<http://www.bakertilly.ua/ru/news/id1138>

9. *Стандарти GRI: звітність у зрозумілому для інвесторів вигляді // Вісник МСФЗ. Світовий досвід. Українська практика. – 2016. - № 10.*

10. *King Code of Governance for South Africa 2009. – Institute of Directors in Southern Africa, 2009. – 66 p.*

11. *Международный стандарт интегрированной отчетности. Версия 1.0. International Integrated Reporting Council ('IIRC'), 2013.*

Официальный перевод Стандарта ИО на русский язык [Электронный ресурс]. –Режим доступа:http://ir.org.ru/attachments/article/94/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf

12. *«Интегрированная отчетность – возможность для российских компаний наверстать упущенное в области корпоративной отчетности» - Интервью с Х. Драгером (МСИО) – [Электронный ресурс]. –Режим доступа:*

<http://ir.org.ru/en/mass-media/intervyu/45-integrirovannaya-otchetnost-vozmozhnost-dlya-rossijskikh-kompanij-naverstat-upushchennoe>

13. *Угода про асоціацію. Урядовий портал [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/evropejska-integraciya/ugoda-pro-asociasiyu>*

15. *Директива 2013/34/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 червня 2013 року / неофіційний переклад аудиторської палати України [Електронний ресурс]. – Режим доступа:*

<http://www.apu.com.ua/event/771-direktiva-2013-34-esevropskogo-parlamentu-ta-radi-vid-26-kvitnya-2014-rneofitsijnij-pereklad>.

15. *Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" (щодо удосконалення деяких положень). Закон України від*

- 05.10.2017 №2164-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>
16. Міжнародні проекти Центру адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nads.gov.ua/page/mizhnarodni-proekty-centru-adaptaciyi-derzhavnoyi-sluzhby-do-standartiv-yevropeyskogo-soyuzu>
17. White Paper on a European Communication Policy [Electronic resource]. – Mode of access: http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com2006_35_en.pdf.
18. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна» [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>
19. Глобальні цілі сталого розвитку 2015-2030 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.htm>
20. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Національна доповідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://menr.gov.ua/files/docs/Національна%20доповідь%20ЦСР%20України_липень%202017%20ukr.pdf
21. Остапчук Ю. М. Роль державної статистики в сучасному демократичному суспільстві./ Ю. М. Остапчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/07-OSTAPCHUK.pdf>
22. Руководство по отчетности в области устойчивого развития G4. Инструкция по применению. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.globalreporting.org/resourcelibrary/Russian-G4-Part-Two.pdf>

References:

1. *Analiticheskie informatsionnye tekhnologii [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: http://studopedia.ru/3_112496_analiticheskie-informatsionnie-tehnologii.html*
2. *Osnovy biznes-analiza: uchebnoe posobie / V. I. Barilenko, V. V. Berdnikov, R. P. Bulyga [i dr.]; pod red. V. I. Barilenko. — M.: KNORUS, 2014.— 272 s.*
3. *A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (Babok Guide) // International Institute of Business Analysis, Toronto, Ontario, Canada, Version 2.0 – 2009. – 265 s.*
4. *A Guide to the Business Analysis Body of Knowledge (Babok Guide) // International Institute of Business Analysis, Toronto, Ontario, Canada, Version 3.0 – 2015. – 503 s.*
5. *Menedzhment: priroda i struktura organizatsiy glazami guru / Genri Mintsberg. M.: Eksmo, 2009. – 464 s.*
6. *Podgotovka korporativnoy otchetnosti: mezhdunarodnoe issledovanie KPMG [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <https://assets.kpmg.com/content/dam/kpmg/pdf/2016/07/kz-scg-business-reporting.pdf>*
7. *Rukovodstvo po otchetnosti v oblasti ustoychivogo razvitiya G4 – [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.globalreporting.org/resource/library/Russian-G4-Part-Two.pdf>*
8. *Novyy format standarta GRI: sotsialnaya otvetstvennost biznesa v trende. [Yelektronniy resurs] – Rezhim dostupu: <http://www.bakertilly.ua/ru/news/id1138>*
9. *Standarti GRI: zvitnist u zrozumilomu dlya investoriv viglyadi // Visnik MSFZ. Svitoviy dosvid. Ukraïnska praktika. – 2016. - № 10.*
10. *King Code of Governance for South Africa 2009. – Institute of Directors in Southern Africa, 2009. – 66 p.*

11. *Mezhdunarodnyy standart integrirovannoy otchetnosti. Versiya 1.0. International Integrated Reporting Council ('IIRC'), 2013. Ofitsialnyy perevod Standarta IO na russkiy yazyk [Yelektronniy resurs]. –Rezhim dostupu:*http://ir.org.ru/attachments/article/94/13-12-08-THE-INTERNATIONAL-IR-FRAMEWORK.docx_en-US_ru-RU.pdf
12. *Integrirovannaya otchetnost – vozmozhnost dlya rossiyskikh kompaniy naverstat upushchennoe v oblasti korporativnoy otchetnosti» - Intervyu s Kh. Dragerom (MSIO) – [Yelektronniy resurs]. –Rezhim dostupu:*<http://ir.org.ru/en/mass-media/intervyu/45-integrirovannaya-otchetnost-vozmozhnost-dlya-rossijskikh-kompanij-naverstat-upushchennoe>
13. *Ugoda pro asotsiatsiyu. Uryadoviy portal [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu:* <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/yevropejska-integraciya/ugoda-pro-asociacyu>
14. *Direktiva 2013/34/ES Evropeyskogo Parlamentu ta Radi vid 26 chervnya 2013 roku / neofitsijniy pereklad auditorskoї palati Ukraїni [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu:* <http://www.apu.com.ua/event/771-direktiva-2013-34-esevropejskogo-parlamentu-ta-radi-vid-26-kvitnya-2014-rneofitsijnij-pereklad>.
15. *Pro bukhgalterskiy oblik ta finansovu zvitnist v Ukraїni" (shchodo udoskonalennya deyakikh polozhen). Zakon Ukraїni vid 05.10.2017 №2164-VIII [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu:*<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>
16. *Mizhnarodni proekti Tsentru adaptatsii derzhavnoi sluzhbi do standartiv Evropeyskogo Soyuzu [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu:*<https://nads.gov.ua/page/mizhnarodni-proekty-centru-adaptaciyi-derzhavnoyi-sluzhby-do-standativ-yevropeyskogo-soyuzu>
17. *White Paper on a European Communication Policy [Electronic resource]. – Mode of access :* http://europa.eu/documents/comm/white_papers/pdf/com2006_35_en.pdf.

18. *Natsionalna dopovid «Tsili stalogo rozvitku: Ukraïna» [Yelektronniy resurs]. –Rezhim dostupu: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku>*
19. *Globalni tsili stalogo rozvitku 2015-2030 [Yelektronniy resurs]. –Rezhim dostupu: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/sustainable-development-goals.htm>*
20. *Tsili Stalogo Rozvitku: Ukraïna. Natsionalna dopovid [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: https://menr.gov.ua/files/docs/Natsionalna%20dopovid%20TsSR%20Ukraïni_lipen%202017%20ukr.pdf*
21. *Ostapchuk Yu.M. Rol derzhavnoi statistiki v suchasnomu demokratichnomu suspilstvi./ Yu. M. Ostapchuk [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/07-OSTAPCHUK.pdf>*
22. *Rukovodstvo po otchetnosti v oblasti ustoychivogo razvitiya G4. Instruktsiya po primeneniyu. [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <https://www.globalreporting.org/resource/library/Russian-G4-Part-Two.pdf>*

УДК: 657.432.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ

В статті розглядаються питання сутності та класифікації дебіторської заборгованості на рівні задоволення користувачів інформацією про її стан та питання управління дебіторською заборгованістю, особливості організації бухгалтерського обліку та

рекомендації щодо вдосконалення обліку відповідно до особливостей діяльності суб'єктів господарювання. Визначено основні етапи, мета та завдання управління дебіторською заборгованістю, висвітлено теоретичні та практичні основи управління нею. В статті доведено, що для вирішення проблем виникнення та погашення дебіторської заборгованості допоможе створення ефективної системи контролю за якістю фінансових розрахунків із дебіторами та вимагає розробки чіткої та досконалої класифікації дебіторської заборгованості, уніфікації способів її оцінки та документів аналітичної фінансової звітності.

Ключові слова: дебітор, дебіторська заборгованість, довгострокова дебіторська заборгованість, поточна дебіторська заборгованість, сумнівна дебіторська заборгованість, безнадійна дебіторська заборгованість, кредитна політика підприємства.

кандидат економічних наук, Олейник С. А. Пути совершенствования учета дебиторской задолженности/ Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев

В статье рассматриваются вопросы сущности и классификации дебиторской задолженности на уровне удовлетворения пользователей информацией о ее состоянии и вопросы управления дебиторской задолженностью, особенности организации бухгалтерского учета и рекомендации по совершенствованию учета в соответствии с особенностями деятельности субъектов хозяйствования. Определены основные этапы, цели и задачи управления дебиторской задолженностью, освещены теоретические и практические основы управления ею. В статье доказано, что для решения проблем возникновения и погашения дебиторской задолженности поможет создание эффективной системы контроля

за качеством финансовых расчетов с дебиторами и требует разработки четкой и совершенной классификации дебиторской задолженности, унификации способов ее оценки и документов аналитической финансовой отчетности. Ключевые слова: дебитор, дебиторская задолженность, долгосрочная дебиторская задолженность, текущая дебиторская задолженность, сомнительная дебиторская задолженность, безнадежная дебиторская задолженность, кредитная политика предприятия.

PhD in Economic, Oliynyk S. O. Ways of improving accounting of debit restriction/ National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

The article deals with the issues of the nature and classification of accounts receivable at the level of satisfaction of users with information about its state and issue of management of accounts receivable, features of the organization of accounting and recommendations for improving accounting in accordance with the peculiarities of business entities. The main stages, objectives and tasks of the management of accounts receivable are determined, the theoretical and practical bases of its management are highlighted. In the article it is proved that in order to solve problems of occurrence and repayment of receivables, it will help to create an effective system for monitoring the quality of financial settlements with debtors and requires the development of a clear and perfect classification of receivables, unification of methods of its assessment and documents of analytical financial reporting.

Key words: receivables, accounts receivable, long-term receivables, current accounts receivable, doubtful receivables, bad accounts receivable, credit policy of the enterprise.

Вступ. В період глобальних змін в різних сферах діяльності суспільства питання обліку та оцінки дебіторської заборгованості є

досить актуальним, адже фінансовий стан підприємства значною мірою залежить саме від наявності та ефективного управління цим видом заборгованості.

Питанням обліку та аналізу дебіторської заборгованості займалися вітчизняні вчені, зокрема Кірейцев Г. Г., Бутинець Ф. Ф., Сопко В. В., Нашкерська Г. В., і зарубіжні - Є. Брікхем, С. Хенк, К. Хувер, та ін. Проте ряд питань досі залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є дослідження проблемних аспектів організації обліку дебіторської заборгованості, її інтеграції в систему управління.

Розмір дебіторської заборгованості визначається факторами, які можна поділити на зовнішні і внутрішні. До зовнішніх слід віднести фактори, що визначають розмір дебіторської заборгованості і це є стан розрахунків у країні, грошово-кредитна політика центрального банку, рівень інфляції, вид продукції, ринок та його насиченість. Внутрішніми факторами є кредитна політика підприємства, вид розрахунків, діяльність фінансового менеджера та стан контролю за дебіторською заборгованістю.

До проблем бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості можна віднести стан класифікації та обліку дебіторської заборгованості на рівні задоволення різних користувачів інформацією про її стан; зміст бухгалтерських записів, що визначаються в процесі визнання і оцінювання дебіторської заборгованості. Потребує вдосконалення політики управління дебіторською заборгованістю, адже саме політика управління дебіторською заборгованістю, визначає ефективність роботи підприємства.

Основними нормативно-правовими документами, які регламентують відображення дебіторської заборгованості в бухгалтерському обліку є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 "Дебіторська заборгованість" та № 13 "Фінансові інструменти". Однак, сутність

дебіторської заборгованості тлумачиться у цих стандартах неоднозначно.

На основі аналізу чинних національних стандартів бухгалтерського обліку можна дійти висновку, що дебіторська заборгованість, за своєю суттю, є сумою заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату, що виникає внаслідок надання коштів, продажу інших активів, робіт послуг безпосередньо боржникові та не є фінансовим активом, призначеним для продажу.

Доцільним вважаємо внести зміни у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», де чітко розмежувати поняття довгострокової та короткострокової дебіторської заборгованостей. Уточнення вимагає визначення поточної дебіторської заборгованості. Утворення поточної дебіторської заборгованості не завжди слід пов'язувати з доходом.

Однією з проблем обліку дебіторської заборгованості є непристосованість методів визначення резерву сумнівних боргів, які передбачені в П(С)БО 10, що призводить до недостовірності даних при відображенні резерву сумнівних боргів в балансі. Тому вважаємо за доцільне затвердити перелік документів, що підтверджують і обґрунтовують визнання заборгованості сумнівною (безнадійною).

Для організації обліку та аналізу розрахунків з дебіторами важливе місце посідає класифікація дебіторської заборгованості. До проблем при класифікації можна віднести відсутність єдиного комплексного підходу при розробці різних типів класифікації дебіторської заборгованості; немає чіткого шляху формування та пошуку ознак, які б дозволяли проводити більш чітку класифікацію; недостатньо вивчена і досліджена така складова зобов'язань дебіторів як довгострокова заборгованість[2].

Дебіторська заборгованість класифікується за такими ознаками: за контрагентами; зв'язок із нормальним операційним циклом та терміном

погашення; об'єкти, щодо яких виникли зобов'язання дебіторів; платоспроможність дебітора.

Відповідно до П(С)БО 10 обов'язковим є поділ дебіторської заборгованості на поточну та довгострокову. Передбачено також поділ дебіторської заборгованості на заборгованість вітчизняних та іноземних покупців. Класифікують дебіторську заборгованість за видами залежно від об'єктів, щодо яких виникли зобов'язання дебіторів (враховуючи часовий аспект). Здійснюється групування дебіторської заборгованості за строками її непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи. Відповідно вона поділяється на сумнівну та безнадійну.

Враховуючи закордонну практику та думки вітчизняних науковців, доцільним є введення ще однієї категорії заборгованості як бездоганну або реальну.

Однак слід зауважити, що підприємство може самостійно обрати ознаку класифікації. Досить доречним є пропозиція ряду науковців про поділ дебіторської заборгованості за ступенем дотримання фінансової дисципліни на допустиму та невинуватну (виникає при недоліках в діяльності підприємства). Це дасть можливість простежити порушення фінансово-господарської дисципліни і виявити неякісну роботу контрагента[2].

До основних завдань управління дебіторською заборгованістю слід віднести сприяння зростанню обсягу продаж шляхом надання комерційного кредиту і тим самим зростання прибутку; підвищення конкурентоздатності за допомогою відстрочки платежу; визначення рівня ризику неплатоспроможності покупця; розрахунок планового резерву сумнівних боргів; надання рекомендації по роботі з фактично або потенційно неплатоспроможними покупцями.

Управління дебіторською заборгованістю включає в себе визначення політики надання кредиту й інкасації для різних груп покупців і видів

продукції; аналіз і ранжування покупців залежно від обсягів закупівель, історії кредитних відносин і запропонованих умов оплати; контроль розрахунків із дебіторами по відстрочених та прострочених заборгованостях; визначення прийомів прискорення повернення боргів і зменшення безнадійних боргів [3].

Типовими проблемами, з якими стикається підприємство при управлінні та обліку дебіторської заборгованості є те, що не проводиться оцінка кредитоспроможності покупців і ефективності комерційного кредитування; недостатній професіоналізм фінансових менеджерів; низька платоспроможність покупців; не регламентована робота з простроченою дебіторською заборгованістю; немає достовірної інформації про терміни погашення зобов'язань компаніями-дебіторами; відсутні дані про зростання витрат, пов'язаних зі збільшенням розміру дебіторської заборгованості і часу її оборотності[2].

Вирішити проблему виникнення дебіторської заборгованості допоможе створення ефективної системи контролю за якістю фінансових розрахунків із дебіторами, що вимагає розробки чіткої та досконалої класифікації дебіторської заборгованості, уніфікації способів її оцінки та документів аналітичної фінансової звітності. Для контролю дебіторської заборгованості можна рекомендувати розробити заходи щодо пошуку можливостей збільшення кількості покупців і замовників підприємства з тим, щоб зменшити масштаб ризику несплати боргів та постійного моніторингу потенційних дебіторів. Доречним є впровадження в практику управління лімітування дебіторської заборгованості як у загальних обсягах, так і у розрахунку на одного дебітора і періодично переглядати граничні суми. Систематично проводити інвентаризацію заборгованості.

Висновки. Для забезпечення ефективної організації та проведення обліково-аналітичних процедур щодо дебіторської заборгованості

вважаємо за необхідне внести зміни у П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти» щодо усунення розбіжностей трактування сутності дебіторської заборгованості. Важливим питанням є вдосконалення політики управління дебіторською заборгованістю на підприємстві, та підприємства в межах чинного законодавства повинні самостійно обирати систему класифікації дебіторської заборгованості залежно від завдань, які ставить управління перед системою обліку.

Література:

1. *Нашкерська Г. Облік сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості // Бухгалтерський облік і аудит – 2001. - №7 – С.27 –32*
2. *Нашкерська Г. Особливості визнання та оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи і послуги//Бухгалтерський облік і аудит,-№11,-2009,-с.31-37*
3. *Ценклер Н. І. Вдосконалення класифікаційних ознак дебіторської заборгованості та їх значення в підвищенні контрольно-аналітичної функції обліку [Електронний ресурс]/ Н. І. Ценклер, П. Б. Кватирка.- Режим доступу :<http://www.nbu.ua/portal/statti/9.htm>.*
4. *Олійник С. О. Напрями удосконалення обліку дебіторської заборгованості/ С. О. Олійник// збірник наукових праць міжнар.наук.-практ. Інтернет-конф.-Тернопіль:Крок, 2015.-С.285-288*

References:

1. *Nashkersjka Gh. Oblik sumnivnoji ta beznadijnoji debitorsjkoji zaborghovanosti // Bukhghaltersjkyj oblik i audyt – 2001. - №7 – S.27 –32*
2. *Nashkersjka Gh. Osoblyvosti vyznannja ta ocinky potочноji debitorsjkoji zaborghovanosti za produkciju, tovary, roboty i poslughy//Bukhghaltersjkyj oblik i audyt,- №11, - 2009,-s.31-37*

3. Cenkler N. I. *Vdoskonalennja klasyfikacijnykh oznak debitorskoji zaborghovanosti ta jikh znachennja v pidvyshhenni kontroljno-analitychnoji funkciji obliku [Elektronnyj resurs]/ N. I. Cenkler, P. B. Kvatyrka.-Rezhym dostupu :<http://www.nbu.ua/portal/statti/9.htm>.*

4. Olijnyk S. O. *Napryamy udoskonalennja obliku debitorskoji zaborghovanosti/ S. O. Olijnyk// zbirnyk naukovykh pracj mizhnar.nauk.-prakt. Internet-konf.-Ternopilj: Krok, 2015.-S.285-288*

УДК 657.6:657.421

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Київ

У статті представлено особливості організації аудиту основних засобів на підприємствах з врахуванням сучасних умов господарювання. Розкрито необхідність проведення аудиту основних засобів, що дозволяє встановити їхній наявний та кількісний стан, відображення в обліку, витрати на ремонт і покращення, правильність нарахування амортизації та усунення їхніх недоліків, що дасть змогу досягнути високого рівня якісних характеристик фінансової звітності підприємства. Сформовано завдання та інформаційна база, що використовується під час здійснення аудиту основних засобів. Наведено методика аудиту основних засобів та визначено її вплив на якість аудиту. Визначено етапи перевірки. Встановлені критерії якості аудиту та встановлені вимоги до процесу підготовки бухгалтерської інформації. Це дасть змогу підвищити якість та системність проведення аудиту основних засобів на підприємстві.

Ключові слова: облік, аудит, організація, основні засоби, амортизація, оцінка, методологія, аудиторські процедури, робочі документи аудитора.

кандидат экономических наук, Олейник С. А. Особенности организации аудита основных средств на предприятии/ Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Киев

В статье представлены особенности организации аудита основных средств на предприятиях с учетом современных условий хозяйствования. Раскрыта необходимость проведения аудита основных средств, что позволяет установить их наличие и количественное состояние, отражение в учете расходов на ремонт и улучшение, правильность начисления амортизации и устранения их недостатков, позволит достичь высокого уровня качественных характеристик финансовой отчетности предприятия. Сформированы задачи и информационная база, используемая при осуществлении аудита основных средств. Приведена методика аудита основных средств и определено ее влияние на качество аудита. Определены этапы проверки. Установлены критерии качества аудита и сформированы требования к процессу подготовки бухгалтерской информации. Это позволит повысить качество и системность проведения аудита основных средств.

Ключевые слова: учет, аудит, организация, основные средства, амортизация, оценка, методология, аудиторские процедуры, рабочие документы аудитора.

PhD in Economic, Oliynyk S. O. Features of organization of audit of main activities in the enterprise/ National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

The article presents the peculiarities of the organization of the audit of fixed assets at the enterprises taking into account modern economic conditions. The necessity of conducting the audit of fixed assets is revealed, which allows to establish their existing and quantitative status, accounting in the accounts, repairs and improvements, correctness of accrual of depreciation and elimination of their shortcomings, which will allow to achieve a high level of qualitative characteristics of the financial statements of the enterprise. The task and the information base used during the audit of fixed assets have been formed. The methodology of audit of fixed assets is presented and its influence on the quality of audit is determined. The stages of verification are determined. The criteria of the quality of the audit are established and the requirements for the process of preparation of the accounting information are established. This will allow to improve the quality and systematic carrying out of the audit of fixed assets at the enterprise.

Key words: accounting, audit, organization, fixed assets, depreciation, estimation, methodology, audit procedures, working documents of the auditor.

Вступ. Керівництво підприємств та їхні ділові партнери прагнуть одержати надійну інформацію про стан і використання основних засобів, тому для забезпечення об'єктивної інформації її користувачам аудит основних засобів є вагомим складовою.

Вагомий внесок у розробку теоретичних основ та методологічних підходів до проблеми обліку та аудиту основних засобів зробили провідні вчені як М. Білуха, М. Білик, Ф. Бутинець, С. Голов, Л. Городянська, А. Герасимович, Н. Дорош, В. Казмирчук, Л. Кіндрацька, Л. Нападівська, Г. Нашкерська, А. Озеран, О. Петрик, Я. Савченко, В. Сопко, Н. Ткаченко, В. Усач, Г. Чумаченко, та інші. та багато інших. Незважаючи на велику кількість проведених досліджень, на сьогодні залишаються

невирішеними питання у сфері аудиту основних засобів, які потребують подальшого дослідження.

Мета статті полягає в розробці та обґрунтуванні напрямів удосконалення організації аудиту основних засобів на підприємстві.

До завдань аудиту основних засобів слід віднести перевірку правильності віднесення об'єктів до основних засобів; перевірку законності та правильності операцій, пов'язаних із рухом основних засобів; контроль за дотриманням правил документального оформлення операцій по основних засобах; контроль за наявністю і збереженням основних засобів; перевірку правильності віднесення об'єктів до основних засобів; перевірку правильності відображення на рахунках бухгалтерського обліку операцій, пов'язаних із рухом основних засобів; перевірку правильності та своєчасності нарахування, включення у витрати виробництва амортизаційних витрат; перевірку правильності проведення переоцінки основних засобів; перевірку операцій, пов'язаних з орендою основних засобів; перевірку правильності відображення в обліку відновлення основних засобів; зіставлення даних первинних, аналітичних і синтетичних облікових документів з даними, відображеними у звітності підприємства, з метою встановлення їх відповідності.

Джерелами аудиту основних засобів є наказ про облікову політику підприємства; статут підприємства; розпорядчі документи керівника підприємства, які засвідчують факт введення об'єктів основних засобів в експлуатацію; первинні документи бухгалтерського обліку, що відображають операції по основних засобах; відомість обліку основних засобів, нарахованих амортизаційних відрахувань; головна книга; бухгалтерська звітність; плани ремонтів (кошториси) основних засобів, тощо.

Перед проведенням аудиту основних засобів аудиторю необхідно ознайомитися з обліковою політикою підприємства у частині організації обліку основних засобів за період, що підлягає перевірці, її змінами порівняно з попереднім.

З метою формування плану та програми проведення перевірки аудитор повинен оцінити систему внутрішнього контролю на підприємстві (яке в своїй діяльності використовує основні засоби). Якщо ризик невідповідності внутрішнього контролю оцінюється аудитором як незначний, він додатково пояснює в документах обґрунтування своїх висновків. Тому характер і якість перевірки багато в чому будуть залежати від того, наскільки повно та достовірно аудитор вивчить систему внутрішнього контролю [1].

Аудит основних засобів продовжується перевіркою ведення аналітичного обліку, яку можна здійснити вибірковою чи суцільним способом. Аналітичний облік основних засобів ведеться за об'єктами основних засобів. Аудитор починає з перевірки наявності і стану інвентарних карток в картотеці аналітичного обліку основних засобів та відповідності даних пооб'єктного аналітичного обліку основних засобів даним синтетичного обліку. Для цього аудитор зіставляє дані опису інвентарних карток основних засобів з наявними в картотеці інвентарними картками. За відсутності карток на окремі об'єкти аудитор має запропонувати керівництву підприємства відновити аналітичний пооб'єктний облік основних засобів. Загальний підсумок залишків за всіма групами основних засобів зіставляється із залишком за рахунком 10 "Основні засоби". Залишки повинні бути однакові. Крім того аудитор встановлює відповідність залишків головної книги із залишками у балансі.

Також аудитор перевіряє, чи всі об'єкти основних засобів закріплені за матеріально відповідальними особами.

Аудитор уважно вивчає матеріали попередніх інвентаризацій (чи були виявлені помилки і яким чином вони виправлені), особливу увагу звертаючи на правильність відображення результатів у бухгалтерському обліку.

Перевіряючи правильність і своєчасність нарахування амортизації, аудитор має з'ясувати, якими методами користується бухгалтер при нарахуванні амортизації. Який саме метод застосовувати при нарахуванні амортизації підприємство обирає самостійно і це зазначається в обліковій політиці підприємства. Особливу увагу необхідно приділяти перевірці основних засобів, до яких застосовуються спеціальні умови нарахування амортизації. До таких належать основні засоби, що знаходяться на реконструкції, модернізації, на консервації.

Важливим аспектом аудиторської перевірки основних засобів є перевірка правильності їх оцінки. З метою оцінки ефективності контролю основних засобів аудитор з'ясовує питання, що пов'язані із: зміною методів нарахування амортизації основних засобів протягом поточного періоду; нарахуванням амортизації основних засобів на період перебування об'єкта на реконструкції, модернізації, добудові, дообладнанні, консервації; наявністю у складі основних засобів повністю зношених основних засобів; наявністю у складі основних засобів, щодо яких існують судові позови; наявністю у складі основних засобів, які передані під заставу та інші питання, зумовлені завданнями аудиту[2-3].

Важливим питанням, на якому аудитор також зосереджує свою увагу є спосіб одержання основних засобів підприємством. Якщо основні засоби були придбані за рахунок кредиту банку, то відповідно до П(С)БО 7 "Основні засоби", відсотки за кредитами на придбання (створення) основних засобів не включаються до їх первісної вартості, а входять до складу фінансових витрат звітного періоду; якщо основні

засоби отримано безоплатно, то вони повинні бути оцінені за ринковою вартістю, а не залишковою.

Особливе місце в системі бухгалтерського обліку займають питання, пов'язані зі станом та збереженням основних засобів.

Аналізуючи операції, пов'язані з орендою основних засобів, аудитор з'ясовує питання своєчасності та правильності проведення розрахунків за орендовані основні засоби, перевіряє точність відображення в обліку ПДВ, виявляє, чи не було фактів передачі в оренду основних засобів без відображення їх в обліку.

Усі результати здійснених аудиторських процедур повинні знайти відображення в робочих документах аудитора. Аудит основних засобів завершується аналізом ефективності їх використання.

На підсумковому етапі аудитор повинен узагальнити результати перевірки, зробити висновки та підготувати обґрунтовані пропозиції щодо усунення недоліків і використання виявлених резервів.

Висновки. Аудиторську перевірку основних засобів слід планувати та здійснювати в такому порядку, щоб урахувати в повному обсязі всі аспекти та господарські операції стосовно основних засобів та їх амортизації, специфіку діяльності підприємства. Достовірна оцінка вартості основних засобів та, за необхідності, переоцінка їх вартості, а також відображення бухгалтерських проведень щодо наявності та руху необоротних активів запобігатиме допущенню помилок, що дозволить уникнути нарахування штрафних санкцій за порушення методичних рекомендацій з обліку основних засобів.

Література:

1. *Гуцаленко Л. В. Проблемні аспекти нарахування амортизації необоротних активів [Електронний ресурс] / Л. В. Гуцаленко, І. І. Божок*

// Інноваційна економіка. – 2014. – №1. – С. 176-181. – Режим доступу:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_1_30

2. Петрик О. А. Аудит оцінки вартості основних засобів / О. А. Петрик, І. О. Мариніч // Економіка. Фінанси. Право. – 2015. – №4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/7010/1/Петрик_Мариніч_Аудит_вартості_ОЗ_повн..pdf

3. Стригуль Л. С. Шляхи удосконалення організації обліку і аудиту основних засобів на підприємстві / Л. С. Стригуль, А. С. Тимонова // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2014. – № 32 (1075). – С. 47-50.

References:

1. Hutsalenko L. V. Problemni aspekty narakhuvannia amortyzatsii neoborotnykh aktyviv [Elektronnyi resurs] / L. V. Hutsalenko, I. I. Bozhok // Innovatsiina ekonomika. – 2014. – No1. – S. 176-181. – Rezhym dostupu:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/inek_2014_1_30

2. Petryk O. A. Audyt otsinky vartosti osnovnykh zasobiv / O. A. Petryk, I. O. Marynych // Ekonomika. Finansy. Pravo. – 2015. – No4. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:
ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/7010/1/Petryk_Marynych_Audyt_vartosti_OZ_povn..pdf

3. Stryhul L. S. Shliakhy udoskonalennia orhanizatsii obliku i audytu osnovnykh zasobiv na pidpriemstvi / L. S. Stryhul, A. S. Timonova // Visnyk Nats. tekhn. un-tu «KhPI»: zb. nauk. pr. Temat. vyp.: Tekhnichniy prohres i efektyvnist vyrobnytstva. – Kharkiv: NTU «KhPI». – 2014. – № 32 (1075). – S. 47-50.

УДК: 005:001.8:330.101.542

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРНЕ ОФОРМЛЕННЯ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА МАКРОРІВНІ

кандидат економічних наук, Свидрук І. І.

Львівський торговельно-економічний університет, Україна, Львів

Розглянуто структурні та інституційні особливості креативного менеджменту, висвітлено інструменти реалізації можливостей та подолання бар'єрів на окремих етапах створення та поширення креативних рішень. Проаналізовано системні та інституційно-регуляторні аспекти національних концепцій розвитку креативно-інноваційних систем. Висвітлено широке коло питань державної підтримки креативного розвитку національної економіки. Запропоновано методологічну класифікацію факторів креативного розвитку на макрорівні. Згідно системного підходу до вирішення проблем інноваційного сценарію розвитку країни здійснено декомпозицію планування креативного розвитку. Показано, що за умов розбудови постіндустріального економічного простору інструменти правового регламентування креативізації суспільства потребують динамічного оновлення.

Ключові слова: знаннява економіка, постіндустріальне конкурентне середовище, управлінські функції, креативні економічні системи, дифузія новаторських ідей, високотехнологічні науково-технічні розробки.

кандидат экономических наук, Свидрук И.И. Институциональное значение и структурное оформление креативного менеджмента на макроуровне / Львовский торгово-экономический университет, Украина, Львов

Рассмотрены структурные и институциональные особенности

креативного менеджмента, освещены инструменты реализации возможностей и преодоления барьеров на отдельных этапах создания и распространения креативных решений. Проанализированы системные и институционально-регуляторные аспекты национальных концепций развития креативно-инновационных систем. Освещен широкий круг вопросов государственной поддержки креативного развития национальной экономики. Предложена методологическая классификация факторов креативного развития на макроуровне. В рамках системного подхода к решению проблем инновационного сценария развития страны проведена декомпозиция планирования креативного развития. Показано, что в условиях развития постиндустриального экономического пространства инструменты правового регламентирования креативизации общества требуют динамического обновления.

Ключевые слова: экономика знаний, постиндустриальная конкурентная среда, управленческие функции, креативные экономические системы, диффузия новаторских идей, высокотехнологичные научно-технические разработки.

PhD in Economic, I. Svidurk. Institutional value and structural design of creative management at the macro level / Lviv Trade and Economic University, Ukraine, Lviv

Structural and institutional peculiarities of creative management are considered, tools of realization of possibilities and overcoming of barriers at separate stages of creation and distribution of creative decisions are highlighted. The systematic and institutional and regulatory aspects of the national conceptions of the development of creative and innovative systems are analyzed. A wide range of issues of state support for the creative development of the national economy is covered. The methodological classification of factors of creative development at the macro level is

proposed. According to the systematic approach to solving the problems of the innovative scenario of development of the country, decomposition of creative development planning was made. It is shown that in the conditions of development of post-industrial economic space instruments of legal regulation of socialization of a society require a dynamic upgrade.

Key words: knowledge economy, post-industrial competitive environment, management functions, creative economic systems, diffusion of innovative ideas, high-tech scientific and technical developments.

Вступ. Стрімкий розвиток постіндустріального суспільства гостро підносить питання інституційного значення та структурного оформлення систем управління креативного менеджменту на макрорівні, адже конкурентоздатність національної економіки все більше узалежнюється від її спроможності генерувати й використовувати високотехнологічні продукти та технології, що ґрунтуються на залученні знань та творчих здібностей людських ресурсів. Успішний розвиток економіки, заснованої на знаннях, ґрунтується, насамперед, на наявному науково-технологічному потенціалі економічної системи, з урахуванням особливостей потенціалу людських ресурсів. Відтак, саме цей постулат зазвичай покладається в основу оцінювання інституційного значення креативного менеджменту [1; 2]. Водночас, на сьогодні залишається не розробленим єдиний підхід до структурно-компонентного наповнення креативних економічних систем, а напрацювання більшості дослідників стосуються лише окремих аспектів креативного управління на макроекономічному рівні [3; 4; 5], що вимагає їх ґрунтовного аналізу та переосмислення з метою напрацювання універсальної моделі креативного менеджменту на всіх рівнях ієрархії національної економічної системи.

Мета та завдання. Метою дослідження є аналіз макроструктурних

та інституційних характеристик креативного менеджменту.

Виклад основного матеріалу. Сучасні наукові підходи до визначення структурного наповнення феномену креативного менеджменту ґрунтуються, здебільшого, на двох моделях опису креативних процесів в інноваційному розвитку економічних систем. З одного боку, на мікрорівні розглядається лінійна перспектива креативного розвитку організації через призму власного інвестування в дослідження, науково-технічні розробки та їх впровадження в господарську діяльність. З іншого боку, дослідження феномену креативного менеджменту на макрорівні зосереджується, здебільшого, на його системних та інституційно-регуляторних аспектах. Цей підхід знаходить відображення в національних концепціях креативно-інноваційних систем та охоплює широке коло питань державної підтримки креативного розвитку національних економік, розвитку науково-дослідницьких організацій, створення галузевих та регіональних кластерів творчого й наукового бізнесу, державно-приватного партнерства у найбільш перспективних та значущих креативних проектах [2]. Генерація нових знань завжди стає підґрунтям для подальших, більш практично зорієнтованих досліджень та розробок. Отож, окрім суто пізнавального мотиву, дослідницька діяльність переслідує також непряму утилітарно-економічну мету: результати фундаментальних досліджень підсилюють суспільне благо, адже отримані знання можуть бути використані іншими організаціями, галузями чи секторами економіки [6].

У розвинених країнах саме державний сектор економіки є основним засновником фундаментальних досліджень, хоча це не означає, що наукові розробки притаманні виключно високорозвинутим економікам. Державне фінансування або співфінансування прикладних досліджень спонукає суб'єктів економіки до додаткового інвестування у власні

нововведення, завдяки чому вони можуть розраховувати на асиміляцію та використання наявних зовнішніх знань. Відтак, нагальним видається питання про необхідність розробки ефективної політики підтримки інноваційного розвитку економіки на всіх етапах створення та реалізації креативного продукту.

Креативний макроекономічний розвиток є прямим результатом імплементації фундаментальних наукових розробок у науково-виробниче середовище держави, а креативний тип суспільства передбачає безупинне використання новітніх знань та інновацій у всіх сферах людської діяльності в рамках соціогуманістичних орієнтирів [7].

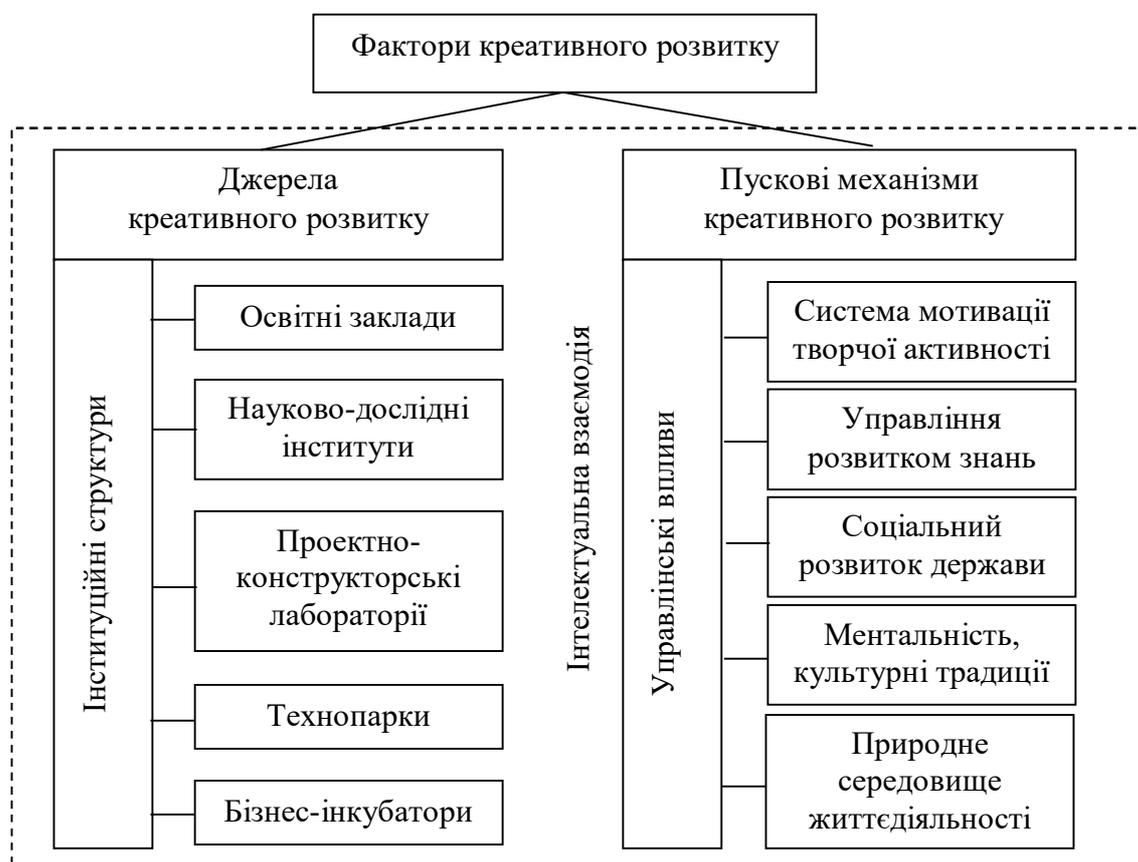

Рис. 1. Методологічна класифікація факторів креативного розвитку на макрорівні

Виходячи з цього, основні фактори креативного розвитку методологічно поділяються на дві групи, що діють в умовах інтелектуальної взаємодії: безпосередні джерела, що стають матеріальним підґрунтям для

реалізації креативної діяльності регіонів, галузей чи держави в цілому, та пускові механізми, що являють собою специфічні інструменти управлінського впливу, здатні забезпечити конкурентні переваги національній економіці в умовах експансивного розвитку суспільства, заснованого на знаннях (рис. 1).

Досліджуючи макроекономічні аспекти креативного управління, варто оцінити їх з точки зору відповідних особливості основних функцій

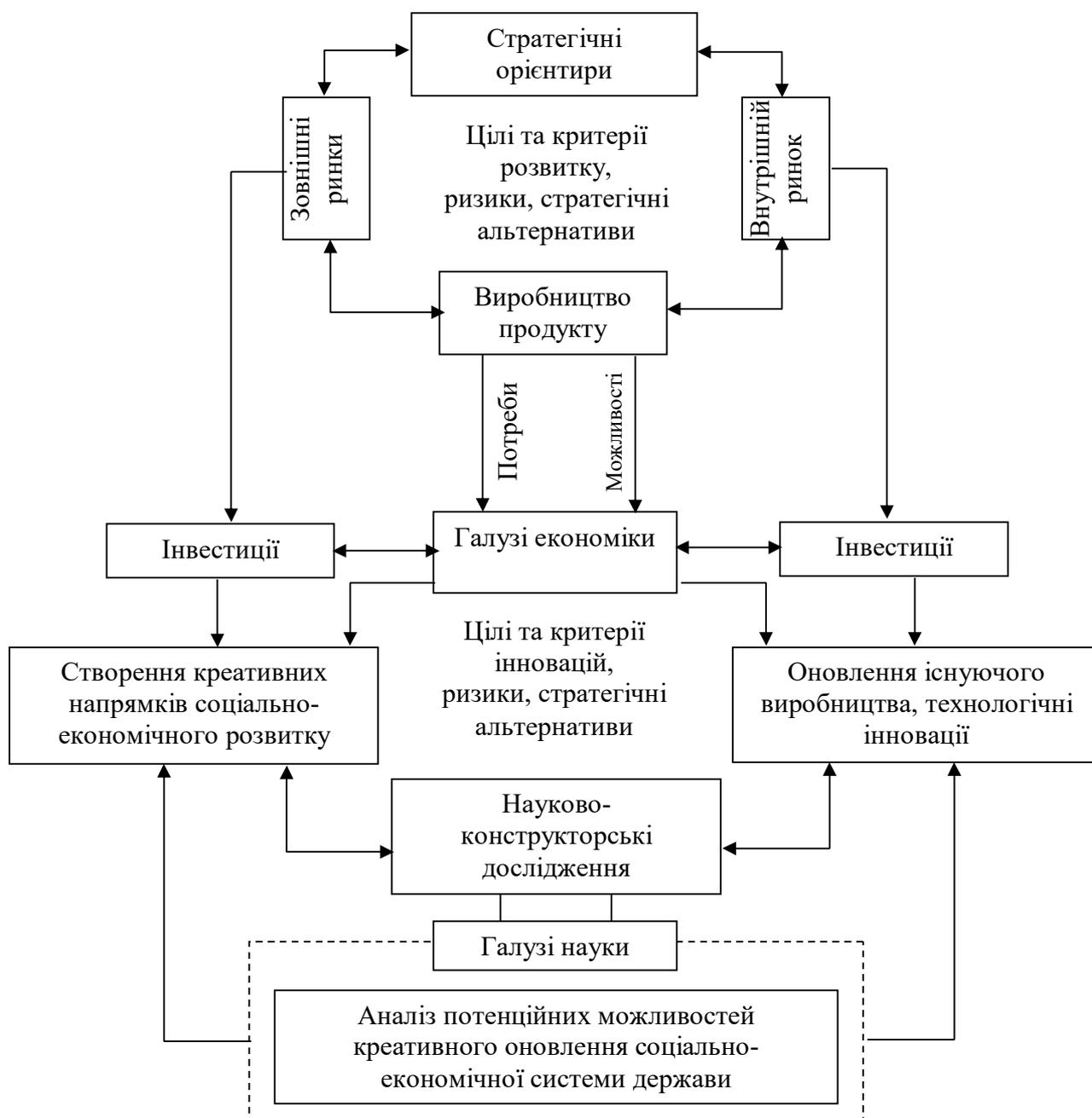

Рис. 2. Декомпозиція функції планування креативного менеджменту

менеджменту. Так, функція планування науковцями даної галузі доповнюється такими характеристиками, як технологічний моніторинг науково-економічного потенціалу в ракурсі світових технологічних трансформацій і науково-технологічне прогнозування, «встановлення політично нейтральних пріоритетів забезпечення технологічної конкурентоспроможності економіки України» [4].

Особливістю планувальної функції є високий ступінь альтернативності на невизначеності наукового, техніко-економічного, соціального розвитку постіндустріального суспільства. Відтак, ефективне узгодження економічного розвитку різних за ступенем креативності та інноваційності галузей економіки вимагає всебічного наукового аналізу науково-технічних тенденцій і можливостей національної економіки. Системний підхід до вирішення проблем планування креативного розвитку передбачає декомпозицію інноваційного сценарію розвитку країни (рис. 2).

Отже, макроекономічне креативне планування покликане формувати пріоритетні напрями і цілі розвитку держави, прогнозно оцінювати соціально-економічні наслідки реалізації загальнодержавних програм оновлення економіки, здійснювати аналіз адекватності залучених в процеси економічного розвитку матеріальних, людських та інтелектуальних ресурсів, передбачати можливості співпраці наукових установ та бізнес-структур і межах креативного оновлення національної соціально-економічної системи.

Функція організування в креативному менеджменті спрямовується передусім на забезпечення прориву у науково-технологічній сфері, відтак охоплює, відповідно, інституціональну підтримку інформаційної інфраструктури, спрощення комунікаційних зв'язків для суб'єктів господарювання, координаційні програми інтегрування науково-освітніх та виробничих структур. Макроекономічний простір держави є складною

соціотехнічною системою, в рамках якої ефективна координація окремих управлінських ланок (на рівнях регіонів, галузей, міністерств, науково-технічних програм тощо) є складним, багатоаспектним і подекуди не до кінця передбачуваним процесом. Інституційний менеджмент креативного прориву національної економіки передбачає оновлення податкової системи, амортизаційної політики, державне фінансування креативних проектів, регіонів чи галузей шляхом надання дотацій, субсидій та субвенцій, удосконалення банківської сфери в цілому і кредитної політики зокрема, перегляд, уніфікацію та приведення у відповідність до міжнародних норм державних стандартів, антимонопольний захист суб'єктів господарювання, регулюючий вплив у секторі фінансових інвестицій. Використання чисельних розгалужених, різновекторних управлінських зв'язків в межах функції креативного організування має на меті якнайбільш ефективно інтеграційне узгодження в часовому і просторовому вимірі креативних планів, розробок та проектів у різних галузях національної економіки. Відтак, важливою характеристикою організаційного макроуправління стає гнучкість і динамічність інституційного відклику на внутрішньодержавні та світові трансформаційні збурення. Адекватна інституційна формалізація управлінського впливу щодо значної кількості науково-технологічних перетворень національної економіки потребує також їх взаємоузгодження із такими аспектами державного управління, як національна безпека, стан екологічної сфери, побудова сучасної освітньої моделі, удосконалення соціальної політики.

Досліджуючи інституційні особливості функції організації креативного менеджменту, варто зосередити увагу і на питаннях методів державного регулювання креативного розвитку суспільства. Так, Закони України, Укази Президента, Постанови Уряду, законодавчо визначають правові основи регулювання економічної діяльності та юридичні

принципи функціонування національної економіки, а Розпорядження НБУ стосуються інституційного забезпечення кредитного регулювання. Нормативна діяльність у галузі економіко-екологічних норм визначає основні пріоритети охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів, екологічної безпеки та встановлює санкції за забруднення навколишнього середовища. Соціально-економічні норми креативізації суспільства інституційно забезпечуються об'єктами соціальної інфраструктури і механізмами визначення прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати та неоподаткованого мінімуму. Фіскальна політика держави проявляється через систему податкових ставок і преференцій, основною інституційною метою яких є наповнення бюджетної сфери, регулювання економічних процесів в державі, стимулювання розвитку високотехнологічних галузей, підтримання режиму ресурсної економії у виробництві, формування пропорцій/структури виробництва та трансформація структури попиту/ споживання. Також в межах фіскальної політики визначаються питання митного регулювання, спрямовані на захист національного ринку та вітчизняного виробника. У той же час, інструментами фінансової політики креативного розвитку національної економічної системи слугують бюджетні дотації (державні, місцеві), бюджетні асигнування креативних програм суб'єктів господарювання через цільовий перерозподіл національного доходу, непряме фінансування шляхом надання пільг чи надання субвенцій на розвиток галузей / регіонів. Для підтримки державних цільових програм розвитку національної економіки, стимулювання пріоритетних економіко-соціальних програм, реалізації державних науково-технічних програм широко використовуються осучаснені методи державних закупівель. Також слід відмітити інституційні напрямки інфраструктурної підтримки креативного розвитку, зокрема банківське кредитування стимулює

розвиток систем фінансового планування креативізації національної економіки, страхові програми забезпечують хеджування ризиків високотехнологічного виробництва, а інформаційно-консалтинговий супровід – патентний захист, захист персональних даних, доступність державних інформаційних ресурсів.

Функція мотивування в креативному менеджменті скеровується на стимулювання розвитку наукомістких та високотехнологічних галузей економіки, підтримку інвестиційних потоків у креативні розробки і продукти, інституційне запровадження податкових та інших фінансових заохочень, гармонізацію творчого співробітництва різних соціальних груп у суспільстві. Існування в практиці більшості економічно розвинених держав програм інституційної підтримки креативного бізнесу свідчить на користь створення відповідного базису національної економіки. Водночас, різноплановість преференційної політики розвитку наукомісткої високотехнологічної промисловості у різних країнах наводить на думку, що інституційне заохочення має ґрунтуватися як на суто економічних можливостях суспільства, так і спиратися на тенденції соціального розвитку, враховувати національні традиції та ментальні особливості соціуму.

Контролююча функція, відповідно, передбачає застосування бюджетного контролінгу наданих преференцій, а також забезпечує охоронні права інтелектуальної власності. Відтак, основними завданнями контролю в креативному менеджменті на макрорівні є: збір, опрацювання та систематизація статистичних показників щодо креативного розвитку на загальнодержавному, регіональному та галузевому рівнях; оцінювання впливу креативного розвитку на загальноекономічні та соціальні показники розвитку держави; аналіз системних ризиків та причин відхилення від планованих результатів; корегування методів та інструментів державної підтримки креативних галузей в залежності від

досягнутих ними результатів.

Висновки. Таким чином, макрорівень креативного менеджменту забезпечується регулюючим політико-економічним впливом на більшість аспектів креативного розвитку галузей, регіонів та держави в цілому. Креативний прорив вітчизняної економічної системи потребує інституційного оновлення у фіскальній сфері, державної фінансової підтримки креативних проектів, удосконалення кредитної політики, приведення державних стандартів у відповідність до міжнародних норм, антимонопольний захист суб'єктів господарювання. Існуючі інструменти правового регламентування хоча і є доволі дієвими, однак потребують динамічного гнучкого оновлення з огляду на стрімку розбудову постіндустріального економічного простору.

Література:

1. Шимановська-Діанич Л. М. Креативний розвиток персоналу підприємства як чинник формування креативної індустрії України в умовах євроінтеграції / Л. М. Шимановська-Діанич, Ю. В. Іванов // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер.: Економічні науки. — 2014. — № 4. — С. 39–45.
2. Barath E. New measures for development-oriented governance and implementation – evaluation of the European Structural and Investment Funds and ensuing recommendations / E. Barath // Official Journal of the European Union. — 2016. — Vol. 59 (487). — P. 1–6.
3. Барна М. Ю. Інтегральна ефективність функціонування та розвитку виробничих систем у національній економіці: теоретико-методологічні аспекти оцінювання / М. Ю. Барна, М. І. Миронова, Г. І. Башнянин. — Львів: Ліга-Прес, 2017. — 166 с.
4. Домарадзька Г. С. Проблеми і напрями удосконалення інноваційного менеджменту на макрорівні / Г. С. Домарадзька, М. В. Чмелик //

Проблеми економіки та управління. — 2008. — № 628. — С. 483–488.

5. Лук'яненко Д. Г. Феномен креативізації глобальної економіки і менеджменту / Д. Г. Лук'яненко, Т. О. Галахова // *Науковий вісник Дипломатичної академії України. — 2016. — № 23 (3) . — С. 12–21.*

6. *A semi-synthetic organism that stores and retrieves increased genetic information / Yo. Zhang, J. L. Ptacin, E. C. Fischer, H. R. Aerni // Nature. — 2017. — № 551. — P. 644–647.*

7. Вовканич С. Людський та інтелектуальний капітали в економіці знань / С. Вовканич, Л. Семнів // *Вісник НАН України. — 2008. — № 3. — С. 13–23.*

References:

1. *Shymanovsjka-Dianych L.M. Kreatyvnyj rozvytok personalu pidpryjemstva jak chynnyk formuvannja kreatyvnoji industriji Ukrajinjy v umovakh jevrointegracij / L. M. Shymanovsjka-Dianych, Ju. V. Ivanov // Naukovyj visnyk Poltavskogho universytetu ekonomiky i torghivli. Ser.: Ekonomichni nauky. — 2014. — № 4. — S. 39–45.*

2. *Barath E. New measures for development-oriented governance and implementation – evaluation of the European Structural and Investment Funds and ensuing recommendations / E. Barath // Official Journal of the European Union. – 2016. – Vol. 59 (487). – P. 1-6.*

3. *Barna M.Ju. Integhraljna efektyvnistj funkcionuvannja ta rozvytku vyrobnychkh system u nacionalnij ekonomici: teoretyko–metodologhichni aspekty ocinjuvannja / M. Ju. Barna, M. I. Myronova, Gh. I. Bashnjanyn. — Ljviv: Ligha-Pres, 2017. — 166 s.*

4. *Domaradzjka Gh.S. Problemy i naprjamy udoskonalennja innovacijnogho menedzhmentu na makrorivni / Gh. S. Domaradzjka, M. V. Chmelyk // Problemy ekonomiky ta upravlinnja. — 2008. — № 628. — S. 483–488.*

5. *Luk'janenko D. Gh. Fenomen kreatyvizaciji ghlobaljnoji ekonomiky i menedzhmentu / D. Gh. Luk'janenko, T. O. Ghalakhova // Naukovyj visnyk*

Dyplomatychnoji akademiji Ukrajinu. — 2016. — № 23 (3). — S. 12–21.

6. *A semi-synthetic organism that stores and retrieves increased genetic information / Yo. Zhang, J. L. Ptacin, E. C. Fischer, H. R. Aerni // Nature. — 2017. — № 551. — P. 644-647.*

7. *Vovkanych S. Ljudsjkyj ta intelektualjnyj kapitaly v ekonomici znanj / S. Vovkanych, L. Semniv // Visnyk NAN Ukrajinu. — 2008. — № 3. — S. 13–23.*

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

УДК: 615.322:615.2`458.88:615.272.4.014.425.015

ВИВЧЕННЯ АНТИОКСИДАНТНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ФІТОПРЕПАРАТІВ, ЯКІ МІСТЯТЬ ПЕКТИНИ

доктор медичних наук, Білай І. М.,

кандидат фармацевтичних наук, Остапенко А. О.,

кандидат фармацевтичних наук, Демченко В. О.,

кандидат медичних наук, Білай А. І.,

кандидат медичних наук, Красько М. П.

Запорізький державний медичний університет, Україна, Запоріжжя

Досвід практичного застосування протиатеросклеротичних засобів показує, що в більшості своїй вони не відповідають сучасним вимогам за критеріями ефективності та безпеки. В даний час ще немає єдиної загально визнаної теорії атерогенезу. В останні роки активно розробляється перекисна теорія атеросклерозу, заснована на тому, що важливим атерогенним фактором є дефіцит антиоксидантної системи (АОС), що веде до посилення аутоокислення ліпідів і біополімерів з утворенням токсичних продуктів. Враховуючи ці обставини, проведено дослідження з

вивчення антиоксидантних властивостей фітопрепаратів, які містять пектини.

Ключові слова: антиоксиданти, гіперліпідемія, перекисне окислення ліпідів, пектини.

доктор медицинских наук, Бела́й И. М., кандидат фармацевтических наук, Остапенко А. А., кандидат фармацевтических наук, Демченко В. О., кандидат медицинских наук, Бела́й А. И., кандидат медицинских наук, Красько Н. П. Изучение антиоксидантных свойств фитопрепаратов, содержащих пектины / Запорожский государственный медицинский университет, Украина, Запорожье

Опыт практического применения противоатеросклеротических средств показывает, что в большинстве своем они не отвечают современным требованиям по критериям эффективности и безопасности. В настоящее время еще нет единой общепризнанной теории атерогенеза. В последние годы активно разрабатывается перекисная теория атеросклероза, основанная на том, что важным атерогенным фактором является дефицит антиоксидантной системы (АОС), что ведет к усилению аутоокисления липидов и биополимеров с образованием токсичных продуктов. Учитывая эти обстоятельства, проведено исследование по изучению антиоксидантных свойств фитопрепаратов, содержащих пектины.

Ключевые слова: антиоксиданты, гиперлипидемия, перекисное окисление липидов, пектины.

DMedSci, Belay I. M., PhD in Pharmaceutics, Ostapenko A. A., PhD in Pharmaceutics, Demchenko V. O., PhD in Medics, Belay A. I., PhD in Medics, Krasko N. P. The study of the antioxidant properties of phytomedicines containing pectins / Zaporozhye State Medical University, Ukraine, Zaporozhye

Practical using of antiatherosclerotic drugs shows that in most cases they do not present modern requirements for the criteria of efficiency and safety. Currently are no single universally accepted theory of atherogenesis. In recent years, active development of atherosclerosis peroxide theory based on the fact that an important factor is the lack of atherogenic antioxidant system (AAS), which leads to increased auto-oxidation of lipids and biopolymers to form toxic products. Given these circumstances, a study was conducted to study the antioxidant properties of phytomedicines containing pectins.

Keywords: antioxidants, hyperlipidemia, lipid peroxidation, pectins.

Вступ. Існуючі антиатеросклеротичні засоби далекі від досконалості. Їх гіполіпідемічні властивості проявляються лише за умови суворого дотримання спеціальної дієти, тривалого (місяцями, роками) систематичного застосування. При цьому ефективність їх становить близько 10-15% (за критерієм зниження рівня холестеринемії) [1]. Крім того, цим препаратам властиві серйозні побічні ефекти, ймовірність розвитку яких зростає в міру збільшення тривалості застосування. Так, фібрати (клофібрат) викликають калькульозний холецистит. Нікотинова кислота, ефективна при застосуванні її в дозі 4-6 грамів на добу, небезпечна розвитком шкірної висипки, гіперурикемії, дисфункції печінки; аніонообмінні смоли (холестирамін) часто викликають запори і навіть кишкову непрохідність [4]. Препарати з групи статинів (мевакор – ловастатин, зокор – симвастатин) здатні викликати розвиток міозитів, дисфункцію печінки. При оцінці нешкідливості антиатеросклеротичних засобів виявляється очевидна перевага препаратів природного походження, які відрізняються низькою токсичністю, можливістю тривалого застосування без серйозних ускладнень. В останні роки

активно розробляється теорія атерогенезу, заснована на тому, що важливим атерогенним фактором є дефіцит антиоксидантної системи.

Таблиця

Вплив препаратів, що містять пектини, і антиатеросклеротичних засобів на показники ПОЛ

Препарат, група	МДА, мкмоль/мл	ДК, мкмоль/мл	ТК, мкмоль/мл	α-ТФ, мкмоль/мл	ГР, мкмоль/л г
Інтактна група Контроль Буряк звичайний	0,26±0,02 1,10±0,08 0,44±0,03 -60,0 p<0,001	0,44±0,04 0,81±0,04 0,43±0,03 -46,9 p<0,001	0,19±0,01 0,26±0,01 0,17±0,01 - 34,6 p<0,001	6,14±0,59 2,46±0,13 6,0±0,26 +143,9 p<0,001	12,98±0,63 9,11±0,55 16,0±1,85 +75,6 p<0,01
Інтактна група Контроль Морська капуста	0,26±0,02 1,10±0,08 0,35±0,03 -68,2 p<0,001	0,44±0,04 0,81±0,04 0,56±0,03 -30,9 p<0,001	0,19±0,01 0,23±0,01 0,1±0,01 -23,3 p<0,001	6,14±0,59 2,46±0,13 7,12±0,36 +189,4 p<0,001	12,93±0,68 9,11±0,55 14,03±0,87 +57,0 p<0,001
Інтактна група Контроль Нікотинова кислота	0,26±0,02 1,10±0,08 0,45±0,05 -58,2 p<0,001	0,44±0,04 0,81±0,04 0,77±0,04 -5,0 p<0,001	0,19±0,01 0,26±0,01 0,04±0,01 -84,6 p<0,001	6,14±0,50 2,46±0,13 2,97±0,14 +20,7 p<0,05	12,98±0,60 9,11±0,05 9,81±0,40 +7,7 p<0,001
Контроль Ловастатин (мевакор)	0,75±0,05 0,60±0,02 -20,2 p<0,05	1,22±0,03 0,85±0,05 -30,4 p<0,001	0,11±0,01 0,07±0,01 - 35,2 p<0,001	2,32±0,11 4,09±0,24 +76,3 p<0,001	9,82±0,84 12,38±0,61 +26,1 p<0,05
Контроль Грофібрат (фенофібрат)	0,75±0,05 0,40±0,02 -46,7 p<0,01	1,22±0,04 0,85±0,04 -30,4 p<0,001	0,11±0,01 0,09±0,01 -16,1 p<0,05	2,32±0,11 3,89±0,19 +67,7 p<0,001	9,82±0,84 13,49±0,84 +37,4 p<0,01

Інтактна група Контроль Холестирамін	0,32±0,04	0,41±0,05	0,17±0,01	9,12±0,90	17,50±1,20
	0,87±0,16	0,83±0,02	0,25±0,01	2,69±0,25	9,62±0,80
	0,54±0,04	0,64±0,03	0,10±0,01	3,34±0,13	7,00±0,91
	-37,9	-22,9	-24,0	+24,2	-27,2
	>0,05	p<0,001	p<0,01	p<0,05	p>0,05
Інтактна група Контроль Лінетол	0,32±0,037	0,41±0,05	0,17±0,01	9,12±0,90	17,5±1,20
	0,87±0,16	0,83±0,03	0,25±0,01	2,69±0,25	9,62±0,89
	0,56±0,027	0,72±0,05	0,260±0,09	3,24±0,33	8,31±0,74
	-35,6	-13,3	+4,0	+20,4	-11,5
	p>0,05	p>0,05	p<0,001	p>0,05	p>0,05
Інтактна група Контроль α-токоферолу ацетат	0,32±0,037	0,41±0,05	0,17±0,01	9,12±0,90	17,50±1,20
	0,87±0,16	0,83±0,03	0,25±0,01	2,69±0,25	9,62±0,69
	0,45±0,02	0,72±0,02	0,20±0,01	7,84±0,86	11,20±0,74
	-48,3	-13,3	-20,0	+ 191,4	-16,4
	p<0,05	p<0,05	p<0,01	p<0,001	p>0,05

Примітка: p — статистична достовірність між контрольною та дослідною групами.

Матеріали і методи дослідження. Досліди проведені на білих щурах лінії Вістар обох статей масою 260-280 грамів. Експериментальна гіперліпідемія відтворювалася шляхом введення тваринам перорально холестерину в дозі 40 мг / кг в соняшниковій олії і ергокальциферолу в дозі 350000 ОД / кг протягом 5 діб [5]. Антиоксидантна дія препаратів вивчалась при пероральному введенні в лікувально-профілактичному режимі. Препарат буряка звичайного вводився у вигляді соку, а морської капусти – у вигляді настою (1:20) в дозі 0,75 мл на 100 г маси. В якості препаратів порівняння були обрані широко застосовувані антиатеросклеротичні засоби, які перешкоджали утворенню ліпопротеїдів: ніотинова кислота (500 мг / кг), ловастатин (мевакор) - 1,5 мг / кг, гробібрат (фенофібрат) - 20 мг / кг, що перешкоджають всмоктуванню холестерину в кишечнику; холестирамін - 1,2 г / кг; що прискорюють метаболізм і виведення ліпідів з організму: лінетол - 1,5 мл

/ кг і класичний антиоксидант - α -токоферолу ацетат (50 мг / кг). Для дослідження обрані показники, що характеризують стан антиоксидантної системи організму і процесів перекисного окислення ліпідів (ПОЛ) – рівень малонового діальдегіду (МДА), дієнових і трієнових кон'югатів (ДК, ТК), α -токоферолу (α -ТФ) [2] і активність глутатіонредуктази (ГР) в сироватці крові [3]. Результати експериментальних досліджень оброблялися методом варіаційної статистики.

Результати та їх обговорення. При дослідженні процесів вільнорадикального окислення ліпідів було виявлено (таблиця), що препарати буряка звичайного і морської капусти виражено знижували вміст кінцевого продукту ПОЛ – малонового діальдегіду (на 60,0 і 68,2% відповідно). Препарат буряка звичайного також істотно інгібував концентрацію проміжного продукту – дієнових кон'югатів (на 46,9%). Настій морської капусти помірно знижував вміст дієнових кон'югатів (на 30,9%). Препарати порівняння поступалися цим рослинним засобам по здатності знижувати вміст в сироватці крові малонового діальдегіду і дієнових кон'югатів. Вміст трієнових кон'югатів знижувався при введенні соку буряка звичайного (на 34,6%) і настою морської капусти (на 26,9%). Слід зазначити, що еталонний препарат (нікотинова кислота) знижував більш істотно рівень цього показника ПОЛ (на 84,6%).

Досліджувані засоби також проявляли істотний вплив на стан антиоксидантної системи. Так, сік буряка звичайного і настій морської капусти значно відновлювали запаси ендogenous α -токоферолу (на 143,9 і 189,4% відповідно). Причому рівень α -токоферолу при введенні соку буряка звичайного досягав значень інтактних тварин. Виражене відновлення концентрації α -токоферолу вказувало на витрачання запасів його на інгібування вільних радикалів, продуктів ПОЛ, стабілізацію фосфоліпідного шару біомембран, що підтверджують наші дослідження. Класичний антиоксидант α -токоферолу ацетат підвищував рівень

ендогенного α -токоферолу на 191,4%, ловастатин – на 76,3%, грофібрат – на 67,7%. Рослинні засоби, що містять пектини, помірно відновлювали активність антиперекисного ферменту глутатіонредуктази (на 75,6% при введенні соку буряка звичайного і на 57,0% - настою морської капусти), що вказувало на пригнічення утворення ліпоперекисей і збільшення фондів як відновленого глутатіону, так і загального пулу тіольних груп.

Отримані результати дослідження показують, що рослинні препарати, що містять пектини, мають істотні антиоксидантні властивості. Ці засоби за вираженістю пригнічення малонового діальдегіду, дієнових і трієнових кон'югатів значно перевищували подібну дію класичного антиоксиданту α -токоферолу ацетату. Останній незначно перевищував рівень ендogenous α -токоферолу при введенні препарату морської капусти і більш значно – соку буряка звичайного. При цьому активність антиперекисного ферменту глутатіонредуктази підвищувалася істотніше при застосуванні рослинних препаратів. Інші антиатеросклеротичні засоби також поступалися по силі антиоксидантної дії досліджуваним засобам, що містять пектини. Мабуть, істотна антиоксидантна дія рослинних препаратів пов'язана з наявністю в їх складі комплексу вітамінів – аскорбінової кислоти, каротинів, нікотинової кислоти, флавоноїдів (вітамінів групи P) і інших, які потенціюють дію один одного. Слід зазначити, що сік буряка звичайного і настій морської капусти надавали антиоксидантну дію як на початковому, так і на кінцевому етапах каскадного процесу.

Висновки. Таким чином, препарати буряка звичайного і морської капусти мають велике значення не тільки в життєдіяльності організму, але і в лікуванні і профілактиці атеросклерозу. Завдяки наявності в складі пектинів, що підсилюють виведення холестерину, мінеральних речовин і вітамінів, ці рослинні засоби володіли суттєвими антиатеросклеротичними і антиоксидантними ефектами.

Література:

1. Дим К. Антиоксиданты: возможности применения для профилактики сердечно-сосудистых заболеваний // Фармедикум. — 1996. — № 2. - С. 15-17.
2. Довідник з лабораторної діагностики 2013 / під ред. О. В. Небильцової. – К.: СІНЕВО, 2013. – 644 с.
3. Колб В.Г. Справочник по клинической химии [Текст] / Колб В. Г., Камышников В.С. - Минск: Беларусь, 1982. - С. 206-208; 223-224; 241-242.
4. Растительные лекарственные средства// Под ред. Н.П. Максютиной /К.: Здоров'я, 1985. — 280 с.
5. Jowsufzai S. Y. K., Siddigi M. 3-Hydroxy-3-Methylglutaric Acid and Experimental Atherosclerosis in Rats/ Jowsufzai S. Y. K., Siddigi M.// Experientia. —1976. — Vol 32, № 8. — P. 1033-1034.

References:

1. Dim K. Antioksidanty: vozmozhnosti primeneniya dlya profilaktiki serdechno-sosudistyih zabolevaniy // Farmedikum. — 1996. — № 2. - S. 15-17.
2. Dovidnik z laboratornoyi dlagnostiki 2013 / pid red. O. V. Nebiltsovoyi. – K.: SINEVO, 2013. – 644 s.
3. Kolb V.G. Spravochnik po klinicheskoy himii [Tekst] / Kolb V. G., Kamyishnikov B.C. - Minsk: Belarus, 1982. - S. 206-208; 223-224; 241-242.
4. Rastitelnyie lekarstvennyie sredstva //Pod red. N.P. Maksyutinoy /K.: Zdorovya, 1985. — 280 s.
5. Jowsufzai S. Y. K., Siddigi M. 3-Hydroxy-3-Methylglutaric Acid and Experimental Atherosclerosis in Rats / S. Y. K. Jowsufzai, M. Siddigi // Experientia. —1976. — Vol 32, № 8. — P. 1033-1034.

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ПРАВА

УДК 378

МОДЕЛЬ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УНІВЕРСИТЕТАХ НА ЗАСАДАХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

доктор педагогічних наук, професор, Мельничук І. М.

Тернопільський державний медичний університет імені І. Я.
Горбачевського

кандидат педагогічних наук, доцент, Шукатка О. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна, Львів

У статті здійснено теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі експериментальної педагогічної системи формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції. Встановлено, що моделювання об'єктів педагогічної теорії і практики виступає одним із основних методів сучасного дослідження і пояснення важливих характеристик нових об'єктів педагогічної дійсності. Підсумовано, що структурно-функціональна модель ґрунтується на низці методологічних орієнтирів, що дозволяють розкрити сутність досліджуваного явища. Охарактеризовано структурні складові – блоки – авторської моделі, а саме: цільовий, змістовний, процесуальний, рефлексивно-оцінний, результативний.

Ключові слова: структурно-функціональна модель, експериментальна система, бакалаври природничих спеціальностей, студенти, університет, міждисциплінарна інтеграція.

Доктор педагогических наук, Мельничук И. Н., кандидат педагогических наук, Шукатка О. В. Модель экспериментальной педагогической системы формирования индивидуальных стратегий здоровьесбережения в будущих бакалавров естественных специальностей в университетах на основе междисциплинарной интеграции / Тернопольский государственный медицинский университет имени И. Я. Горбачевского, Тернополь, Украина; Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, Украина.

В статье осуществлено теоретическое обоснование структурно-функциональной модели экспериментальной педагогической системы формирования индивидуальных стратегий здоровьесбережения у будущих бакалавров естественных специальностей в университетах на основе междисциплинарной интеграции. Установлено, что моделирование объектов педагогической теории и практики выступает одним из основных методов современного исследования и объяснения важных характеристик новых объектов педагогической действительности. Обобщено, что структурно-функциональная модель основывается на ряде методологических ориентиров, позволяющих раскрыть сущность изучаемого явления. Охарактеризованы структурные составляющие – блоки – авторской модели, а именно: целевой, содержательный, процессуальный, рефлексивно-оценочный, результативный.

Ключевые слова: структурно-функциональная модель, экспериментальная система, бакалавры естественных

спеціальностей, студенти, университет, междисциплінарна інтеграція.

Doctor of Education, Melnychuk I. M., PhD in Education Shukatka O. V. Model of the experimental pedagogical system for the formation of individual health saving strategies among future bachelors of science specialties at the university on the basis of interdisciplinary integration/ I. Horbachevsky Ternopil State Medical University, Ternopil, Ukraine; Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

The structural and functional model of the experimental pedagogical system of formation of individual health-saving strategies of future bachelors of natural sciences in universities on the basis of interdisciplinary integration is theoretically justified in the article. It was stated that modeling of objects of pedagogical theory and practice acts as one of the main methods of modern research and explanation of important characteristics of new objects of pedagogical reality. It was concluded that the structural and functional model is based on a number of methodological guidelines, which allow to reveal the essence of the investigated phenomenon. The structural components, blocks of the author's model, namely: purposeful, informative, procedural, reflexive-evaluative, productive are characterized.

Key words: structural and functional model, experimental system, bachelors of science specialties, students, university, interdisciplinary integration.

Вступ. Нині моделювання динамічного процесу, що вивчається, є однією з основних категорій теорії пізнання, на якій ґрунтуються теоретичні й експериментальні методи наукового дослідження [6, с. 244]. У великому тлумачному словнику української мови термін «модель» (лат. *modulus* – міра, зразок) трактується як уявна або матеріально реалізована система, що відображає, відтворює або імітує будову і дію

певного об'єкта дослідження (природного чи соціального), використовується для одержання нових знань про нього [3, с. 683], оскільки, за словами В. Кременя, здатна змінювати його так, що її вивчення дає нову інформацію [4, с. 516].

У науковій літературі існує чимало підходів до категоризації педагогічного моделювання, що виступає «вищою і особливою формою наочності, засобом упорядкування інформації, що дозволяє більш глибоко розкрити сутність того явища, яке вивчається» [1, с. 93].

Моделювання об'єктів педагогічної теорії і практики виступає одним із основних методів сучасного дослідження і пояснення важливих характеристик нових об'єктів педагогічної дійсності, який може бути доповнений методами проектування. Моделювання є теоретичним способом відображення форми існування, будови, складу та структури функціонування або розвитку педагогічного об'єкта через розкриття компонентного складу і внутрішніх зв'язків, а також через визначення параметрів, що забезпечують можливість якісного та кількісного аналізу динаміки змін досліджуваного педагогічного явища. Як слушно зазначає О. Лаврінченко, метод моделювання використовується для точності і коректності опису та визначення педагогічних об'єктів, розробки педагогічних конструктів, у тому числі освітніх, виховних і управлінських систем і має наступні рівні:

– концептуальне моделювання, при якому розробляється концептуальна модель формування вмінь, розвитку якостей особистості тощо;

– системне моделювання, розробка системи взаємопов'язаних між собою моделей різних видів педагогічних об'єктів;

– процесуальне моделювання, яке відображає динаміку і логіку розвитку досліджуваного об'єкта;

– праксеологічне моделювання – це модель практичного результату дій педагога або його взаємодії [6].

Фундаментальне дослідження проблеми формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції передбачає застосування методу конструювання моделі, що відтворює передбачувану систему. При цьому необхідно не лише створити модель, що володіє рисами подібності з реальним об'єктом, а й відтворити параметри складної системи в менш складній.

Тому метою статті є теоретичне обґрунтування структурно-функціональної моделі експериментальної педагогічної системи формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції.

Виклад основного матеріалу статті. Розробляючи систему формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції, ми використовували структурно-функціональну модель, яка ґрунтується на низці методологічних орієнтирів, що дозволяють розкрити сутність досліджуваного явища. З цією метою визначено сукупність наукових підходів, загальнодидактичних та специфічних принципів, що лежать в основі досліджуваного процесу. Зокрема до наукових підходів, реалізація яких забезпечить максимально ефективний процес формування досліджуваного феномену віднесено:

- *системний*, що дає можливість проаналізувати процес формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах

міждисциплінарної інтеграції з позицій цілісності, розкрити компоненти системи згаданого процесу, виявити механізми їх взаємозв'язків і взаємовпливів;

- *функціональний*, який сприяє конкретизації основних функцій міждисциплінарної інтеграції у процесі формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей та забезпечує спрямованість професійної підготовки студентів для ефективного виконання цих функцій у конкретних ситуаціях навчально-пізнавальної діяльності;

- *аксіологічний*, що уможлиблює формування у студентів ціннісних орієнтацій, необхідних для максимізації ефективності здоров'язбережувальної життєдіяльності;

- *акмеологічний* – з метою програмування процесу формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції як важливої вершини в їхньому особистісному становленні;

- *особистісно-діяльнісний*, що дає змогу студентам зайняти суб'єктну позицію в процесі формування індивідуальної стратегії здоров'язбереження, усвідомлювати мотиви ведення здорового способу життя, самостійно вибудовувати плани і реалізовувати їх;

- *праксеологічний*, що сприяє розробці й апробації студентами оптимальних та ефективних здоров'язбережувальних дій;

- *інтегративний*, що виступає своєрідним методологічним імперативом, з урахуванням якого поєднуються змістовий, технологічний і діагностичний компоненти формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції;

- *компетентнісний*, що сприяє забезпеченню єдності процесів

формування здоров'язберезувальної компетентності та важливих особистісних якостей студентів, необхідних для здійснення збереження власного здоров'я;

- *полісуб'єктний*, який дає змогу розглядати учасників процесу професійної підготовки як партнерів, здатних ставити й коригувати її цілі в напрямі формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції;

- *культурологічний*, що сприяє формуванню історико-культурної складової підготовки майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей до створення індивідуальних стратегій здоров'язбереження на основі врахування історичного досвіду загартовування і традицій українського народу щодо збереження здоров'я молоді в процесі фізичного виховання.

З огляду на те, що система формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції розглядалася як певна впорядкована сукупність засобів і методів виконання завдань дослідження та цілей, відображених в освітньому процесі ЗВО, методологічним орієнтиром під час розробки анонсованої моделі обрано системний підхід.

Аналіз спеціальної літератури з обговорюваної проблеми дав змогу зробити висновок про те, що в узагальненому вигляді будь-яка освітня система – це впорядкована сукупність взаємопов'язаних, керованих структурних і функціональних компонентів, підпорядкованих цілям виховання, навчання і розвитку особистості. Так, системологи відзначають обов'язкову наявність в освітньому процесі стабілізуючих факторів будь-якої системи (наприклад, навчальний план, що складається з дисциплін, зміст яких відображає стійкі міждисциплінарні

зв'язки, визначені логікою наук, методикою навчання, психолого-педагогічними вимогами до організації освітнього процесу тощо).

Поряд з цим, дослідники, підкреслюють, що в жорстко регламентованих освітніх системах прослідковується слабка динаміка розвитку педагогічних феноменів. Тому організація освітнього процесу, зорієнтованого на формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції, базувалася на використанні гнучких педагогічних технологій, що враховують індивідуальні особливості студентів. Цей факт, засвідчує, що анонсований процес є адаптивним і передбачає визначення і поєднання кількох складових структурно-функціональної моделі досліджуваного процесу й узгоджуватися зі структурою здійсненої науково-дослідницької діяльності і відобразити її значущі характеристики. Вони, відповідно до логіки Н. Башавець, відображають: цільові установки і цінності, що відображають уявлення майбутніх фахівців про здоров'язбережувальну життєдіяльність, зміст такої роботи, способи її здійснення, результат, контроль і аналіз результатів [2, с. 56]. Опираючись на позицію дослідниці, в структурно-функціональній моделі виокремлено такі складові (блоки) формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції: цільовий, змістовий, процесуальний, оціночно-критеріальний і результативний. Розглянемо їх детальніше.

Відзначимо, що провідною умовою взаємодії між частинами будь-якої, в тому числі й авторської, системи є системоутворюючий фактор (Н. Башавець [2], І. Мельничук [7], Н. Теличко [8] та ін.). Згаданий чинник є своєрідним «з'єднувачем» підсистем в цілісну структурно-змістову, функціональну систему. Низка сучасних дослідників (В. Безпелько,

Н. Кузьміна, Б. Гершунський та ін.) системоутворюючим фактором вважають мету. На противагу цій думці є інша наукова позиція, згідно якої чинником, що утворює систему, є результат як ключова ланка «зворотного зв'язку»[5, с. 234].

В рамках нашого дослідження системоутворюючим фактором, анонсованої моделі визначено мету – формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження (ІСЗ) у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей (БПС) в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції, в якій відбивається кінцевий результат діяльності викладачів і студентів. Підкреслимо, що формування ІСЗ у майбутніх БПС – це генеральна мета (ГМ) дослідження. Її досягнення передбачало окреслення наступних провідних цілей: забезпечення формування а) теоретичної готовності майбутніх БПС до реалізації індивідуальних стратегій здоров'язбереження; б) технологічної готовності студентів до розробки індивідуальних траєкторій збереження та зміцнення здоров'я; в) психологічної готовності майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей до ведення здорового способу життя.

Провідні цілі теоретичної підготовки поділяються на такі підцілі (ПЦ):

ПЦ1 – формування знань студентів про актуальність здоров'язбереження в умовах професійної діяльності; компетентності щодо обліку індивідуальних психофізіологічних особливостей функціонування власного організму;

ПЦ2 – формування знань ключових понять, принципів і ідей, необхідних студентам для створення індивідуальних стратегій здоров'язбереження;

ПЦ3 – формування знань майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей щодо специфіки змісту, сутності збереження, зміцнення і власного здоров'я в процесі здійснення професійної діяльності;

ПЦ4 – формування сукупності знань студентів у галузі адекватного застосування фізичних вправ тощо.

Провідні цілі технологічної підготовки поділяються на такі підцілі (ПЦ):

ПЦ5 – формування аналітичних компетенцій майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей у сфері здоров'язберігаючої життєдіяльності;

ПЦ6 – формування проєктувальних компетенцій студентів, необхідних для створення індивідуальних стратегій здоров'язбереження;

ПЦ7 – формування конструктивних компетенцій;

ПЦ8 – формування організаційно-виконавських компетенцій;

ПЦ9 – формування рефлексивно-оцінних компетенцій тощо.

Провідні цілі психологічної підготовки поділяються на такі підцілі (ПЦ):

ПЦ10 – усвідомлення майбутніми бакалаврами природничих спеціальностей особистісної значущості збереження і зміцнення власного здоров'я;

ПЦ11 – високий рівень активності студентів на всіх етапах реалізації авторської структурно-функціональної моделі експериментальної системи; інтерес до ЗОД;

ПЦ12 – бажання активно впроваджувати ідеї здоров'язбереження у власну життєдіяльність;

ПЦ13 – суб'єктність тощо.

Процесуальний блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції передбачав реалізацію низки послідовних етапів, а саме:

– мотиваційно-діагностичного – аналіз існуючого рівня готовності студентів до створення та реалізації індивідуальних стратегій здоров'язбереження; забезпечення позитивної мотивації майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей до ведення здорового способу життя;

– змістовно-проектувальний етап – формування спеціальних знань і вмінь студентів у галузі збереження та зміцнення власного здоров'я протягом усього життя;

– організаційно-діяльнісний – створення умов для апробації студентами отриманих знань шляхом використання на практиці під час занять з дисципліни «Фізичне виховання»;

– рефлексивно-оцінний – оцінка ефективності реалізації експериментальної системи формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції.

Зазначимо, що розроблена авторська модель імітує характер, швидкість, рівень зростання готовності майбутніх БПС до створення ІСЗ за час навчання у ЗВО. Так, на кожному з аносованих етапів реалізуються змістові модулі, що відображають дієвість знань і відповідні завдання підготовки студентів до збереження та зміцнення власного здоров'я.

На мотиваційно-діагностичному етапі реалізації структурно-функціональної моделі експериментальної системи, який спрямований на з'ясування рівня готовності студентів до створення індивідуальних траєкторій здорового способу життя, за допомогою застосування комплексу емпіричних методів дослідження (анкетування, тестування, виконання діагностичних завдань, бесіди тощо) здійснено діагностику розвитку досліджуваного феномену у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей. Водночас, цей етап передбачав формування мотивації

здоров'язбереження, шляхом створення стимулюючих ситуацій, що спонукають студентів до позитивного сприйняття цінностей власного здоров'я (ситуації критичної самооцінки рівня готовності до самостійного ведення здорового способу життя тощо).

У процесі змістовно-проектувального етапу реалізації структурно-функціональної моделі експериментальної системи відбувалося формування спеціальних знань (зміст, форми, методи, засоби ведення здорового способу життя, ідеї та принципи педагогіки здоров'я, підходи до збереження, зміцнення і формування власного здоров'я) і вмінь (використання методів і засобів ведення здорового способу життя) студентів у здоров'язбережувальній діяльності.

Організаційно-діяльнісний етап – відображає специфіку процесу самостійного використання студентами отриманих в ході аудиторних занять знань і вмінь у повсякденній професійній і побутовій життєдіяльності. Так, перед проходженням першої практики студенти отримували валеологічно спрямовані завдання пасивного характеру, які виконували безпосередньо на місцях проходження практики. Наприклад:

- проаналізувати процес обліку статевовікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей учнів і вчителів;

- уточнити, за якими показниками і критеріями визначається стан здоров'я і самопочуття вчителів у процесі виконання професійних функцій;

- з'ясувати чи дотримуються в установі гігієнічні норми і вимоги організації робочого місця тощо.

Така діяльність давала змогу студентам апробувати створені проекти індивідуальних стратегій здоров'язбереження.

Рефлексивно-оцінний блок структурно-функціональної моделі експериментальної системи формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих

спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції відображає компонентний склад готовності студентів до реалізації власних траєкторій зміцнення та збереження здоров'я й передбачає діагностику динаміки зміни рівня досліджуваного феномену.

Висновки. Отже, розроблена авторська модель є структурно-функціональною, оскільки відображає структуру процесу, котрий моделюється розкриває зміст компонентів та взаємозв'язків цієї структури. Модель ґрунтується на авторській концепції формування індивідуальних стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції, що відображає сукупність обраних методологічних підходів, ідеї та принципи педагогіки здоров'я й складається з п'яти блоків (цільовий, змістовний, процесуальний, рефлексивно-оцінний, результативний). Розроблена структурно-функціональна модель експериментальної педагогічної системи дала змогу створити цілісне уявлення про процес формування досліджуваного феномену.

Таким чином, розроблена структурно-функціональна модель передбачає підвищення рівня готовності студентів до створення індивідуальних стратегій здоров'язбереження, поліпшення (стабілізацію) стану власного здоров'я; зменшення впливу професійних факторів ризику на здоров'я шляхом дотримання санітарних норм; зорієнтована на підготовку майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей до переходу від стихійних перетворень у напрямі збереження, зміцнення власного здоров'я до цілеспрямованого процесу впровадження здорового способу життя у професійну і побутову життєдіяльність.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в обґрунтуванні концептуальних засад формування індивідуальних

стратегій здоров'язбереження у майбутніх бакалаврів природничих спеціальностей в університетах на засадах міждисциплінарної інтеграції.

Література:

1. Бабанский Ю. К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю. К. Бабанский. – М.: Просвещение, 1982. – 192 с.
2. Башавець Н. А. Теоретико-методичні засади формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Наталія Андріївна Башавець. – Одеса, 2012. – 555 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Ирхин В. Н. Педагогическая система школы здоровья: генезис, принципы и закономерности развития: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Владимир Николаевич Ирхин. – Барнаул, 2002. – 283 с.
6. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність в історико-педагогічному вимірі: теорія, практика, поступ: [моногр.] / О. А. Лавріненко. – К.: Богданова А. М., 2009. – 328 с.
7. Мельничук І. М. Здоров'я людини як проблема гуманітарного знання / І. М. Мельничук // Філософія, методологія, психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'язбереження: зб. тез наук.-методол. семінару (Тернопіль, 26 червня 2014 року). – Тернопіль, 2014. – С. 3–6.
8. Теличко Н. В. Теоретичні і методичні засади формування основ педагогічної майстерності майбутніх учителів початкових класів: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Теличко Наталія Вікторівна. – Вінниця, 2014. – 559 с.

References:

1. Babanskyi Yu. K. *Optymyzatsyia uchebno-vospytatelnoho protsessa / Yu. K. Babanskyi. – M.: Prosveshchenye, 1982. – 192 s.*
2. Bashavets N. A. *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia kultury zdoroviazberezhennia yak svitohliadnoi oriientsii studentiv vyshchyykh ekonomichnykh navchalnykh zakladiv: dys. ... doktora ped. nauk: 13.00.04 / Nataliia Andriivna Bashavets. – Odesa, 2012. – 555 s.*
3. *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. T. Busel. – K.; Irpin: VTF «Perun», 2009. – 1736 s.*
4. *Entsyklopediia osvity / Akad. ped. nauk Ukrainy; holov. red. V. H. Kremen. – K.: Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.*
5. Yrkhyn V. N. *Pedahohycheskaia systema shkoly zdorovia: henezys, pryntsyry y zakonomernosty razvytyia: dyss. ... doktora ped. nauk: 13.00.01 / Vladymyr Nikolaevych Yrkhyn. – Barnaul, 2002. – 283 s.*
6. Lavrinenko O. A. *Pedahohichna maisternist v istoryko-pedahohichnomu vymiri: teoriia, praktyka, postup: [monohr.] / O. A. Lavrinenko. – K.: Bohdanova A. M., 2009. – 328 s.*
7. Melnychuk I. M. *Zdorovia liudyny yak problema humanitarnoho znannia / I. M. Melnychuk // Filosofiia, metodolohiia, psykholoho-pedahohichni aspekty formuvannia kultury zdoroviazberezhennia: zb. tez nauk.-metodol. seminaru (Ternopil, 26 chervnia 2014 roku). – Ternopil, 2014. – S. 3–6.*
8. Telychko N. V. *Teoretychni i metodychni zasady formuvannia osnov pedahohichnoi maisternosti maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv: dys. ... doktora ped. nauk: 13.00.04 / Telychko Nataliia Viktorivna. – Vinnytsia, 2014. – 559 s.*

УДК 340.12

**МІЖНАРОДНИЙ БІЛЛЬ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ У СВІТЛІ
ПОТРЕБОВОГО-ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПІДХОДУ****Наконечна А. М.**

Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна, Львів

Виявлено фіксацію людських потреб та інтересів у Загальній декларації прав людини та Міжнародних пактах ООН 1966 року про права людини. Здійснено дещо нетрадиційну класифікацію таких потреб та інтересів. Визначено кількісні показники кожного з різновидів потреб (інтересів), передбачених цим первинним Міжнародним біллем про права людини. Так,

- *за критерієм життєдіяльності, в якій виникають та існують людські потреби (інтереси), серед останніх найбільшу питому вагу займають потреби (інтереси) особистісні (14 випадків (37 %)). Далі ідуть потреби (інтереси) у сфері соціального захисту (9 випадків (24 %)), політичні (6 випадків (16 %)), економічні (5 випадків (13 %)), культурно-духовні (3 випадки (8 %));*
- *залежно від виду носіїв потреб, у досліджених міжнародно-правових актах більше акцентовано увагу саме на потребах (інтересах) індивідуальних (20 випадків); зазначаються також колективно-індивідуальні (14 випадків) та колективні потреби (інтереси) (4 випадки).*

Ключові слова: особистісні потреби (інтереси), економічні потреби (інтереси), політичні потреби (інтереси), культурно-духовні потреби (інтереси).

Наконечна А. М. Международный Билль о правах человека в свете потребностно-исследовательского подхода / Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Украина, Львов

Обнаружено фиксацию человеческих потребностей и интересов во Всеобщей декларации прав человека и в Международных пактах ООН 1966 г. о правах человека. Осуществлено несколько нетрадиционную классификацию таких потребностей и интересов. Определены количественные показатели каждого из разновидностей потребностей (интересов), предусмотренных этим первичным Международным биллем о правах человека. Так,

- за критерием жизнедеятельности, в которой возникают и существуют человеческие потребности (интересы), среди последних наибольший удельный вес занимают потребности (интересы) личностные (14 случаев (37%)). Далее следуют потребности (интересы) в сфере социальной защиты (9 случаев (24%)), политические (6 случаев (16%)), экономические (5 случаев (13%)), культурно-духовные (3 случая (8%))

- в зависимости от вида носителей потребностей, в исследованных международно-правовых актах более акцентировано внимание именно на потребностях (интересах) индивидуальных (20 случаев); указываются также коллективно-индивидуальные (14 случаев) и коллективные потребности (интересы) (4 случая).

Ключевые слова: личностные потребности (интересы), экономические потребности (интересы), политические потребности (интересы), культурно-духовные потребности (интересы).

Nakonechna A. M. International Bill on Human Rights in the light of the needs-research approach / Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine, Lviv

There have been detected fixation of human needs and interests in the Universal Declaration of Human Rights and United Nations International Covenants on Human Rights of 1966. It has been made somewhat non-traditional classification of such needs and interests. It has been determined

quantitative indicators for each of the types of needs (interests) identified by this primary International Bill of Human Rights. So,

- according to the criterion of liveliness, in which there arise and there are human needs (interests), among the latter the largest specific weight occupy the needs (interests) of personal (14 cases (37%)). The following are needs (interests) in the field of social protection (9 cases (24%)), political (6 cases (16%)), economic (5 cases (13%)), cultural-spiritual (3 cases (8%));

- depending on the type of carrier needs, the investigated international legal acts focus more on the needs (interests) of the individual (20 cases); collective-individual (14 cases) and collective needs (interests) (4 cases) are also indicated.

Key words: personal needs (interests), economic needs (interests), political needs (interests), cultural and spiritual needs (interests).

Вступ. У зв'язку з 70-річчям Загальної декларації прав людини [1] слід відзначити, що вона, а також похідні від неї інші складові Міжнародного Білля з прав людини [2,3] протягом зазначеного часу були предметом незчисленних досліджень, які базувалися на різноманітних методологічних підходах. Наприкінці ХХ ст. у вітчизняній загальній теорії права було запропоновано такий методологічний підхід до дослідження будь-яких правових явищ, який було названо «потребовим» та який ґрунтується на соціально-правовій парадигмі. Між тим, саме потребово-дослідницький підхід є, окрім усього іншого, гранично-гуманістичним, оскільки його осердям є реальне існування кожної людини, яке неминуче опосередковується процесом задоволення потреб. [5, с. 8–13; 6, с.18]. Проте із згаданого дослідницького підходу міжнародно-правові акти, наскільки нам відомо, поки що не ставали предметом розгляду. Тому пропонується стаття, присвячена висвітленню та обґрунтуванню результатів саме такого дослідження.

Базовими терміно-поняттями означеного підходу є, ясна річ, «потреба» та «інтерес». При цьому зауважимо, що двійником поняття «потреба» є поняття «інтерес», оскільки «інтерес» є усвідомленою потребою. А отже, акцентувати на термінах «інтерес» і «потреба» у міжнародних актах будемо рівною мірою.

Виклад основного матеріалу. Першовідкривачем ідеї потребового підходу до праворозуміння й правопізнання, говорячи мовою сучасної науки, постав Сократ. Його пріоритет і заслуги в цьому безперечні, як безперечно й те, що він тільки сформулював питання про потребове пізнання права, а ще точніше – Сократ намітив, позначив принцип потребового правопізнання. З тих пір до нашого часу в різних формах цей принцип був присутній практично у всіх природно-правових та інших методах правопізнання. Переконливим свідченням цього факту стало, зокрема, і наше дослідження методологічної традиції доктрини природного права [4].

Однак у якості спеціального природно-правового пізнавального інструмента потребовий підхід до правопізнання, у відповідності сучасному рівню розвитку юридичної науки, був сформульований ще в межах позитивістської традиції правопізнання відомим українським філософом, методологом і теоретиком права П.Рабіновичем, який він поступово конкретизував і застосовав до виявлення сутності праворозуміння [5, с. 8–13].

Потребовий підхід постулює ідею про те, що сутність соціальних явищ становлять ті корисні їх сторони, які можуть бути використані людиною та суспільством для задоволення їхніх потреб. Відтак саме праворозуміння нині визначається автором як відображення у людській свідомості тих властивостей «правоявищ», які є корисними для задоволення потреб людини чи суспільства.

Реалізація потребового підходу для розуміння сутності правових явищ вимагає таких дій: 1) слід досягнути загальне розуміння потреб різних суб'єктів суспільства, що вимагає, зокрема, з'ясування співвідношення цих потреб з такими суміжними явищами, як інтереси, мотиви, цілі відповідних суб'єктів; 2) необхідно виокремити основні різновиди таких потреб, зважаючи на їх певну класифікацію; 3) мають бути здобуті змістовні знання стосовно потреб: а) загальносоціальних; б) групових; в) індивідуальних у тому суспільстві, де сформоване, функціонує та розвивається досліджуване правове явище; 4) потрібно встановити: а) потреби яких саме суб'єктів (тобто чиї потреби – чи то окремих індивідів, чи то певних їх спільнот, об'єднань, чи то суспільства в цілому) задовольняє досліджуваний феномен; б) які ж саме види таких потреб він задовольняє; 5) слід з'ясувати, чи здатний досліджуваний правовий феномен бути засобом, інструментом задоволення певних потреб, а якщо здатний, то якою мірою. Зокрема, з'ясувати, чи він є лише одним із таких засобів, чи ж єдиним засобом.

Виходячи з такого підходу, П. Рабінович запропонував дефініцію поняття прав людини як певних можливостей людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства і забезпечені обов'язками інших суб'єктів [6, с.18]. Тобто ці можливості потрібні для того, щоби діяти певним чином або утриматися від дій у суспільстві задля задоволення своїх потреб. У цьому сенсі права людини опосередковують задоволення потреб їх носія відповідно до рівня розвитку, насамперед, того суспільства, в якому ці потреби сформувалися і в якому він має намір їх задовольнити.

Цей підхід лежить в основі безлічі концепцій, зокрема антропосоціокультурної теорії та екзистенціальної парадигми.

Згідно з антропосоціокультурною теорією праворозуміння, визначними представниками якої є О. Гьоффе, Р. Фербер та А. Маслоу, з позицій парадигми трансцендентального обміну благами між людьми, він спричинюється двома атрибутивними умовами можливості людського світу, а саме: 1) буттєво сконструйованою атрибутивною націленістю людей на безперервну реалізацію ними власної автономної сутності; 2) комунікативною солідарністю. *Perpetum mobile* цих одвічних устремлінь людей є їх потреби у благах та життєва необхідність їх задоволення [7, с.119]. Так, О. Гьоффе зауважує, що навіть з посиланням на трансцендентальні потреби завдання легітимації права ще не може бути виконане повністю. Необхідно, зазначає він, показати, що існують суб'єктивні вимоги, іншими словами, суб'єктивні потреби визнання відповідних інтересів іншого. Хоча людина, розмірковує він, – це потенційно суспільна істота «від природи», вона, тим не менше, повинна сама створити себе як таку, активувати затаєнні у собі потенційні суспільні якості, тому що суспільство виникає тільки із взаємного визнання одного іншим. У цій місії правам людини належить своя, нічим не замінима роль: людині перед само-ствердженням необхідно потурбуватись про основоположні умови людського буття. «Той гнів та характерна пристрасть, – продовжує О. Гьоффе, – якими супроводжується протест проти порушення прав людини, є справедливим саме тому, що, по-перше, мова іде про вроджені інтереси, визнання яких, по-друге, має характер вимоги». І одразу ж задається питанням: «на якій підставі я можу вимагати від інших визнання за собою безперечних інтересів?». Відповідь на дане питання О. Гьоффе вбачає у кореляції, тобто дії, що може відбутися лише за умови дії у відповідь: права людини можуть бути легітимовані на за-садах взаємності, тобто обміну [7, с. 119–120].

Згідно з концепцією Р. Фербера до процедур обґрунтування фундаментальних практичних принципів (чи фундаментальних норм) необхідно додати ще один виключно важливий аспект: «безпосереднє чи опосередковане врахування життєвих потреб інших людей» [7, с. 118].

А. Маслоу називав ці потреби справжніми людськими потребами (без їх задоволення людина як вид не можлива в принципі, тим більше не можлива людина-особистість). Адже власні потреби індивіда діють на нього як природна необхідність, тому з їх вимогами він не може не рахуватися. Так відбувається символічний обмін свободи індивіда на його блага [8, с. 38].

В. Майхофер, один з представників екзистенціальної парадигми, вважав, що право вкорінене в новому екзистенціалі - «буття-як» («*Alssein*»), в якому, на його думку, і заснована можливість права як такого.

Обґрунтовуючи цю тезу, вчений вказує на, здавалося б, очевидний факт: наше буття з іншими завжди є не "буттям взагалі", а буттям-як: покупця, продавця, друга, сусіда, лікаря і т.д. Кожному з них «по суті» належить обсяг повноважень, іманентних відповідному статусу. Сам німецький філософ приводить у «Праві та бутті» приклад: «жінка» «як мати» вступає не у «вигаданий» їй, а «з природи» визначений «зв'язок» з дитиною, який «визначає» її буття як матері вищим від усякого індивідуального проізволена, і направляє у справжність деяких відносин «заради-дитини» [9, с.13] .

Як відомо, в первинних документах ООН з прав людини, які є предметом дослідження статті, закріплена п'ятичленна класифікація прав людини, а саме: фізичні, особистісні, культурні, економічні, політичні [10, с.14].

Першим у світі серед науковців таку класифікацію запропонував один з колишніх студентів юридичного факультету Львівського університету Герш Лаутерпахт.

У Загальній декларації прав людини (далі – ЗДПЛ) двічі вживається термін «інтерес» (ч.4 ст.23 («...для захисту своїх інтересів») та ч.2 ст.27 («...захист його моральних і матеріальних інтересів...»)) та закріплюється низка найважливіших потреб (інтересів). Більш детально вони відображені, а також розширений їх перелік у Міжнародних пактах про права людини (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (далі – МПГПП) (термін «інтерес» вживається 6 разів (двічі у ч.1 ст.14 («...коли того вимагають інтереси приватного життя сторін», «...коли публічність порушувала б інтереси правосуддя»), один раз у ч.3 ст.14 («...коли інтереси правосуддя того вимагають»), ст.21 («...в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я...»), ч.1, 2 ст.22 («...для захисту своїх інтересів», «...в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я...»), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (далі – МПЕСКП) (термін «інтерес» вживається тричі (ч.1 ст.8 (п. а) «...для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів...», п. а,с) «...в інтересах державної безпеки чи громадського порядку...»), а «потреба» - один раз (ч.2 ст.11) («...забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб...»))).

Вони класифікуються:

1) за змістом потреб (за сферою життєдіяльності):

- особистісні (потреба у житті (ст.3 ЗДПЛ, ст.6 МПГПП), свободі (ст.3 ЗДПЛ, ч.1 ст.9 МПГПП), особистій недоторканості (ст.3 ЗДПЛ, ч.1 ст.9 МПГПП), рівності перед законом та рівному захисті законом (ст.7 ЗДПЛ, ст. 26 МПГПП), ефективному відновленні прав компетентними національними судами (ст.8 ЗДПЛ), публічному розгляді справ (ст.10 ЗДПЛ, ст. 14 МПГПП), обвинуваченого вважатися невинним, доки його вина не буде встановлена у законному порядку (ч.1 ст.11 ЗДПЛ, ч.1 ст.15

МПГПП), невтручанні в особисте та сімейне життя (ст.12 ЗДПЛ, ч.1 ст.17 МПГПП), недоторканості житла (ст.12 ЗДПЛ), захисті від втручання в особисте та сімейне життя (ст.12 ЗДПЛ, ч.2 ст.17 МПГПП), вільному пересуванні та виборі місцяпроживання (ст.13 ЗДПЛ, ч.1 ст.12 МПГПП), у вступі у шлюб (ст.16 ЗДПЛ, ч.2 ст.23 МПГПП), свободі думки, слова, переконання (ст.18,19 ЗДПЛ, МПГПП), у гуманному поведженні і поважанні гідності, властивої людській особі (ст.10 МПГПП));

- економічні (потреба володіти майном як самостійно, так і спільно (ч.1 ст.17 ЗДПЛ), у праці, вільному виборі праці (ч.1 ст.23 ЗДПЛ, ст.6 МПЕСКП), у благоприємних умовах праці (ч.1 ст.23 ЗДПЛ), в умовах, що відповідають вимогам безпеки та гігієни (п.4 ст.7 МПЕСКП), в однаковій для всіх можливості просування по роботі на відповідні більш високі ступені (п.5 ст.7 МПЕСКП));

- політичні (потреба у правосуб'єктності (ст.6 ЗДПЛ, ст.16 МПГПП), у притулку (ч.1 ст.14 ЗДПЛ), у громадянстві (ч.1 ст.15 ЗДПЛ), у свободі мирних зібрань (ч.1 ст.20 ЗДПЛ, ст.21 МПГПП), в участі в управлінні своєю державою (ч.1 ст.21ЗДПЛ, ст.25 МПГПП), у створенні профспілки та участі в її діяльності (ч.4 ст.23 ЗДПЛ, ст.22 МПГПП, п.1ст.8 МПЕСКП));

- у сфері соціального захисту (потреба у відпочинку (ст.24 ЗДПЛ, п.6 ст.7 МПЕСКП), у соціальному забезпеченні (ст.22 ЗДПЛ), у достатньому життєвому рівні (ч.1 ст.25 ЗДПЛ, ч.1 ст.11 МПЕСКП), у соціальному та міжнародному порядку (ст.28 ЗДПЛ), у захисті від безробіття (ч.1 ст.23 ЗДПЛ), у рівній оплаті за рівну працю (ч.2 ст.23 ЗДПЛ, п.2 ст.7 МПЕСКП), у справедливій винагороді (ч.3 ст.23 ЗДПЛ, п.1 ст.7 МПЕСКП), у задовільному існуванні самих працівників та їхніх сімей (п.3 ст.7 МПЕСКП), у найвищому досяжному фізичного і психічного здоров'я (ч.1 ст.12 МПЕСКП));

- культурно-духовні (потреба в освіті (ч.1 ст.26 ЗДПЛ, ч.1 ст.13 МПЕСКП), у пріоритеті вибору виду освіти для своїх малолітніх дітей (ч.3 ст.26, ч.3 ст.13 МПЕСКП), у вільному доступі до культурних цінностей (ч.1 ст.27 ЗДПЛ, п.2 ч.1 ст.1 МПЕСКП)).

Наведена градація має не тільки дослідницьке і навчальне значення, а й може бути корисною у конструюванні та вдосконаленні юридичних механізмів їх задоволення, оскільки ефективність таких механізмів значною мірою зумовлюється специфікою відповідних потреб (інтересів), яка саме і відбивається їх класифікаційно-видовою належністю.

2) залежно від виду носіїв потреб :

- колективні (у свободі мирних зібрань (ч.1 ст.20 ЗДПЛ, ст.21 МПГПП), у соціальному та міжнародному порядку (ст.28 ЗДПЛ), у рівній оплаті за рівну працю (ч.2 ст.23 ЗДПЛ, п.2 ст.7 МПЕСКП), у пріоритеті вибору виду освіти для своїх малолітніх дітей (ч.3 ст.26, ч.3 ст.13 МПЕСКП));

- індивідуальні (потреба у житті (ст.3 ЗДПЛ, ст.6 МПГПП), особистій недоторканості (ст.3 ЗДПЛ, ч.1 ст.9 МПГПП), публічному розгляді справ (ст.10 ЗДПЛ, ст. 14 МПГПП), обвинуваченого вважатися невинним, доки його вина не буде встановлена у законному порядку (ч.1 ст.11 ЗДПЛ, ч.1 ст.15 МПГПП), невтручанні в особисте та сімейне життя (ст.12 ЗДПЛ, ч.1 ст.17 МПГПП), захисті від втручання в особисте та сімейне життя (ст.12 ЗДПЛ, ч.2 ст.17 МПГПП), вільному пересуванню та виборі місця проживання (ст.13 ЗДПЛ, ч.1 ст.12 МПГПП), у вступі у шлюб (ст.16 ЗДПЛ, ч.2 ст.23 МПГПП), у праці, вільному виборі праці (ч.1 ст.23 ЗДПЛ, ст.6 МПЕСКП), , в однаковій для всіх можливості просування по роботі на відповідні більш високі ступені (п.5 ст.7 МПЕСКП), у притулку (ч.1 ст.14 ЗДПЛ), у громадянстві (ч.1 ст.15 ЗДПЛ), потреба у відпочинку (ст.24 ЗДПЛ, п.6 ст.7 МПЕСКП), у соціальному забезпеченні (ст.22

ЗДПЛ), у достатньому життєвому рівні (ч.1 ст.25 ЗДПЛ, ч.1 ст.11 МПЕСКП), у захисті від безробіття (ч.1 ст.23 ЗДПЛ), у справедливій винагороді (ч.3 ст.23 ЗДПЛ, п.1 ст.7 МПЕСКП), у найвищому досяжному фізичного і психічного здоров'я (ч.1 ст.12 МПЕСКП), потреба в освіті (ч.1 ст.26 ЗДПЛ, ч.1 ст.13 МПЕСКП));

- колективно-індивідуальні (потреба у свободі (ст.3 ЗДПЛ, ч.1 ст.9 МПГПП), рівності перед законом та рівному захисті законом (ст.7 ЗДПЛ, ст. 26 МПГПП), ефективному відновленні прав компетентними національними судами (ст.8 ЗДПЛ), недоторканості житла (ст.12 ЗДПЛ),), свободі думки, слова, переконання (ст.18,19 ЗДПЛ, МПГПП), у гуманному поводженні і поважанні гідності, властивої людській особі (ст.10 МПГПП)), потреба володіти майном як самостійно, так і спільно (ч.1 ст.17 ЗДПЛ), потреба у благоприємних умовах праці (ч.1 ст.23 ЗДПЛ),), в умовах, що відповідають вимогам безпеки та гігієни (п.4 ст.7 МПЕСКП), у правосуб'єктності (ст.6 ЗДПЛ, ст.16 МПГПП), у притулку (ч.1 ст.14 ЗДПЛ), в участі в управлінні своєю державою (ч.1 ст.21ЗДПЛ, ст.25 МПГПП), у створенні профспілки та участі в її діяльності (ч.4 ст.23 ЗДПЛ, ст.22 МПГПП, п.1ст.8 МПЕСКП), у задовільному існуванні самих працівників та їхніх сімей (п.3 ст.7 МПЕСКП), у вільному доступі до культурних цінностей (ч.1 ст.27 ЗДПЛ, п.2 ч.1 ст.1 МПЕСКП)).

Індивідуальні потреби (інтереси) задовольняються лише одноособовими діями. Колективні потреби (інтереси) задовольняються виключно спільними діями учасників групи носіїв потреб (інтересів). Питання колективно-індивідуальних потреб (інтересів) є дискусійним. [6, с. 25; 11, с. 152; 12, с. 86; 13, с. 73].

Особистісні потреби (інтереси). Потреба у житті є індивідуальною та зумовлена тим, що воно є невід'ємною умовою існування кожної особи.

Потреба у свободі є колективно-індивідуальною і обумовлена тим, що вона є необхідною для повноцінної реалізації усіх можливостей, наданих особі. Проте необхідно чітко знати межі свободи.

Потреба в особистій недоторканості теж є індивідуальною та спричинена тим, що вона є гарантією свободи людини, насамперед свободи від свавільних дій посадових осіб. Зокрема, завдання фізичних чи психічних страждань іншою людиною (ст. 4, 5).

Потреба людей у рівності перед законом і рівному захисті законом є колективно-індивідуальною і пояснюється тим, що це є важлива умова існування правової держави.

Окрім цього, принцип рівності є логічним продовженням принципу справедливості.

Потреба в ефективному відновленні прав є також колективно-індивідуальною і диктується фактом їх порушення іншими особами. Таке відновлення забезпечується державою юридичними та організаційно-правовими гарантіями.

Потреба людини у публічному розгляді справи з дотриманням всіх вимог справедливості незалежними і неупередженими судами є індивідуальною та мотивується тим, що гласність сприяє зниженню суб'єктивізму суду та дозволяє усім бажаючим упевнитися, що встановлені законом процедури розгляду справ дотримуються. Тобто вона є важливим інструментом, який сприяє зміцненню довіри до діяльності судової системи.

Окрім цього, публічність є важливим елементом права на справедливий суд [14, с.360].

Ч. 3 ст.14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачає такі гарантії її задоволення як:

1) термінове і докладне повідомлення обвинуваченого мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення;

2) надання достатнього часу і можливості для підготовки обвинуваченим свого захисту і спілкування з обраним самим ним захисником;

3) судження без невиправданої затримки;

4) судження в присутності обвинуваченого і можливість захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника;

5) допит свідків, які дають показання проти обвинуваченого, або право на те, щоб цих свідків було допитано, і право на виклик і допит свідків обвинуваченого на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;

6) користування безплатною допомогою перекладача, якщо обвинувачений не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою;

7) неможливість бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним.

8) проведення процесу стосовно неповнолітніх так, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню (ч.3 ст.14).

Потреба обвинуваченого у вчиненні злочину вважатися невинним до тих пір, доки його вина не буде встановлена у законному порядку є індивідуальною та обґрунтовується тим, що звинувачення не може базуватись на чутках, плітках, припущеннях тощо.

Також потрібно зважати на те, що ніхто не може бути засуджений за злочини, які в час їх вчинення не становили злочину по національних законах чи згідно з міжнародним правом.

Потреба у невтручанні в особисте та сімейне життя так само є індивідуальною та впливає з того, що кожна людина є найбільшою цінністю у демократичній державі. Кожна людина є унікальною, індивідуальною, є суб'єктом неформальних зв'язків, носієм приватних інтересів, які є її особистою справою.

Термін «сімейне життя» з позиції Європейського суду з прав людини насамперед охоплює стосунки між жінкою і чоловіком, які перебувають у шлюбі, зареєстрованому згідно із національним законодавством.

Поряд з цим, сімейне життя включає в себе фактичні союзи, в тому числі й незареєстровані, коли особи живуть разом, і навіть, тоді коли вони не живуть разом. В останньому випадку маються на увазі стосунки після розірвання шлюбу і той, хто проживає окремо від дітей, має право спілкуватися з ними.

Поняття сімейного життя охоплює також зв'язки між близькими родичами, насамперед між батьками та дітьми, навіть тоді, коли батьки дитини не перебували у шлюбі.

Потреба у недоторканості житла є колективно-індивідуальною і породжується тим, що житло є продовженням людської особистості, важливою гарантією їх свободи від незаконного проникнення до нього чи до іншого володіння особи, незаконного проведення в них огляду чи обшуку, а також незаконного виселення чи інших дій.

Потреба людини у захисті законом від втручання в особисте та сімейне життя, а також від посягань на недоторканість житла є індивідуальною і викликана фактами такого втручання та посягання.

Такий захист забезпечується державою спеціальними та організаційно-правовими гарантіями.

Потреба у вільному пересуванні і виборі місця проживання у межах кожної держави, а також залишенні любої країни, включаючи свою й поверненні в свою країну є аналогічним чином індивідуальною та генерується певними сімейними обставинами, зміною місця роботи, станом власного здоров'я та родичів.

Потреба чоловіка і жінки вступати у шлюб і створювати сім'ю є теж індивідуальною та аргументується взаємною симпатією осіб, інстинктом

продовження роду, а також тим, що сім'я становить основну комірку суспільства.

Потреба у свободі думки, слова, переконання є колективно-індивідуальною і виринає тому, що це характеризує індивідуальність особи та демократизм держави. Кожна особа має свій погляд стосовно різних сфер життя і саме таким чином вона демонструє свою індивідуальність. Зазначені свободи можуть бути забезпечені лише у демократичній державі.

Потреба осіб, які позбавлені волі, у гуманному поводженні і поважанні їх гідності, властивої людській особі, є також колективно-індивідуальною та обумовлена принципом гуманізму.

Отже, можна сказати, що індивідуальні потреби (інтереси) (8 випадків) переважають над колективно-індивідуальними (6 випадків).

Економічні потреби (інтереси). Потреба володіти майном як самотійно, так і спільно з іншими є колективно-індивідуальною і умотивовується тим, що майно становить блага, об'єкти правовідносин, які людина споживає та використовує.

Потреба у праці є індивідуальною та виникає у зв'язку з необхідністю створювати і здобувати джерела існування для себе і своєї сім'ї, а також реалізувати свій творчий потенціал, виражати свою особистість.

Потреба у вільному виборі праці є також індивідуальною і пов'язана з різними здібностями, покликаннями, професійною підготовкою та освітою людей.

Потреба у благоприємних умовах праці є колективно-індивідуальною та зв'язана з тим, що вони є запорукою належного виконання роботи.

До таких умов відносять справний стан машин, верстатів і пристроїв, належна якість матеріалів та інструментів, необхідних для

виконання робіт, їх вчасне подання, вчасне постачання виробництва електроенергією, газом та іншими джерелами енергоживлення, своєчасне забезпечення технічною документацією.

Потреба в умовах роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни аналогічним чином є колективно-індивідуальною та пояснюється тим, що від них залежить здоров'я працівника, його працездатність, відношення до праці, інші економічні результати виробництва, рівень життя, всесторонній розвиток людини як головної продуктивної сили суспільства.

Велику роль у її задоволенні відіграють юридичні гарантії, соціально-правове значення яких полягає в тому, що вони забезпечують працівникові реальну можливість користуватися певними соціальним благом, яке закріплене трудовим законодавством. Серед них можна виділити такі як: діяльність судових органів по відновленню порушених прав працівників, участь профспілкових організацій при розірванні трудового договору з працівником з ініціативи роботодавця.

Окрім цього, сприяють задоволенню зазначеної потреби професійні спілки, які створюються з метою представництва, здійснення захисту трудових, соціально-економічних інтересів членів профспілки.

Потреба в однаковій можливості просування по роботі на відповідні більш високі ступені є індивідуальною і зумовлюється підвищенням кваліфікації, здобуттям досвіду у процесі здійснення професійної діяльності.

Так, однією з найважливіших підстав для просування по державній службі є підвищення кваліфікації, яке проводиться не рідше одного разу на 5 років

До того ж з метою набуття практичного досвіду та перевірки професійної підготовки і ділових якостей особи, яка претендує на більш

високу посаду, може проводитися стажування терміном до 2 місяців із збереженням заробітної плати за основним місцем роботи.

Медичні працівники проходять підвищення кваліфікації раз у три роки, а також курси спеціалізації для підвищення фахового рівня, що є обов'язковою умовою зайняття вищої посади.

Отже, слід відзначити, що індивідуальні (3 випадків) та колективно-індивідуальні потреби (інтереси) (3 випадків) є урівноважені.

Політичні потреби (інтереси). Потреба у правосуб'єктності є колективно-індивідуальною та роз'яснюється тим, що ні фізична, ні юридична особа не можуть діяти без визнання цієї властивості останніх. Виключно вона надає можливість вчиняти ті чи інші дії.

Потреба людини шукати притулок є індивідуальною і зринає в силу переслідувань, військових конфліктів між державами, надзвичайного стану у державі тощо.

Потреба людини у громадянстві є аналогічним чином індивідуальною та вигулькує у зв'язку з тим, що воно є передумовою для встановлення правового статусу особи в державі. У результаті цього, особа користується усіма правами, свободами і перебуває під захистом держави, як усередині країни, так і за її мкжами.

Потреба у свободі мирних зібрань і асоціацій є колективною і з'являється через неправомірні дії осіб.

Прикладом може слугувати Помаранчева Революція, яка була спричинена сфальсифікованими результатами виборів, в результаті чого переміг В. Ф. Янукович. Тобто, у даному випадку ідеться про неправомірні дії ЦВК, які виражаються у фальсифікації результатів виборів.

Також слід згадати Податковий Майдан та Революцію Гідності. Податковий Майдан був зумовлений наміром ВРУ ухвалити проект нового Податкового кодексу, яким вводився єдиний податок, що

гальмував би розвиток торгівлі та всіх інших галузей, де він поширений, оскільки перешкодив би укрупненню бізнесу та залученню інвестицій.

Революція Гідності виникла внаслідок припинення курсу Євроінтеграції Урядом Азарова. В результаті цього сотні людей були розстріляні міліцією, що було злочином проти людяності.

Окрім цього є неодноразові випадки, коли працівники аеропортів скасовували рейси з вимогою підвищити їх заробітну плату, адже вважали її несправедливою у порівнянні з оплатою інших професій.

Потреба в участі в управлінні своєю країною та вільному доступі до державної служби у своїй країні є колективно-індивідуальною та продиктована тим, що розвиток і розквіт держави залежить від кожного з нас і тому саме народ обирає представників до органів держави та органів місцевого самоврядування.

Потреба у створенні професійної спілки та вступі у неї є також колективно-індивідуальною і зумовлена необхідністю захисту та представництва інтересів працівників.

Для ефективного здійснення захисту і представництва профспілки є наділеними рядом прав і функцій у нормотворчості, правозастосуванні та контролі за дотриманням законодавства про працю та охорону праці.

Таким чином резюмуємо, що індивідуально-колективні потреби (інтереси) (3 випадків) переважають над індивідуальними (2 випадки) та колективними (1 випадок).

Потреби (інтереси) у сфері соціального захисту. Потреба у відпочинку є індивідуальною та є у зв'язку з тим, що кожна людина повинна відновити свої фізичні та духовні сили для подальшої роботи.

Вона забезпечується наданням днів щотижневого відпочинку, щорічної оплачуваної відпустки, скороченого робочого дня щодо окремих професій і виробництв, скороченої тривалості роботи у нічний час [15, с. 145].

Потреба у соціальному забезпеченні також є індивідуальною та зароджується з факту соціальних випадків, зокрема, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від особи обставин, старості, інших випадків.

Гарантією забезпечення такої потреби є загальнообов'язкове державне страхування за рахунок страхових внесків громадян, підприємців, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення і створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Потреба у достатньому життєвому рівні є аналогічним чином індивідуальною і походить з того, що він є гарантією існування і прояву можливостей особи [16, с.94].

Потреба у соціальному та міжнародному порядку є колективною і вмотивовується наявністю глобальних проблем, вирішення яких можливе тільки при згоді і співпраці різних держав.

Така співпраця повинна ґрунтуватись на принципі взаємної вигоди, який включає в себе: отримання рівних можливостей, заборона дискримінації та недобросовісної конкуренції [17, с.225].

Потреба у захисті від безробіття є індивідуальною і постає у зв'язку із втратою роботи з об'єктивних причин, звільненням за власним бажанням, пошуком роботи тривалий час вперше, тимчасовими сезонними роботами.

Потреба у рівній оплаті за рівну працю є колективною та доводиться тим, що саме завдяки рівності можна порівнювати різні роботи, незалежно від того, чи ми маємо справу з працею робітника, інженера чи техніка, службовця чи керівника.

У кожній роботі наявні елементи, котрі можна порівнювати: фізичні, психічні зусилля, кваліфікація, професійний досвід.

Потреба у справедливій винагороді є індивідуальною і присвідчується тим, що саме завдяки ній можна забезпечити гідний рівень життя не лише працівника, але й членів його сім'ї.

Справедлива винагорода не повинна бути меншою, ніж мінімальна заробітна плата, і має бути рівною за рівноцінну працю.

Потреба у задовільному існуванні працівників та їхній сімей є колективно-індивідуальною і спричинена істотними недоліками трудового законодавства під час його застосування, а також невідповідностями із міжнародними нормами. Особливо це стосується законодавства про оплату праці.

Так, О. Волохов зазначає, що у чинному українському законодавстві існує значна прогалина стосовно форми оплати праці. У п.2 ст.1 Конвенції МОП №95 наголошується, що «у тих випадках, коли дозволено часткову виплату заробітної плати в натурі, має бути вжито відповідних заходів для того, щоб видача натурі призначалася для особистого користування працівника та його сім'ї і відповідно їх інтересам». У свою чергу ст.23 ЗУ «Про оплату праці» встановлює, що «колективним договором може бути передбачено виплату заробітної плати натурою у розмірі, що не перевищує 30 відсотків нарахованої за місяць та є бажаною для працівників». Як стверджує автор, зважаючи на низьку активність вітчизняних профспілок щодо ведення колективних переговорів з метою укладення відповідного колективного договору, а також велику кількість приватних та малих підприємств, де профспілкові організації взагалі відсутні, вказане положення Закону має декларативний характер. Також науковець наголошує, що на практиці, роботодавець може абсолютно законно нав'язати працівникові виплату 30 відсотків від заробітної плати у натуральній формі, змусивши підконтрольну йому профспілку чи інший представницький працівників укласти вигідний для нього колективний договір, перетворюючи

працівників на окремих видах виробництва на безоплатних торгових агентів, які будуть змушені допомагати роботодавцям у реалізації дешевих продовольчих товарів переважно низької якості або ж короткого терміну споживання.

Окрім цього, вчений виділяє проблему встановлення мінімальної заробітної плати, яку вважав найскладнішою для України з часів незалежності. Саме у цій сфері, на його думку, можна спостерігати певну недосконалість вітчизняних норм, відсутність їх співвідношення із положеннями міжнародних стандартів, як універсальних, так і регіональних.

Потреба у найвищому досяжному рівні фізичного і психічного здоров'я є індивідуальною та пов'язана з тим, що фізичне та психічне здоров'я є первинною соціальною цінністю, на основі якої формуються, визначаються й оцінюються всі інші орієнтири і блага сучасного суспільства і, яка відображає біосоціальне буття людини.

Без нього у тій чи іншій мірі втрачають значення інші цінності, оскільки нездорова людина так чи інакше обмежена у своїй фізіологічній і соціальній активності, у спілкуванні, у побуті, у виборі місця проживання, в освіті, трудовій діяльності тощо.

Ба більше, це є важливий соціальний та економічний чинник, від рівня якого значно залежать економічні ресурси, фізичний, духовний і моральний потенціал суспільства.

Виходячи із вищезазначеного, бачимо, що індивідуальні потреби (інтереси) (6 випадків) переважають над колективними (2 випадки) та колективно-індивідуальними (1 випадок).

Культурно-духовні потреби (інтереси). Потреба в освіті є індивідуальною і доказується тим, що саме завдяки ній у людини розширюється світогляд і вона формується як особистість.

Ч.1 ст.13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права закріплює низку засобів задоволення потреби в освіті, серед яких :

1) обов'язковість і безплатність початкової освіти для всіх;

2) відкритість і доступність середньої освіти в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;

3) однакова доступність вищої освіти для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;

4) заохочення або інтенсифікація елементарної освіти по можливості для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу початкової освіти;

5) активне проведення розвитку мережі шкіл усіх ступенів, встановлення задовільної системи стипендій і постійне поліпшення матеріальних умов викладацького персоналу (ч.1 ст. 13).

Потреба батьків у пріоритеті вибору виду освіти для своїх малолітніх дітей є колективною і повстає тому, що малолітня дитина ще не усвідомлює, який навчальний заклад їй краще обрати.

Потреба у вільному доступі до культурних цінностей є колективно-індивідуальною та появляється внаслідок свободи творчості та захисту інтелектуальної власності.

Спостерігаємо, що індивідуальні (1 випадок), колективні (1 випадок) та індивідуально-колективні (1 випадок) потреби (інтереси) є збалансованими.

Висновки. Підсумовуючи усе викладене, можна сказати, що у досліджених міжнародно-правових актах більше акцентовано увагу саме на потребах (інтересах) індивідуальних (20 випадків); зазначаються також

колективно-індивідуальні (14 випадків) та колективні потреби (інтереси) (4 випадки).

За критерієм сфери життєдіяльності, в якій виникають та існують людські потреби (інтереси), серед останніх найбільшу питому вагу займають потреби особистісні (14 випадків (37 %)). Далі ідуть потреби (інтереси) у сфері соціального захисту (9 випадків (24 %)), політичні (6 випадків (16 %)), економічні (5 випадків (13 %)), культурно-духовні (3 випадки (8 %)).

Таким є результат потребового дослідження первинної ООНівської тріади Міжнародного білля про права людини. Наскільки такий спосіб дослідження є підставним (доречним), покажуть наступні дослідження.

Література:

1. *Загальна декларація прав людини 1948 року [Електронний ресурс].* – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?rlz>
3. *Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права 1966 року [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <https://www.google.com.ua/search?q=12>
4. *Гаврилюк Р. А. Методологическая традиция доктрины естественного права: монография / Руслана Гаврилюк. – Черновцы: ЧНУ, 2012. – 788 с.*
5. *Рабинович П. М. Социалистическое право как ценность / П. М. Рабинович. – Львов: Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1985. – 168 с.*
6. *Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. / П. М. Рабинович. – Вид. 10-те, доп. – Львів: Край, 2008. – 224 с.*

7. Пацурківський П. С. Алгебра верховенства права або буттєвий устрій людського світу / П. С. Пацурківський, Р. А. Гаврилук // *Право України*. – 2017. – №3. – С. 112–125.
8. Маслоу А. Г. *Мотивация и личность* / А. Г. Маслоу; пер. с англ. А. М. Татлыбаева. – СПб.: Евразия, 1999. – 479 с.
9. Maihofer W. *Recht und Sein. Prolegomena zu einer Rechtsontologie*. – Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1954. – S.13 (розрядка В. Майхофера).
10. Рабінович П.М. *Основоположні права людини:соціально-антропна сутність, змістова класифікація* / П.М.Рабінович // *Вісник Національної академії правових наук України*.– 2013.– № 2 (73). – С.10-16.
- 11 Кельман М. С. *Загальна теорія держави і права: підручник* / М.С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
- 12 Георгіца А. З. *Конституційне право зарубіжних країн: підручник* / А.З. Георгіца. – Тернопіль: Астон, 2003. – 432 с.
- 13 Скакун О. Ф. *Теорія держави і права: підручник* / О. Ф. Скакун. – Вид. 3-тє, доповн. і переробл. – К. : Алерта, 2012. – 524 с.
14. Трегубов Е. Л. *Прао на справедливий суд у практиці Європейського суду з прав людини* / Е. Л. Трегубов // *Філософія права*. – 2010. – №1. – С. 358-363.
15. Хромей В. В. *Реалізація конституційного права на відпочинок.* / В. В. Хромей// *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. – 2013. – №4(69). – С.143-149.
16. Андрієнко І. Є. *Достатній життєвий рівень як правова категорія* / І. Є. Андрієнко // *Південноукраїнський правничий часопис*. – 2015. – №2. – С. 93-95.
17. Мікічурова О. В. *Принцип взаємної вигоди в міжнародному економічному праві: монографія* / О. В. Мікічурова. — К.: «Видавництво «Сталь», 2017. — 247 с.

Referenbces:

1. *Zahal'na deklaratsiia prav liudyny (1948). Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015*
2. *Mizhnarodnyj pakt pro hromadians'ki i politychni prava (1966). Retrieved from <https://www.google.com.ua/search?rlz>*
3. *Mizhnarodnyj pakt pro sotsial'ni, ekonomichni i kul'turni prava (1966). Retrieved from <https://www.google.com.ua/search?q=12>*
4. *Havryliuk R. A.(2012). Metodolohycheskaia tradytsiia doktryny estestvennoho prava. Chernovtsy: ChNU.*
5. *Rabynovych P. M. (1985). Sotsyalystycheskoe pravo kak tsennost'. L'vov: Vyscha shk. Yzd-vo pry L'vov. un-te.*
6. *Rabinovych P. M. (2008). Osnovy zahal'noi teorii prava ta derzhavy. L'viv: Kraj..*
7. *Patsurkivs'kyj P. S. (2017). Alhebra verkhovenstva prava abo buttievyj ustrij liuds'koho svitu. Pravo Ukrainy.3, 112–125.*
8. *Maslou A. H. (1999). Motyvatsiia y lychnost'.SPb. : Evrazyia.*
9. *Maihofer W. (1954). Recht und Sein. Prolegomena zu einer Rechtsontologie. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.*
10. *Rabinovych P. M. (2013). Osnovopolozhni prava liudyny:sotsial'no-antropna sutnist', zmistova klasyfikatsiia. Visnyk Natsional'noi akademii pravovykh nauk Ukrainy. 2 (73), 10-16.*
11. *Kel'man M. S. (2006). Zahal'na teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk. K.: Kondor.*
12. *Heorhitsa A. Z. (2003). Konstytutsijne pravo zarubizhnykh krain. Ternopil': Aston.*
13. *Skakun O. F. (2012). Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk. K. : Alerta.*
14. *Trehubov E. L.(2010). Prao na spravedlyvyj sud u praktytsi Yevropejs'koho sudu z prav liudyny. Filosofiia prava. 1, 358-363.*

15. Khromej V. V. (2013). *Realizatsiia konstytutsijnoho prava na vidpochynok. Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo.* 4(69), 143-149.
16. Andriienko I. Ye.. (2015). *Dostatnij zhyttievij riven' iak pravova katehoriia. Pivdennoukrains'kyj pravnychyj chasopys.* 2, 93-95.
17. Mikichurova O. V. (2017). *Pryntsyp vzaiemnoi vyhody v mizhnarodnomu ekonomichnomu pravi.* K.: «Vydavnytstvo «Stal'».

УДК 343.148:338.982

**ГЕНЕЗИС ЗАРОДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД**

кандидат економічних наук, професор, Федчишина В. В.

Університет Державної фіскальної служби України, Україна, Київ

Стаття присвячена дослідженню історико-теоретичних аспектів виникнення та розвитку спеціальних економічних знань в міжнародній практиці. На підставі проведеного науково аналізу історико-пізнавальним методом дослідження систематизовано генезис зародження спеціальних економічних знань. Це є основою для подальшого розвитку взаємної правової культури їх використання і міжнародного співробітництва в процесі розкриття і розслідування економічних правопорушень. Вивчення правової та наукової літератури, тенденцій розвитку спеціальних економічних знань є актуальним аспектом їх модернізації в сучасних умовах.

Ключові слова: судова експертиза, докази, фальсифікація обліку, обізнана особа, процесуальний статус експерта-бухгалтера.

кандидат экономических наук, Федчишина В. В. Генезис зарождения специальных экономических знаний: мировой опыт/ Університет Государственной фискальной службы Украины, Украина, Киев

Статья посвящена исследованию историко-теоретических аспектов возникновения и развития специальных экономических знаний в международной практике. На основании проведенного научно анализа историко-познавательным методом исследования систематизированы генезис зарождения специальных экономических знаний. Это является основой для дальнейшего развития взаимной правовой культуры их использования и международного сотрудничества в процессе раскрытия и расследования экономических правонарушений. Изучение правовой и научной литературы, тенденций развития специальных экономических знаний является актуальным аспектом их модернизации в современных условиях.

Ключевые слова: судебная экспертиза, доказательства, фальсификация учета, знающий человек, процессуальный статус эксперта-бухгалтера.

PhD in Economic Sciences, Fedchyshina V. V. Genesis of the emergence of special economic knowledge: world experience/ University State fiscal service of Ukraine, Ukraine, Kiev

The article is devoted to the study of historical and theoretical aspects of the emergence and development of special economic knowledge in international practice. On the basis of the scientific analysis of the historical and cognitive method of research, the genesis of the emergence of special economic knowledge is systematized. It is the basis for the further development of the mutual legal culture of their use and international cooperation in the process of disclosing and investigating economic offenses. Study of legal and scientific literature, tendencies of development of special economic knowledge is an actual aspect of their modernization in modern conditions.

Key words: forensic examination, evidence, falsification of accounting, knowledgeable person, procedural status of expert-accountant.

Постановка проблеми. Дотримання принципу історизму є загальнометодологічним для всіх галузей науки.

Використання спеціальних економічних знань як галузі наукового пізнання неможливо уявити без історичного аналізу. Аналіз архівних джерел свідчить, про складні й неоднозначні етапи формування досліджуваного інституту, і це зумовлено його унікальністю. Вирішення цих проблем можливе при здійсненні історіографії на всіх етапах становлення, починаючи від зародження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики вже досліджувалися в працях вітчизняних і зарубіжних науковців Т. В. Аверянової, Р. С. Белкіна, А. Й. Вінберга, Т. С. Волчецької, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, А. В. Іщенка, С. В. Євдокіменко, Н. І. Клименко, В. М. Рогози, О. Р. Россинської, В. В. Тіщенко, А. П. Чередніченко, В. Ю. Шепітька та ін. Проте, аналіз монографічної та дисертаційної літератури доводить, що науковці по різному підходять до вивчення генезису, особливостей їх реформування на різних етапах суспільного розвитку, однак, систематизований і єдиний підхід відсутній. Ці обумовлює мету даної статті.

Вступ. До нашого часу дійшло не багато джерел, які безсумнівно свідчать про те, коли виникла потреба у використанні спеціальних економічних знань.

На думку С. Ф. Іванова, надзвичайний розквіт економічного життя на початку капіталістичного господарювання призвів до утворення таких колосальних капіталів, яких не знало недавнє минуле. Ясні і цілком конкретні вказівки про застосування бухгалтерської експертизи зустрічаються в законодавчих актах XIV сторіччя, хоча вимоги до ревізії

походять із глибокої давнини» [1, с.4], їх використовували у промовах видатні оратори Демосфен (Афіни) і Цицерон (Рим).

Метою статті є аналіз генезису зародження сучасного теоретичного та практичного досвіду у використанні спеціальних економічних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень. Для досягнення поставленої мети в статті ставляться завдання визначити теоретико-методологічні основи зародження та становлення спеціальних економічних знань на основі законодавства та наукових поглядів.

Виклад основного матеріалу статті. Історично доведено, що економічна експертиза, як ніяка інша, формується на потребу суспільних відносин.

За дослідженнями С. Ф. Іванова (1913), в італійських доктринах XIII-XV століть, у Дурантиса (Франкфурт, 1592), у Панормитануса (1445) зустрічаються вказівки про знаючих, обізнаних, освічених осіб. В коментарі Панормитануса сперше визначається суттєва різниця між статусом експерта *in testis* як збирачем доказів і експертом *boni instructores iudicis* помічником судді в прийнятті рішень, і цим самим висувається питання, яке не отримало кінцевого рішення до наших днів [1, с.5].

Із виникненням найбільшого винаходу в обліку – подвійного запису, основоположником якого вважається італійський монах і вчений-математик Лука Пачолі (1445–1517), автор «Трактату про рахунки і записи» (1494), пов'язано залучення в судових розглядах бухгалтерів як експертів.

С. Ф. Івановим досліджено історію і названо багато видатних імен експертів-бухгалтерів, які, на необхідно обов'язково зберегти: Саварі – творець французького торгового статуту і Деляпорт; сучасними є К. П. Кейль. проф., А Шмідт, Шербер (в Австрії), Леоте, Добресс, Конрі, Флорі (у Франції), Бергман, Реттіг, Рюдігер (у Німеччині) [1, с.7].

Спочатку експертиза бухгалтера полягала в доповіді обізнаної особи і письмовій відповіді на поставлені питання (висновку), в подальшому компетентних осіб почали запрошувати для наукового підтвердження і роз'яснення вже встановлених судом обставин.

Найпоширенішим це було в Італії, коли в експертах-бухгалтерах бачили наукових суддів, висновки яких визнавалися вироком, обов'язковим для суддів.

В XVII столітті у Франції створюється окремий спеціальний інститут експертів (постановою ордонанса 1667 року), який відмінено через сторіччя; в 1896 року в Німеччині, Швеції - створюються Товариства рахівників-ревізорів; у Франції – академічне товариство рахівництва (із 1881), синдикальна камера рахівників і бухгалтерів в Ліоні (із 1887), в Голландії – Нідерланський інститут рахівництва (із 1895), в Бельгії – синдикальна камера експертів-рахівників (1903). Аналогічними є організації в інших країнах. Всі ці товариства мають за мету надати правосуддю хороших обізнаних бухгалтерів – експертів [..., с.7 С.Ф.Іванов].

Синтез юридичного і економічного змісту обліку започатковано в 1840 році Франческо Вілла. Зародження новогор вчення і понятійного апарату мали за мету збереження цінностей і досягнення ефективності їх використання, забезпечення максимальних результатів при мінімальних витратах [2, с. 77].

Вчені Джузеппе Чербоні, Фабіо Беста, Д.Маса, І.Шротт також робили спробу синтезувати бухгалтерський облік крізь призму юридичних й економічних цілей, побачивши в ньому функції контролю з перевірки руху цінностей, власних коштів і виявлення підсумків господарської діяльності власника [3, с. 18].

Успішно розвивалася судова бухгалтерська експертиза в найбільш економічній державі Англії, особливо після Кримської війни (1853–1856), де з'явилася серія шахрайств і банкрутства акціонерних товариств.

З цього приводу відомий німецький юрист Р. Ієрінг (1818–1892) писав, що всі разом взяті війни не нанесли таких збитків суспільству, як акціонерні товариства. Такі обставини сприяли виникненню у 1854 році інституту, який об'єднав бухгалтерів і аудиторів, започатковано запровадження посад контролерів-аудиторів. Їх метою було проведення експертизи фінансової звітності і висловлювань об'єктивної думки. Британський вчений Ричард Браун пише, що в 1905 р. у всьому світі налічувалося 11 тис. осіб фахівців-бухгалтерів, із них половина – в Інституті присяжних бухгалтерів Англії [4, с. 64]. Крім цього Інституту бухгалтерській експертизі навчали в Інституті бухгалтерів-калькуляторів і бухгалтерів-керівників, Асоціації дипломованих фахівців і Присяжному інституті громадських фінансів і обліку Великобританії.

В кінці XIX – на початку XX ст. в країнах Європи створюються і активно розвиваються товариства рахівників. Метою їх створення була підготовка обізнаних експертів-бухгалтерів для забезпечення задач правосуддя. Професійні фахівці-бухгалтери цих організацій займаються приватною практикою, викладацькою діяльністю й залучаються до участі в суді.

Два відомих спеціалісти – Л.Р. Діксі (1864–1932) в Великобританії та Р.Х. Монтгомері (1872–1953) в США – започаткували теорію аудиту, яка отримала стрімкий розвиток. Від початку XX сторіччя аудиторські перевірки і судова експертиза аудиторських фірм стали звичним явищем в економічно розвинених країнах.

На думку Вільяма Стернберга, використовуючи позитивний досвід британських бухгалтерів, США наприкінці XIX ст. запозичили порядок залучення спеціальних бухгалтерських знань, і започаткували створення

двох нових типів організацій: з 1887 р. на загальнонаціональному, федеральному рівні Американського Інституту дипломованих бухгалтерів (The American Institute of Certified Public Accounting — AICPA), і на рівні окремих штатів Товариства дипломованих громадських бухгалтерів.

Значно пізніше, ніж в інших європейських державах (Франції, Швеції, Англії, Бельгії, Німеччині, Нідерландах та інших), серед інших видів доказів з'явилася судова експертиза в різних видах російського судочинства.

В Росії в другій половині XIX ст. в процесі реформи судочинства зустрічаються одні із перших згадок щодо проведення судових експертиз.

В той час суди при розгляді кримінальних або цивільних справ для встановлення істини використовували виключно покази свідків. Але все більшого значення набували акти реєстрації господарських операцій. В 1802 році із створенням Міністерства фінансів виникли зобов'язання вести описи доходів і витрат на підставі кошторисів і дотримуватися контролю за їх виконанням. Це зумовлювало активність використання даних обліку для фальсифікації обліку - зменшення показників прибутковості, зниження податків, які підлягали сплаті до бюджету. Такі обставини сприяли значному зросту економічних злочин – розтрат, фіктивних операцій, фіктивного банкрутства.

Судова реформа 1864 року створила в Росії нову судову систему, подібну до західноєвропейських країн (процеси стали відкритими, їх мали право відвідувати всі бажаючі, з'явилися інститути присяжних і адвокатів). З регламентованим процесом попереднього розслідування, отримання і фіксації доказів, з'явилась необхідність використання більш широкого спектру спеціальних знань при розгляді кримінальних і цивільних справ. Економічні злочини досліджував суд. Якщо раніше суд

звертався до послуг експертів -бухгалтерів лише у виключних випадках, то тепер це стало нормою. Суддям стало складно самостійно досліджувати особливості економічних злочинів. Вони були змушені звертатися за допомогою до фахівців і запрошувати їх в якості експертів. Статтями 112, 325 Статуту кримінального судочинства визначено місце експертизи у цьому процесі: експертів слід запрошувати у тих випадках, коли «... для повного уразуміння обставин, які зустрічаються в справі. Необхідні спеціальні відомості або досвід в науці, мистецтві, ремеслі, промислі або будь-якому занятті». За статтею 326 Статуту кримінального судочинства у якості експертів могли запрошуватися «лікарі, фармацевти, професори, вчителі, техніки. Художники, ремісники, казначеї та особи, які тривалими заняттями по службі отримали особливу досвідченість».

Норма Статуту кримінального судочинства про те, що висновки експертів повинні перевірятись і оцінюватись судом, збереглась до сьогодні.

Складність розгляду справ у сфері економіки здійснювалася судом виключно за допомоги обізнаних спеціалістів – експертів.

Висновки. Дослідження генезису зародження спеціальних економічних знань у кримінальному судочинстві зумовлює потребу дослідження важливих криміналістично значущих теоретичних положень і висновків, що сприяють подальшому проведенню концептуальних наукових розробок.

Література:

1. Крылов И. Ф. Криминалистическая экспертиза в России и в СССР в ее историческом развитии. М., 1968.
2. Соколов Я. В. История бухгалтерского учета: учебник / Я. В. Соколов, В. Я. Соколов. - М.: Финансы и статистика, 2003. — 272 с.

3. *Новодворский В. Д. Цели и сущность бухгалтерского учета / В. Д. Новодворский, А. Н. Хорин // Бухгалтерский учет. – 1994. – № 10*
4. *Дмитриенко Т. М. Судебная (правовая) бухгалтерия: учебник / Т. М. Дмитриенко, С. Г. Чаадаев. – М., 1998.*

References:

1. *Krylov I. F. Forensic examination in Russia and in the USSR in its historical development. M., 1968.*
2. *Sokolov Ya. V. The history of accounting: a textbook / Ya. V. Sokolov, V. Ya. Sokolov - M.: Finance and Statistics, 2003. - 272 p.*
3. *Novodvorsky V. D. Objectives and essence of accounting / B. V. Novodvorsky, A. N. Khorin // Accounting. - 1994. - No. 10.*
4. *Dmitrienko T. M. Trial (legal) accounting: a textbook / T. M. Dmitrienko, S. G. Chaadayev. - M., 1998.*

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ТЕХНІЧНИХ НАУК ТА СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

УДК 622.243.273

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ НИЖНЬОЇ ЧАСТИНИ БУРИЛЬНОЇ КОЛОНИ ЗІ СТАБІЛІЗАТОРОМ З ВИБОЄМ ТА СТІНКОЮ СВЕРДЛОВИНИ

кандидат технічних наук, доцент Кочкодан Я. М., Васько А. І.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Україна, Івано-Франківськ

Проведені аналітичні дослідження взаємодії навантаження на долото та компоновки низу бурильної колони з вибоєм та стінкою свердловини при бурінні похилих свердловин. Розглянуто вплив розташування та розмірів стабілізатора і напрямної ланки на величину зенітного кута. Отримано аналітичні залежності для визначення відстані від долота до стабілізатора, нормальної складової реакції вибою на долото та напруженого стану напрямної ланки бурильної колони для умов стабілізації зенітного кута. На основі проведених розрахунків встановлено, що зі збільшенням довжини напрямної ланки чи стабілізатора кут стабілізації зменшується.

Ключові слова: стабілізатор, компоновка низу бурильної колони, напрямна ланка, зенітний кут, свердловина, долото, вибій.

кандидат технических наук, доцент Кочкодан Я. М., Васько А. И. Исследование взаимодействия нижней части бурильной колонны со стабилизатором с забоем и стенкой скважины/ Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина, Ивано-Франковск

Проведены аналитические исследования взаимодействия нагрузки на долото и компоновки низа бурильной колонны с забоем и стенкой скважины при бурении наклонных скважин. Рассмотрено влияние расположения и размеров стабилизатора и направляющего участка на величину зенитного угла. Получены аналитические зависимости для определения расстояния от долота до стабилизатора, нормальной составляющей реакции забоя на долото и напряжённого состояния направляющего участка бурильной колонны для условий стабилизации зенитного угла. На основании проведённых расчётов установлено, что с увеличением длины направляющего участка либо стабилизатора угол стабилизации уменьшается.

Ключевые слова: стабилизатор, компоновка низа бурильной колонны, направляющий участок, зенитный угол, скважина, долото, забой.

PhD in Technical Sciences, Kochkodan Y. M., Vasko A. I. A research on cooperation with the lower part of column and a stabizer with a stope back and a borehall wall/ Ivano-Frankivsk National Technical University of oil and gas. Ukraine, Ivano-Frankivsk

Analistic research of impact on boring cutter cooperate with column and borehall wall have been done during drilling directional wall. Influence of location and the stabilizer sizes and feed beam on the measure of renith angle have been regarded. Analistic addictions for definitions a distance from a boring cutter to a stabilizer have been got, as well as normal constituent of the reaction backwall on a boring cutter and feed beam of column conditions for stabilization of renith angle.

In term of the lead computations it was determined that the angle of stabilization is becoming lower at the time of increasing length of feed beam or stabilizer.

Keywords: stabilizer, layout of the bottom of the drill column, direct link, zenith angle, well, bit, get out.

Вступ: Сучасний стан техніки і технології буріння дозволяє споруджувати свердловини найрізноманітнішого призначення, різних конфігурацій ствола та його орієнтування у гірничому масиві. При бурінні нафтових і газових свердловин з тих чи інших причин їх вибої відхиляються від проектного напрямку в результаті чого порушується сітка розробки родовища. Вибої вертикальних свердловин зміщуються відносно своїх проектних положень на десятки і сотні метрів. Інтенсивність зенітного і азимутального викривлення не відповідає проектним завданням. Стволи таких свердловин у більшості випадків мають різкі перегини, які негативно на процес подальшого поглиблення свердловини, її кріпленні та експлуатації. У результаті викривлення стволів можливі ускладнення та аварії, ліквідація яких вимагає великих затрат часу та матеріальних засобів.

Щоб уникнути небажаних наслідків викривлення свердловини необхідно знайти причини та закономірності викривлення та забезпечити проведення свердловини у заданому напрямку. Важливою проблемою при цьому є розроблення науково-обґрунтованих технологічних рекомендацій для оптимального управління системою долото - компоновка низу бурильної колони (КНБК) - колона бурильних труб при бурінні свердловин у найрізноманітніших геологічних умовах. Особливо це важливо при бурінні похилих свердловин для забезпечення попадання вибою у проектну точку пласта та правильного вибору параметрів режиму буріння та КНБК при бурінні вертикальних свердловин для запобігання їх викривлення.

Проблема управління траєкторією свердловини передбачає проведення комплексних досліджень різних аспектів технології буріння.

Зокрема, необхідно дослідити стійкість нижньої частини бурильної колони, оскільки в основному прогин осі КНБК обумовлює характер розподілу сил, які діють на долото у процесі буріння свердловин.

Нами аналітично досліджено вплив нижньої частини бурильної колони з вибоєм та стінкою свердловини при наявності центратора [1].

Основна частина: Для регулювання відхилення ствола свердловини використовують стабілізатори, проте не визначено оптимальної довжини стабілізатора та його взаємодія зі стінкою свердловини. Зокрема, деякі автори робіт [2,3] та інші вважають, що довжина стабілізатора повинна бути три метри і більше, а зазор між стабілізатором і стінкою свердловини не повинен перевищувати три – чотири міліметри. Проте даних про вплив геометричних розмірів напрямної ланки бурильної колони, навантаження на долото, густини промивальної рідини на величину нормальної складової реакції вибою на долото та кут стабілізації викривлення свердловини не подають.

У даній роботі стабілізатором вважають жорсткий циліндричний елемент бурильної колони, який може контактувати зі стінкою свердловини або всією боковою поверхнею (при відсутності бокового зазору між ним і стінкою свердловини), або верхнім і нижнім краєм (при наявності зазору), що обумовлює деякий перекис його у стволі свердловини. Величина цього перекоосу залежить як від співвідношення діаметрів свердловини і стабілізатора, так і довжини стабілізатора. Наявність чи відсутність цього перекоосу та відстань від долота до стабілізатора впливає на формування нормальної складової реакції вибою на долото, величина якої може сприяти збільшенню, зменшенню або стабілізації зенітного кута осі свердловини [4].

Наявність стабілізатора у конструкції низу бурильної колони обумовлює певну форму пружної осі колони, розташованої нижче стабілізатора та її пружний стан. Нами проведено аналітичне

дослідження взаємодії нижньої частини бурильної колони зі стабілізатором з вибоєм та стінкою свердловини та врахування згаданих вище параметрів на кут стабілізації. При цьому вважаємо, що стабілізатор є жорсткою ланкою бурильної колони, вісь якої збігається з віссю свердловини, а за наявності зазору – нахилиється на деякий кут. Розрахункову схему зображено на рисунку 1.

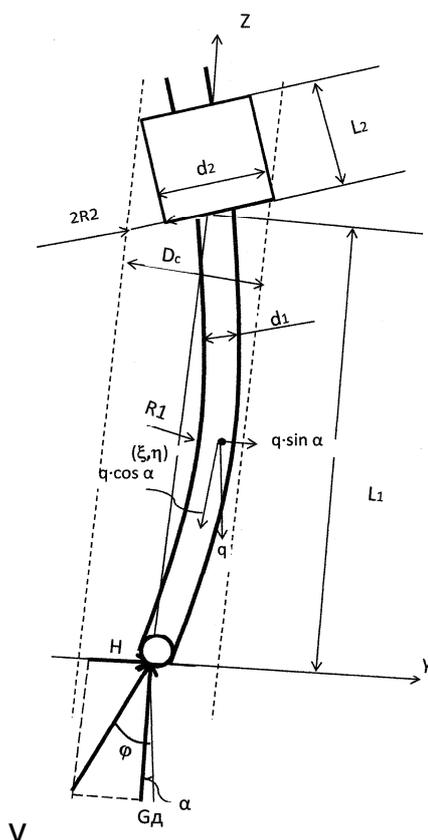

Рис. 1. Розрахункова схема із встановленим стабілізатором

L_1 - довжина напрямної ланки;

L_2 - довжина опорної поверхні стабілізатора;

d_1, d_2, d_3 - відповідно зовнішній і внутрішній діаметр напрямної ланки

та діаметр опорної поверхні стабілізатора;

D_0 - діаметр долота;

H, G_D - відповідно нормальна та осьова компоненти реакції вибою навантаження на долото.

Безрозмірне диференціальне рівняння пружної осі напрямної ланки бурильної колони за П.А. Зего має вигляд:

$$\frac{d^3U(x)}{dx^3} = -(x_2 - x)\frac{dU(x)}{dx} + x + h \quad (1)$$

Тричі проінтегрувавши дане рівняння, отримаємо:

$$\frac{d^2U}{dx^2} = -(x_2 - x)U - \int_0^x U dx + \frac{x^2}{2} + h + E \quad (2)$$

$$\frac{dU}{dx} = -(x_2 - x)\int_0^x U dx - 2\int_0^x \int_0^x U dx dx + \frac{x^3}{6} + \frac{hx^2}{2} + Ex + F \quad (3)$$

$$U = -(x_2 - x)\int_0^x \int_0^x U dx dx - 3\int_0^x \int_0^x \int_0^x dx dx dx + \frac{x^4}{24} + \frac{hx^3}{6} + \frac{Ex^2}{2} + Fx + M \quad (4)$$

Для розв'язку рівнянь (2) – (4) використаємо метод апроксимації, згідно з яким дійсна функція U описується наближеною U_a , за умови, що в кінцевих точках значення дійсної та наближеної функції рівні.

Як апроксимуючу функцію виберемо кубічну параболу.

$$U_a = Ax^3 + Bx^2 + Cx + D \quad (5)$$

Підставивши у рівняння (2-4) замість функції U апроксимуючу функцію U_a та про інтегрувавши рівняння, отримаємо:

$$\frac{d^2U_a}{dx^2} = -(x_2 - x) \cdot (Ax^3 + Bx^2 + Cx + D) - \left(A\frac{x^4}{4} + B\frac{x^3}{3} + C\frac{x^2}{2} + Dx \right) + \frac{x^2}{2} + hx + E \quad (6)$$

$$\frac{dU_a}{dx} = -(x_2 - x) \cdot \left(A\frac{x^4}{4} + B\frac{x^3}{3} + C\frac{x^2}{2} + Dx \right) - 2 \left(A\frac{x^5}{20} + B\frac{x^4}{12} + C\frac{x^3}{6} + D\frac{x^2}{2} \right) + \frac{x^3}{6} + \frac{hx^2}{2} + Ex + F \quad (7)$$

$$U_a = -(x_2 - x) \cdot \left(A\frac{x^5}{20} + B\frac{x^4}{12} + C\frac{x^3}{6} + D\frac{x^2}{2} \right) - 3 \left(A\frac{x^6}{120} + B\frac{x^5}{60} + C\frac{x^4}{24} + D\frac{x^3}{6} \right) + \quad (8)$$

$$\frac{x^4}{24} + \frac{hx^3}{6} + E\frac{x^2}{2} + Fx + M$$

Для знаходження невідомих у рівняннях (5-8) задамось такими граничними умовами:

$$\text{При } x = 0; U = 0; U_a = 0; \frac{d^2U}{dx^2} = 0 \quad (9)$$

$$\text{При } x = L; U = U_a = R_2; \frac{dU}{dx} = K \quad (10)$$

$$\text{При } x = \frac{1}{3}L; U = U_a; \quad (11)$$

$$\text{При } x = \frac{2}{3}L; U = U_a; \quad (12)$$

Дані граничні умови дозволяють визначити 8 невідомих (A, B, C, D, E, F, M, h), виразивши їх через 8 інших невідомих ($D_o, d_1, d_v, d_2, G_o, \rho_p, \alpha_i, L1(\text{або } L2)$), які вважаємо відомими параметрами (параметрами, що задаються).

Для переведення розмірних параметрів у безрозмірні використаємо такі залежності:

$$\left. \begin{aligned} I &= \frac{\pi}{64}(d_1^4 - d_v^4) \\ q &= \frac{\pi}{4}(d_1^2 - d_v^2) \cdot (\rho_m - \rho_p) \\ L &= \frac{L1}{m} \\ m &= \sqrt[3]{\frac{EI}{q \cos \alpha}} \\ R_2 &= \frac{D_o - d_2}{2m \operatorname{tg} \alpha} \\ x_2 &= \frac{G_o}{mq \cos \alpha} \end{aligned} \right\} \quad (13)$$

Тоді

$$K = \frac{l_1 \cdot \sin \alpha \left[\operatorname{arctg} \frac{D_o - d_2}{L1} - \operatorname{arctg} \frac{D_c - d_2}{2L1} \right]}{(L1 + L2) \cdot \operatorname{tg} \alpha} \quad (14)$$

Використовуючи задані граничні умови (9-12) та рівняння (5-8) отримаємо:

$$M = 0; E = 0; D = 0$$

$$C = \frac{R_2}{L} - AL^2 - BL$$

$$F = K - x_2 L \cdot \left(\frac{1}{4} L^3 + \frac{1}{6} BL^2 - \frac{1}{2} R_2 \right) + \frac{1}{6} L^2 \left(\frac{1}{10} L^3 - L - R_2 - 3h \right) \quad (15)$$

$$h = -x_2 \cdot \left(\frac{2}{5} AL^2 + \frac{1}{4} BL - \frac{R_2}{L} \right) - \frac{1}{40} BL^2 - \frac{3}{8} L - \frac{3}{8} R_2 + \frac{3}{L^2} \left(K - \frac{R_2}{L} \right) \quad (16)$$

Для визначення коефіцієнтів A та B використаємо умову рівності функцій U та U_a в заданих точках осі свердловини. Враховуючи вищенаведене та після відповідних спрощень отримаємо:

$$\text{При } x = \frac{1}{3} L \quad B = \frac{S_1 - AS_2}{S_1} \quad (17)$$

$$\text{При } x = \frac{2}{3} L \quad A = \frac{S_1 - BS_3}{S_1} \quad (18)$$

$$S_1 = \frac{1}{48} \left[(2x^3 - 3Lx^2 + L^3) \cdot \left(\frac{R_2}{L} + 1 \right) + 24 \frac{R_2}{L} \left(1 - \frac{x^2}{L^2} \right) \cdot \left(K \frac{L}{R_2} - 1 \right) \right] \quad (19)$$

$$AS_2 = A \left[x^2 - L^2 + \frac{x_2}{20} (x^2 - L^2)^2 - \frac{1}{40} x^5 + \frac{1}{24} x^3 L^2 - \frac{1}{60} L^5 \right] \quad (20)$$

$$BS_3 = B \left[x - L + \frac{x_2}{24} (2x^3 - 3K^2 L + L^3) - \frac{1}{3} x^4 + \frac{1}{24} x^3 L + \frac{1}{240} x^2 L^2 - \frac{1}{80} L^4 \right] \quad (21)$$

З врахуванням визначених коефіцієнтів та постійних інтегрування рівняння (6-8) набувають вигляду:

$$\left. \begin{aligned} \frac{d^3U}{dx^3} &= -(x_2 - x) \frac{dU}{dx} + x + h \\ \frac{d^2U_a}{dx^2} &= -(x_2 - x) \cdot x \cdot (Ax^2 + Bx + C) - x^2 \left(\frac{1}{4}Ax^2 + \frac{1}{3}Bx + \frac{1}{2}C \right) + \frac{x^2}{2} + hx \\ \frac{dU_a}{dx} &= -(x_2 - x) \cdot x^2 \cdot \left(\frac{1}{4}Ax^2 + \frac{1}{3}Bx + \frac{1}{2}C \right) - x^3 \left(\frac{1}{10}Ax^2 + \frac{1}{12}Bx + \frac{1}{6}C \right) + \frac{x^3}{6} + \frac{hx^2}{2} + F \\ U_a &= -(x_2 - x) \cdot x^3 \cdot \left(\frac{1}{20}Ax^2 + \frac{1}{12}Bx + \frac{1}{6}C \right) - x^4 \left(\frac{1}{40}Ax^2 + \frac{1}{20}Bx + \frac{1}{8}C \right) + \frac{x^4}{24} + \frac{hx^2}{6} + Fx \end{aligned} \right\} (22)$$

$$h = -(x_2 - L) \cdot \left(\frac{2}{5}AL^2 + \frac{1}{4}BL - \frac{R_2}{L} \right) - \frac{2}{5}AL^3 - \frac{11}{40}BL^2 + \frac{5}{8}R_2 - \frac{3}{8}L - \frac{3R^2}{L^3} + \frac{3K}{L^2} \quad (23)$$

$$L = \frac{8}{3} \cdot \left[-x_2 \left(\frac{2}{5}AL^2 + \frac{1}{4}BL - \frac{R_2}{L} \right) - \frac{1}{40}BL^2 - \frac{3}{8}R_2 + 3\frac{K}{L^2} - 3\frac{R^2}{L^3} - h \right] \quad (24)$$

Рівняння (17) - (21), (24) є трансцендентними, а тому невідомі величини розв'язують методом ітерації. Для визначення невідомих та реалізації отриманих залежностей розроблені спеціальні програми для ЕОМ на мові Mathcad, які передбачають два варіанти розв'язку:

- а) при заданій довжині напрямної ланки $L1$;
- б) при заданій довжині стабілізатора $L2$.

У таблиці 1 наведено вплив кута стабілізації на довжину напрямної ланки (КНБК) $L1$ та довжину стабілізатора $L2$.

На рисунках 2 і 3 показані результати розв'язку отриманих залежностей для конкретного випадку.

Таблиця 1 - Вплив довжин КНБК $L1$ та стабілізатора на кут стабілізації.

Кут стабілізації α , град	КНБК-1		КНБК-2		КНБК-3	
	$L1$, м	$L2$, м	$L1$, м	$L2$, м	$L1$, м	$L2$, м
1	10,52	5,5	8,7	4,34	7,82	4,12
2	9,02	4,5	7,55	3,53	6,95	3,25
3	8,31	3,98	6,85	3,15	6,2	2,89
4	8,22	3,6	6,25	2,94	5,6	2,69

5	7,07	3,52	5,8	2,79	5,23	2,54
7	6,61	3,2	5,25	2,57	4,75	2,33
10	6,15	2,9	4,72	2,34	4,25	2,13
15	5,64	2,6	4,2	2,12	3,8	1,92
20	5,35	2,4	3,82	1,98	3,43	1,77
23	5,26	2,3	3,66	1,92	3,28	1,73
25	5,18	2,25	3,6	1,88	3,24	1,69
30	4,98	2,15	3,46	1,8	3,11	1,62
45	4,42	2,0	3,24	1,64	2,92	1,47
60	3,86	1,95	3,14	1,55	2,79	1,39
75	3,72	1,9	3,07	1,51	2,75	1,35
89	3,57	1,89	3,0	1,5	2,71	1,34

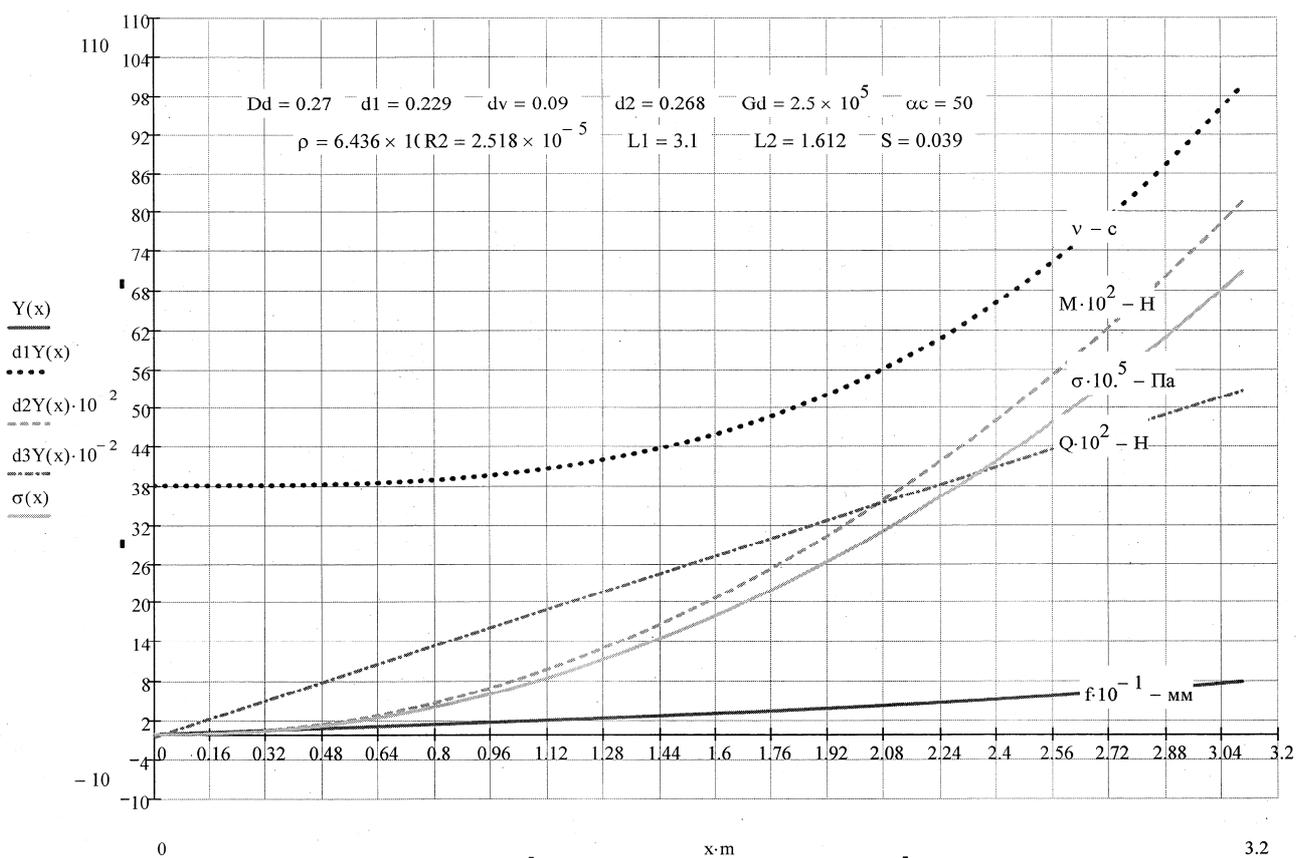

Рис. 2. Напружений стан КНБК у випадку застосування стабілізатора

Gd - навантаження на долото;

d_1, d_v, d_2 та $D \delta$ - відповідно зовнішній, внутрішній діаметри напрямної ланки, діаметри опорної поверхні стабілізатора та долота;

ρ - густина промивальної рідини;

αc - кут стабілізації;

L_1 та L_2 - відповідно довжини напрямної ланки та опорної поверхні стабілізатора;

R_2 - радіальний зазор між стабілізатором та стінкою свердловини;

f, v, M, Q, σ - відповідно стріла прогину, кут нахилу дотичної до осі свердловини, згинальний момент, поперечна сила та напруження згину.

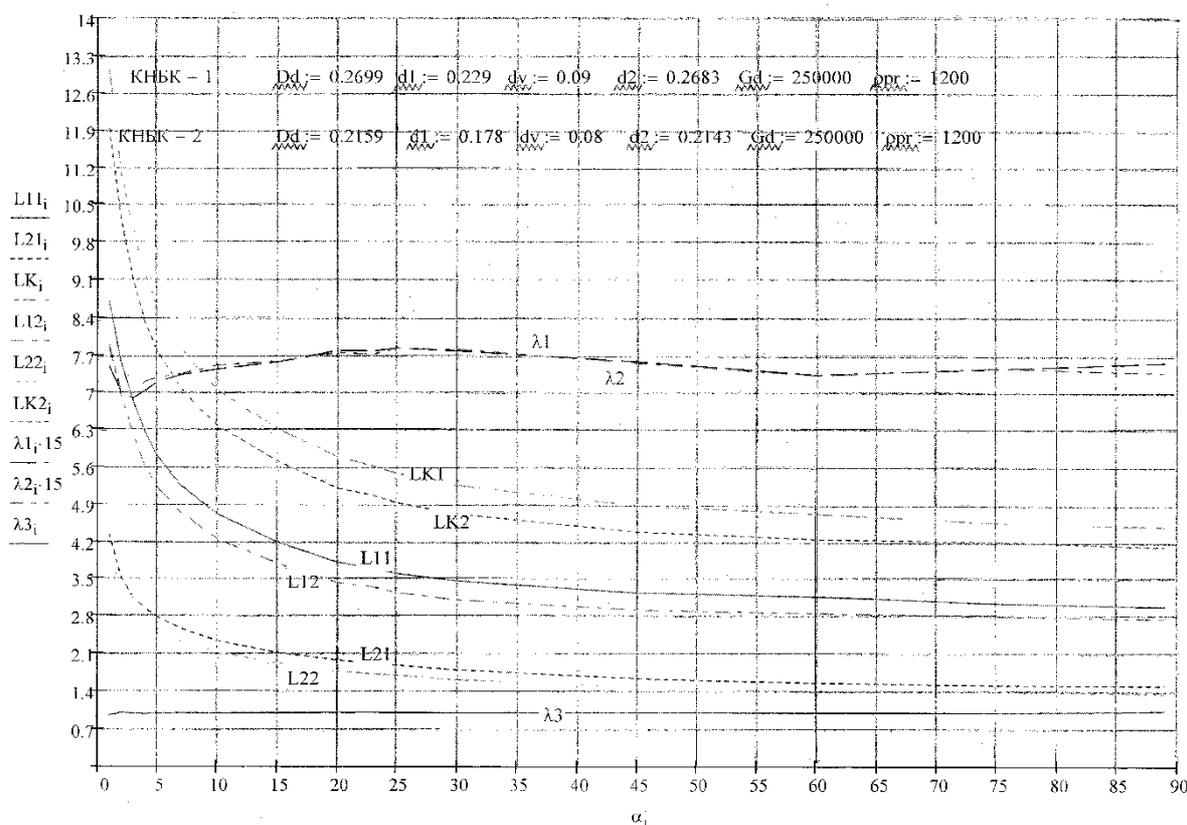

Рис. 3. Вплив кута стабілізації на довжини КНБК та стабілізатора

Аналіз даних таблиці 1 та рисунка 3 свідчить, що зі збільшенням кута стабілізації зменшується як довжина напрямної ланки, так і довжина

контактної поверхні стабілізатора для різних компоновок низу бурильної колони.

Зі збільшенням осьового навантаження на долото зростає згинаючий момент, поперечна сила, напруження згину, кут викривлення, а стріла прогину практично не змінюється (рисунок 2). Проте вплив осьового навантаження та густини промивальної рідини на довжини плечей L_1 та L_2 при збільшенні кута стабілізації є незначний (рисунок 3).

Проведені аналогічні розрахунки для інших типорозмірів доліт та елементів КНБК згідно з наведеною методикою показали, що характер зміни кривих аналогічні, хоча абсолютні значення дещо відрізняються, оскільки інші вихідні дані.

Висновки:

1. Отримані аналітичні залежності для визначення нормальної складової реакції вибою на долото при застосуванні стабілізатора та для визначення довжин нижнього та верхнього плеча КНБК для умови стабілізації зенітного кута.
2. Збільшення довжин плечей компоновок низу бурильної колони і стабілізатора зменшує кут стабілізації свердловини.
3. Результати проведених розрахунків можуть бути використані для проектування параметрів компоновок низу бурильної колони, які забезпечують заданий кут стабілізації.

Література:

1. Кочкодан Я. М. Вплив індексу анізотропії на відхилення осі свердловини від проектного профілю /Я. М. Кочкодан, А. І. Васько, Р. Л. Добруцький // Науковий потенціал 2017. Матеріали XIII Міжнародної інтернет конференції// Київ: ТК Меганом, 2017. - с.72-90.

2. Бурение наклонных и горизонтальных скважин: Справочник / [Калинин А. Г., Никитин Б. А., Солодкий К. М., Султанов Б. З.] – М. – Недра, 1997. – 648с.
3. Мислюк М. А. Буріння свердловин: Довідник т.3. Вертикальне та скероване буріння. /М. А. Мислюк, І. Й. Рибчич, Р. С. Яремійчук. – К. Інтерпрес ЛТД. – 2004. – 292 с.
4. Васько І. А. Про вплив розташування та розмірів стабілізатора на величину зенітного кута / І. А. Васько, А. І. Васько // Науковий вісник / Івано-Франківськ. ІФНТУНГ, 2010 №4 стор. 37-41.
5. Вудс Г. Искривление скважин при бурении / Г. Вудс, А. Лубинский // М.: Гостоптехиздат. - 1960. – 161 с.

References:

1. Kochkodan Ya. M. Vplyv indeksu anizotropii na vidkhylennia osi sverdlovyny vid proektnoho profilu /Ia. M. Kochkodan, A. I. Vasko, R. L. Dobrutskyi // Naukovyi potentsial 2017. Materialy XIII Mizhnarodnoi internet konferentsii// Kyiv: TK Meganom, 2017. - s.72-90.
2. Burennye naklonnykh y horyzontalnykh skvazhyn: Spravochnyk / [Kalynyn A. H., Nykytyn B. A., Solodkyi K. M., Sultanov B. Z.] – М. – Nedra, 1997. – 648s.
3. Mysliuk M. A. Burinnia sverdlovyn: Dovidnyk t.3. Vertykalne ta skerovane burinnia. / М. А. Mysliuk, І. У. Rybchych, R. S. Yaremiichuk. – К. Interpres LTD. – 2004. – 292 s.
4. Vasko I. A. Pro vplyv roztashuvannia ta rozmiriv stabilizatora na velychynu zenitnoho kuta / І. А. Vasko, А. І. Vasko // Naukovyi visnyk / Ivano-Frankivsk. IFNTUNH, 2010 №4 stor. 37-41.
5. Vuds H. Yskryvlenye skvazhyn pry burenyy / H. Vuds, A. Lubynskyi // М.: Hostoptekhyzdat. - 1960. – 161 s.

УДК 004.738.52

ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Поташова А. В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна, Київ

Розкриваються проблеми пошуку спеціалізованої інформації в інтернеті, пов'язані із її великою кількістю та слабкою структурованістю. Розглядається предметна онтологія, як сучасний засіб підвищення пертинентності результатів пошуку, шляхом структурування інформації та створення віртуальних каталогів документів.

Ключові слова: інформація, інформаційний пошук, проблеми пошуку інформації, спеціалізована інформація, розширений пошук, технологія пошуку, онтологія.

A. Potashova The problems of information search in the global Internet/ National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine, Kyiv

The article reveals the problems of searching for specialized information on the Internet, related to its quantity and weak structuredness. The subject ontology is considered as a modern means of increasing the pertinence of search results, by structuring information and creating virtual catalogs of documents.

Keywords: information, information search, information search problems, specialized information, advanced search, search technology, ontology.

Введення. В Окінавській хартії глобального інформаційного суспільства, яка була прийнята лідерами «вісімки» 22 липня 2000 року,

інформаційно-комунікаційні технології (ІТ) виступають сьогодні як фактор, що впливає на формування суспільства ХХІ століття. Наступає новий етап у розвитку процесів обміну інформацією. Стрімкий розвиток і розповсюдження нових інформаційних і телекомунікаційних технологій набуває характер глобальної інформаційної революції, яка здійснює зростаючий вплив на політику, економіку, управління, фінанси, науку, культуру та інші сфери життєдіяльності суспільства у рамках національних кордонів і світу в цілому [1].

Питання автоматизації процесу збору й обробки інформації розкриваються у наукових працях вчених К. Н. Нарібаєва, В. І. Ісакова, М. Я. Розенберга, О. М. Островського. Проблемам використання інформаційних технологій у навчальній діяльності присвячені роботи Г. А. Бордовського, Р. С. Гуревича, А. М. Довгялло, І. Б. Горбунової, В. О. Ізвозчикова, М. Ю. Кадемії, В. І. Клочка, Л. Л. Коношевського, С. В. Панюкової, І. В. Роберт, А. В. Смірнова, В. І. Сумського та ін.

Згідно результатів досліджень, проведених Каліфорнійським університетом, понад 90% світової інформації зберігається в цифровій формі в комп'ютерах, таким чином займаючи менше місця, ніж на папері, у фільмах і відеозаписах. У цілому в мережі Інтернет зібрано близько 550 мільярдів документів, і щодня створюється ще 7,3 мільйони нових сторінок. За словами вчених університету, кожний житель в будь-якій точці земної кулі може мати доступ до інформації в мережі Інтернет, і абсолютно є очевидним ризик «потонути в цьому океані інформації» [2].

Мета статті. Показати необхідність підвищення ефективності пошукових засобів в мережі Інтернет, та запропонувати використання спеціалізованих предметних онтологій, як одного із методів підвищення ефективності інформаційного пошуку.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні потоки представляють собою сукупність повідомлень, які об'єктивно відображають розвиток

процесів у господарській діяльності і передаються по каналам зв'язку для здійснення оперативного управління [3]. У сучасному світі характерним є постійне збільшення потоків інформації, що несе у собі суперечливість. Тобто, чим більший обсяг інформації, тим більше можливість використання корисної її частини для прийняття управлінського рішення. Сучасні технічні засоби: комп'ютери, мережа Інтернет тощо значно спрощують доступ до величезної кількості матеріалів, що знаходяться у вільному доступі. Причому ця величезна кількість постійно зростає, подвоюючись у середньому раз на 2 роки. Саме в такому зростанні і приховано «підводні камені»: знаходження потрібної інформації часто перетворюється у досить не просту проблему. При роботі із інформаційними потоками діє закон Парето – згідно статистичним дослідженням, якщо інформація збільшується вдвічі, її корисність становить не більш 20%, а 80%, які залишилися, не носять корисного характеру [4]. Виокремити ж навіть із корисної інформації необхідну стає дедалі складніше.

За останні два десятиліття в наше віртуальне життя впевнено увійшли пошукові засоби інформації, головними з яких стали так звані пошукові системи. Пошукові системи являють собою певний інструмент для пошуку інформації в мережі та її ранжування за запитом користувача. Найбільш популярними з яких на сьогодні є Google, Rambler, Meta та ін.

Основне призначення цього інструментарію збирати інформацію про документи (об'єкти) мережі, зберігати отримані дані та формувати відповіді на запит користувача на основі аналізу збережених даних. Тобто створювати. Кожна з таких машин має свої переваги та недоліки, проте, спільним їх недоліком можна назвати те, що вони всі ... добре виконують свою роботу і знаходять багато потрібної інформації.

Означимо основні дефініції, пов'язані із пошуком інформації.

Поняття **інформаційного пошуку** вперше запровадив в інформатиці американський математик Келвін Муерс в 1947 році. Інформаційним пошуком (ІП) називається деяка послідовність операцій, яка виконується з метою відшукання документів, які містять певну інформацію (з подальшою видачею цих документів або їх копій), або з метою видачі фактичних даних, які надають відповіді на задані питання [5].

Основним засобом передачі інформації в часі і просторі є **документ**. Документ визначається як засіб закріплення будь-яким чином на спеціальному матеріалі любої (деякої) інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності і розумової діяльності людини [6].

Запит зазвичай являє собою осмислену фразу або набір слів, що описують інформаційну потребу

Результат пошуку - список документів, які відібрані системою як потенційно містять корисну для користувача інформацію. Цей список, як правило, впорядкований по мірі зменшення якоїсь метрики, яку називають «вагою», «ступенем релеватності запиту» або оцінкою ймовірності того, що документ відповідає запиту.

Для прикладу приведемо запит на пошукову машину Google «Екологія підручник». Результатом такої дії стало знаходження 3 360 000 документів, що на думку пошукового робота Google мають відношення до створеного нами запиту. Користувачу пропонується самостійно визначитись, які ж саме файли його цікавлять.

Те ж саме відбудеться і при пошуку за допомогою інших засобів. Певною і досить дієвою допомогою в такій ситуації є спеціалізовані пошукові машини. Порівняємо результат того ж запиту на пошуковій машині Google Академія (<http://scholar.google.com>) – безкоштовна спеціалізована пошукова система, що дозволяє здійснювати пошук академічної літератури. В цьому випадку вибір обмежується 18 700 web-

сторінок.

Таким чином, можна зробити висновок, що пошук необхідної інформації із конкретних питань як мінімум займає у користувача певний час, а то й потребує спеціальних знань.

Необхідність вдосконалення процесу пошуку обумовлена наступними причинами:

- як правило, користувачі як інструмент пошуку використовують або пошукові машини (AltaVista, HotBot), або каталоги ресурсів (Yahoo). Незважаючи на ряд переваг, вищезгадані пошукові системи не забезпечують науковий контроль якості (тобто процес включення інформації в БД цих рейтингів не знаходиться під контролем фахівців-предметників), що може призвести до отримання в результаті пошуку недостовірної інформації;

- відсутність знань і навичок зі складання запиту до пошукової системи призводить до отримання великої кількості інформаційного шуму;

- користувач часто не усвідомлює той факт, що, незважаючи на те, що інформація існує в інтернеті, вона знаходиться поза полем зору пошукових машин. Відсутність елементарних знань з проведення пошуку призводить до зниження повноти отримуваної інформації.

Тому перший крок пошуку інформації - у формулюванні запиту. Відповідність між інформаційною потребою користувача і формалізованим запитом визначає успіх інформаційного пошуку. Назвемо відповідність між інформаційною потребою користувача і формалізованим запитом **адекватністю** запиту.

Ми визначаємо **релевантність** як бінарне відношення між формалізованим запитом і відповіддю на цей запит. Числове значення релевантності залежить від трьох параметрів - **точності, повноти і ранжування**.

Ранжування - правильність порядку, в якому представлений список результатів інформаційного пошуку.

Точність - частка релевантних ресурсів серед всіх ресурсів, присутніх у видачі.

Повнота - це частка релевантних ресурсів присутніх у видачі серед всіх релевантних ресурсів, наявних в мережі Інтернет.

Невміння більшості користувачів правильно формулювати запити і отримувати прийнятні обсяги відгуку породило в кінці 20 століття думку про Інтернет, як про величезне інформаційне звалище. Саме для максимального задоволення інформаційних потреб користувачів отримали широке практичне застосування теорії і методи семантичних мереж, контент-аналізу і глибинного аналізу текстів (Text Mining). При цьому виник новий клас систем, який все ж дозволяє справлятися з «проблемою розмірності» мережі. Сьогодні можна розглядати в якості одного з дивовижних феноменів той факт, що змістовні, семантично наповнені результати формуються без безпосереднього залучення методів штучного інтелекту, об'ємних баз знань і навіть експертів як таких, а шляхом використання частотно-лінгвістичних і евристичних методів. І сьогодні ефективно працюють в основному системи, що базуються саме на таких методах.

Виходячи із наведеного, найбільш важливою величиною, від якої залежить задоволення інформаційних потреб користувача є **пертинентність** – співвідношення обсягу корисної для нього інформації до загального обсягу отриманої інформації [7]. При цьому слід враховувати, що формальний запит до системи є предметом творчого осмислення інформаційної потреби і не завжди точно відображає останню.

Таким чином, під підвищенням ефективності інформаційного пошуку ми будемо розуміти зростання пертинентності інформації, отриманої

користувачем.

До засобів підвищення пертинентності можна віднести структурування знайденої інформації, і тому спрощення її сприйняття користувачем. Одним із найбільш вдалих мені вважається рішення, пропоноване російськими дослідниками Д.Е. Пальчуновим та Е.С. Сидоровою, яке полягає у синтезі інформаційно-пошукових систем і Інтернет-каталогів – віртуальний каталог [8]. Віртуальний каталог будується на основі певних предметних онтологій та забезпечує простоту і ясність каталогів документів, а також повноту і актуальність знайденої інформації, що забезпечується інформаційно-пошуковими системами.

Знайдена за допомогою пошукових машин інформація структурується у відповідності до розроблених предметних онтологій, використовуючи методи контент-аналізу, семантичного аналізу, штучного інтелекту тощо.

Інтерфейс віртуального каталогу зовні має нагадувати інтерфейс звичайного Інтернет-каталогу. В його основі система рубрик, відповідна ієрархії підобластей даної предметної області. У якості назв рубрик каталогу беруться розділи та підрозділи даної предметної області. Кожній рубриці порівнювати пояснення її змісту на природній мові. Наявність опису рубрик усуває один з недоліків каталогів - відсутність довідкової інформації. Користувач вибирає певну рубрику і отримує список Інтернет-ресурсів, які їй відповідають [9].

Іншим прикладом використання онтологічної системи є ініціатива (KA) 2 [7] (Knowledge Annotation Initiative of the Knowledge Acquisition Community). Це міжнародний проект, метою якого є організація інтелектуального пошуку в Інтернет і автоматичне накопичення нових знань. У цій ініціативі виділяють наступні напрямки:

- анотація web сторінок інтелектуальної інформацією.

- онтологічний інжиніринг.
- організація інтерфейсу запитів і виведення з розподіленою онтологією.

Нові технології інформаційного пошуку можуть допомогти зробити пошук більш значущим, суб'єктивним і прив'язаним до задач (task-based), що стоять перед користувачем [6].

Висновки. Величезна швидкість зростання кількості інформації в інтернеті приводить до все більших ускладнень щодо її пошуку. Сучасні пошукові засоби у намаганні забезпечити повноту результатів пошуку знаходять сотні тисяч документів, що ускладнює користувачу задоволення його інформаційної потреби. Такий стан речей зумовлює дослідження нових шляхів підвищення ефективності пошуку інформації.

Перспективним напрямком сучасних досліджень є створення онтологій предметних областей та розробка механізмів їх взаємодії із існуючими пошуковими засобами.

Література:

1. Пажуєв В. І. Глобальне інформаційне суспільство як новий соціальний та економічний феномен ХХІ століття / В. І. Пажуєв // Гуманіт. вісн. Запорізьк. держ. інженерної академії: зб. наук. пр. – Запоріжжя: ЗДІА, 2013. – Вип. 52. – С. 5 – 14.
2. Кудрявцева С. П., Колос В. В., Навчальний посібник — К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. - 400с.
3. Васенев К. А. Анализ информационных потоков промышленного предприятия в контроллинге // Управление компанией. – 2003 - №2 – с. 46-56.
4. Лук'янчикова Ю. В., Попова Ю. М. Інформаційні потоки в системі управління організацією. 2010.- С. 35- 36. Доступ: http://confer-dsum.ucoz.ua/_fr/0/7120405.pdf

5. Долинський Є. В., Скиба К. М. *Інформаційні технології у професійній діяльності перекладача: навчальний посібник з інформаційних технологій для студентів 3 першого (бакалаврського) рівня, а також другого (магістерського) рівня вищої освіти, галузі знань «Гуманітарні науки», спеціальності «Філологія», «Переклад» / Є. В. Долинський, К. М. Скиба – Хмельницький: ХНУ, 2016. – 75 с.*
6. Захаров В. П. *Информационно-поисковые системы/ Учебно-методическое пособие, Санкт-Петербург, 2005*
7. Товпига А. В., Маєвський О. В. *Показники ефективності інформаційного пошуку/ Збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів «Актуальні задачі сучасних технологій» /с.64-65.*
8. Пальчунов Д. Е., Сидорова Е. С. *Виртуальный каталог. Труды Всероссийской конференции «Знания-Онтологии-Теории». Новосибирск. 2007. стр. 166-175.*
9. Пальчунов Д. Е. *Решение задачи поиска информации на основе онтологий / журнал Бизнес-информатика 2008. № 1. С. 3–13. Режим доступа: <https://bijournal.hse.ru/2008--1/26601231.html>*

References:

1. Pozhuev V. I. *Globalne Informatsyone susplstvo yak noviy sotsialnyy ta ekonomichnyy fenomen XXI stolittya / V. I. Pozhuev // Gumanit. vlsn. Zaporizk. derzh. Inzhenernoyi akademiyi: zb. nauk. pr. – Zaporizhzhya: ZDIA, 2013. – Vip. 52. – S. 5 – 14.*
2. Kudryavtseva S. P., Kolos V. V., *Navchalnyy posibnik — K.: Vidavnichiy Dim «Slovo», 2005. - 400s.*
3. Vasenev K. A. *Analiz informatsionnyih potokov promyshlennogo predpriyatiya v kontrolinge // Upravlenie kompaniyey. – 2003 - № 2 – s. 46-56.*

4. Luk'yanchikova Yu. V., Popova Yu. M. *Informatsiyani potoki v sistemi upravlinnya organizatsieyu.2010.- S. 35- 36. Dostup: http://confer-dsum.ucoz.ua/_fr/0/7120405.pdf*
5. Dolinskiy E. V., Skiba K. M. *Informatsiyani tehnologiyi u profeslynly diyalnosti perekladacha: navchalniy posibnik z informatsiyanih tehnologiy dlya studentiv z pershogo (bakalavrskogo) rivnya, a takozh drugogo (magisterskogo) rivnya vischoyi osviti, galuzi znan «Gumanitarni nauki», spetsialnosti «Filologiya», «Pereklad» / E. V. Dolinskiy, K. M. Skiba – Hmelnitskiy: HNU, 2016. – 75 s.*
6. Zaharov V. P. *Informatsionno-poiskovyye sistemy/ Uchebno-metodicheskoe posobie, Sankt-Peterburg, 2005*
7. Tovpiga A. V., MaEvskiy O. V. *Pokazniki effektivnosti informatsiyanogo poshuku/ Zbirnik tez dopovldey IV Mizhnarodnoyi naukovo-tehnolchnoyi konferentsiyi molodih uchenih ta studentiv «Aktualni zadachi suchasnih tehnologiy» /s.64-65.*
8. Palchunov D. E., Sidorova E. S. *Virtualnyiy katalog. Trudyi Vserossiyskoy konferentsii «Znaniya-Ontologii-Teorii». Novosibirsk. 2007. str. 166-175.*
9. Palchunov D. E. *Reshenie zadachi poiska informatsii na osnove ontologiy / zhurnal Biznes-informatika 2008. № 1. S. 3–13. Rezhim dostupu: <https://bijournal.hse.ru/2008--1/26601231.html>*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

РОЗВИТОК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

6

кандидат економічних наук, доцент, Євдокимова Н. М.,
кандидат економічних наук, доцент, Котенок Д. М.

ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTI

32

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ АУДИТУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

40

кандидат економічних наук, Олійник С. О.

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРНЕ ОФОРМЛЕННЯ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА МАКРОРІВНІ

48

кандидат економічних наук, Свидрук І. І.

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

ВИВЧЕННЯ АНТИОКСИДАНТНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ФІТОПРЕПАРАТІВ, ЯКІ МІСТЯТЬ ПЕКТИНИ

60

доктор медичних наук, Білай І. М.,
кандидат фармацевтичних наук, Остапенко А. О.,
кандидат фармацевтичних наук, Демченко В. О.,
кандидат медичних наук, Білай А. І.,
кандидат медичних наук, Красько М. П.

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК ТА ПРАВА

МОДЕЛЬ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ У МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УНІВЕРСИТЕТАХ НА ЗАСАДАХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	68
---	-----------

доктор педагогічних наук, професор, Мельничук І. М.

кандидат педагогічних наук, доцент, Шукатка О. В.

МІЖНАРОДНИЙ БІЛЛЬ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ У СВІТЛІ ПОТРЕБОВОГО-ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПІДХОДУ	83
---	-----------

Наконечна А. М.

ГЕНЕЗИС ЗАРОДЖЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАНЬ: СВІТОВИЙ ДОСВІД	108
--	------------

кандидат економічних наук, професор, Федчишина В. В.

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ ТЕХНІЧНИХ НАУК ТА СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ НИЖНЬОЇ ЧАСТИНИ БУРИЛЬНОЇ КОЛОНИ ЗІ СТАБІЛІЗАТОРОМ З ВИБОЄМ ТА СТІНКОЮ СВЕРДЛОВИНИ	118
---	------------

кандидат технічних наук, доцент Кочкодан Я. М., Васько А. І.

ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В ГЛОБАЛЬНІЙ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	130
--	------------

Поташова А. В.

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 09.07.2018
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com

